

טובה הארץ הלכות דיבת הארץ

עם

הנהגות עובדות וסיפורים

מגדולי ישראל

יהודה טאוב

קרית אתא

מהדורת דוגמא

יוצא לאור בסע"ד

על ידי

יהודה טאוב

חשון תשפ"א

8436092@gmail.com

052-7139520

סדרת הספרים – טובה הארץ

- לכו נרננה – מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה.
- בית ראובן – הלכות והנהגות קנית בית בארץ ישראל.
- גדולי ישראל בחיבת הארץ – סיפורים ועובדות (בעז"ה בקרוב).
- פירות הילולים – החסד המופלג של הפירות (ט"ו בשבת).

תוכן

5.....	הקדמה – לקרב את הגאולה.....
6.....	תיקון החטא בחיבת הארץ.....
7.....	העוון החמור בתורה.....
8.....	עונש המדבר לשה"ד על ארץ ישראל - א.....
9.....	החטא שמונע את הגאולה.....
10.....	עונש המדבר לשה"ד על ארץ ישראל - ב.....
11.....	עיננו ראו פלאי פלאות.....
12.....	שאלות פתיחה וחזרה.....
13.....	הלכות דיבת הארץ.....
13.....	פרק א. קיצור הלכות דיבת הארץ.....
13.....	הקדמה.....
13.....	הלכות.....
14.....	דברים המפורסמים.....
18.....	להשתדל שלא יבוא לידי גנות.....
18.....	לשון הרע לתועלת.....
20.....	הלכות הנוגעים לנוסע לחוץ לארץ.....
24.....	פרק ב. מקור וטעם האיסור.....
24.....	א. מקור האיסור בתורה.....
25.....	להיזהר מאבק דיבת הארץ.....
26.....	באור הטענה על המרגלים – הרב אליהו דיסקין שליט"א.....
28.....	מדוע זה חטא לשון הרע?.....
29.....	אפתח את העין הטובה.....
30.....	ב. חומרת האיסור.....
33.....	מכתב מארץ ישראל - א.....
34.....	חומרת האיסור – ב.....
35.....	טעם חומרת האיסור - א.....
36.....	טעם חומרת האיסור - ב.....
38.....	מכתב מארץ ישראל - ב.....
39.....	א. טעם האיסור - א.....
41.....	טעם האיסור – ב.....
43.....	טעם האיסור – ג'.....
30.....	אסור לחשוב רע.....
48.....	קליפה מיוחדת.....
45.....	המדבר רע – מאבד את עולמו.....
46.....	עונש המדברים - מיתה.....
47.....	פרק ג. דיני וגדרי האיסור.....

47.....	חקירה בגדר האיסור.....
48.....	א. מקור האיסור בחז"ל.....
51.....	ב. מוציא שם רע – על עצים ואבנים.....
52.....	לדבר על עצים ואבנים.....
54.....	דיבת הארץ - בזמן הרב מהוליבר.....
55.....	ג. סנחריב שלא סיפר בגנותה.....
56.....	להשוות מקום לארץ ישראל.....
57.....	ד. שלא להתרעם על מזג האוויר.....
58.....	דיבורים כאלו תביא לי.....
59.....	שלא להתרעם או שלא להתלונן.....
60.....	חרדת קדש לכבודה של ארץ ישראל.....
61.....	ה. דברים הידועים לכול.....
63.....	דברים הידועים לכל - ב.....
65.....	לספר על עיר.....
66.....	ו. לשה"ר לתועלת.....
69.....	ז. תדמית שלילית.....
71.....	ח. מהי ארץ ישראל?.....
73.....	מהי ארץ ישראל - ב.....
75.....	להקדים שבחה.....
77.....	ט. תדמית חיובית.....
79.....	י. תדמית חיובית רוחנית.....
80.....	ארץ ללא חשבונות.....
81.....	במקום סכנה רוחנית - א.....
82.....	במקום סכנה רוחנית - ב.....
83.....	במקום סכנה רוחנית – ג'.....
86.....	פרק ד. מכתבים מגדולי ישראל.....
86.....	מכתב מהרב מהוליבר.....
88.....	כיצד נביא את הגאולה – אם הבנים שמחה.....
92.....	פרק ה. מקור מים חיים – דברי הפוסקים.....
92.....	כיצד יכלו המרגלים ללמוד ממרים.....
92.....	יצר הרע של דיבת הארץ.....
93.....	צרות הדור בגלל דיבת הארץ.....
94.....	עיקר המניעות – דבת הארץ.....
94.....	תפילה להנצל ממוציאי דבת הארץ.....
95.....	לספר בשבחה.....
95.....	שפת אמת למהר"ם חגיז.....

הקדמה – לקרב את הגאולה

כולנו רוצים כבר לראות עין בעין בשוב ה' ציון, לראות את קיבוץ הגלויות והשיבה שופטנו כבראשונה. מה אנו יכולים לעשות כדי לקרב את הגאולה?

הכהן הגדול מאחיו, ר' ישראל מאיר מראדין כתב ספר חפץ חיים, הספר שהיה מפעל חייו ושמו נקרא על שם הספר, מה היה הגורם הגדול לכתיבת הספר?

בהקדמה לספרו הוא כותב:

"וְכַאֲשֶׁר נִחְפְּשָׁה דְרָכֵינוּ וְנִחְקְרָה, אֵיזָה עֲוֹנוֹת הֵם מִהֶעֱקָרִים הַגּוֹרְמִים לְאֲרִיכַת גְּלוּתֵנוּ, נִמְצָאם הַרְבֵּה. אֶךְ חֲטָא הַלְשׁוֹן הוּא עַל כָּלֹּ מִפְּנֵי כַּמָּה טַעֲמִים. אֶחָד, כִּיּוֹן שְׂזָה הִיָּה הֶעֱקָר לְסִבַּת גְּלוּתֵנוּ, כְּמוֹ שֶׁהִבְאֵנוּ מִגְּמָרָא יוֹמָא וּמִירוּשְׁלָמִי הַנִּ"ל. אִם כֵּן כָּל כַּמָּה שְׂלָא נִרְאָה לְתַקֵּן זֶה הַחֲטָא, אֵיךְ תּוּכַל לְהִיּוֹת גְּאֻלָּה, כִּיּוֹן שְׂזָה הַחֲטָא פָּגַם כָּל כָּהֵן, שְׂעַל יְדֵי זֶה גְּלִינוּ מְאֲרָצֵנוּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שְׂאִינוּ מְנִיחֵנוּ לְבּוֹא לְאֲרָצֵנוּ. וְעוֹד הֵלֵא יְדוּעַ הוּא שֶׁנִּגְזַר עָלֵינוּ גְּלוּת מִכְּבָר מַעַת מַעֲשֵׂה הַמְּרַגְלִים, וְחֲטָא הַמְּרַגְלִים הֵלֵא הִיָּה עוֹן לְשׁוֹן הַרְעָה, וְכִמוֹ דְּאִיתָא בְּעֶרְכֵּי (דְּרַף ט"ו). אִם כֵּן אֲנוּ מְכַרְחִין לְתַקֵּן זֶה הַחֲטָא קִדָּם הַגְּאֻלָּה".

חטא המרגלים - החטא שאנו מכרחין לתקן קודם הגאולה, היה בעיקר לשון הרע על ארץ ישראל, ממילא עלינו לתקן חטא זה כדי לזכות לגאולה בב"א.

ואם תאמר אולי עיקר חטאם של המרגלים היה לשה"ר באופן כללי, ומה שהיה על ארץ ישראל אין מזה נפ"מ שצריכים להתחזק בעיקר בזה, כשם שלא יעלה על הדעת שכיון שדיברו המרגלים בימי הקיץ, ע"כ עלינו להתחזק במיוחד מדיבורי לשה"ר שבתקופת הקיץ?

באמת שמתבוננים בחטא המרגלים רואים שיש בו שני חלקים:

א. חטא הלשון לשה"ר רגיל (להלן נקרא לחטא זה – דיבת הארץ) עליו מדבר הספר חפץ חיים, ואותו מתקנים על ידי זהירות מלשון הרע הכללי.

ב. חטא 'ויאמסו בארץ חמדה' (תהלים ק"ו) (להלן נקרא לחטא זה – מאיסת הארץ). את החטא השני צריך לתקן דווקא על ידי חיבת הארץ.

כמו שכתב בספר **החרדים** (מצוות התלויות בארץ - פרק ב) ומקורו מדברי הכוזרי (מאמר ה') וז"ל: "צריך כל איש ישראל **לחבב את ארץ ישראל** ולבא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו כי תחלת עונינו שנקבעה לנו בכיה לדורות, יען **מאסנו בה** שנאמר וימאסו בארץ חמדה, ובפדיון נפשנו, מהרה יהיה, כתיב **כי רצו** עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו, ושם נאמר אתה תקום תרחם ציון".

החרדים מתכוון לדברי הרמב"ן (במדבר יד, א) הכותב: כי בחטא המרגלים נגזר על עם ישראל, כל הגלויות של בית ראשון ובית שני, כמו שאמרו (תענית כט) אותה לילה תשעה באב היה. אמר להם הקדוש ברוך הוא: אתם בכיתם בכיה של חנם - ואני קובע לכם **בכיה לדורות** (חרבן בית ראשון ובית שני).

לכן גאולת ישראל מהגלות תלויה בעיקר בתיקון זה החטא, כאשר יחבבו את ארץ ישראל¹.

¹ מדוע החפץ חיים לא הביא בספרו את האיסור לדבר לשון הרע על ארץ ישראל? בספר משפטי השלום של הרב סילבר (יט, כג), כתב שהח"ח לא הביא דין זה מחמת שכלל רק דיני בין אדם לחברו בספרו. ובאמת בספר ארח מישרים לרב טריווש שהוציא הלכות לשה"ר עוד לפני החפץ חיים כתב בפרק י"א הלכה י"ט את האיסור הנ"ל. אבל יותר נראה לתרץ שהיות ואיסור זה מורכב הרבה מאוד גם מאיסור מאיסת הארץ, ולא רק מהלכות לשון הרע, לכן החפץ חיים לא הכניס אותו לספרו.

העוון החמור ביותר המתואר בתורה הוא חטא המרגלים – דיבת ומאיסת הארץ. לא מצאנו על אף עוון חומרה כזאת של עונש מיתה לכל הדור כולו. על חטא העגל מחל ה', על המתלוננים ושאר העוונות נענשו עם ישראל באופן נקודתי, אבל על חטא דיבת ומאיסת הארץ נגזר על הדור כולו מיתה, והפסידו את הכניסה לארץ ישראל ככתוב (תהלים צה, יא):

"אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְּאֶפֶי אִם יִבְאוּ אֶל מְנוּחָתִי".

בנוסף המרגלים עצמם לא רק מיתה נגזרה עליהם, אלא גם איבדו את חלקם לעולם הבא, כדברי המשנה (סנהדרין קח, א): "מרגלים אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה' וימתו - בעולם הזה, במגפה - לעולם הבא".

כל מי שמעט שם לב למה שהוא קורא, מבין עד כמה חמור היה החטא הזה בעיני ה', עד שנקבע יום זה – תשעה באב – כיום של בכיה לדורות, בו חרב בית ה' פעמיים וארעו בו צרות גדולות נוספות השנויות במשנה בתענית, ועוד צרות החרותות על דפי ההיסטוריה של עמנו.

בנוסף מצאנו חידוש עצום בחדושי הגרי"ז (גמ' סוטה לה, א) וז"ל: "הסתפק מרן הגרי"ז זצ"ל אי עיקר גזירת החורבן היה על שאר עבירות המבוארות בגמ' (ע"ז ושנאת חינום) אלא דהוקבע זמנו לט"ב מפני בכיית דור המדבר. או דכל עיקר גזירת החורבן היה מפני חטא המרגלים (לשון הרע על ארץ ישראל).

והראה שהדבר מפורש בתהלים (קו, כד) וימאסו בארץ חמדה וכו' וירגנו באהליהם וכו' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות, **הרי דכל עיקר גזירת הגלות וחורבן ביהמ"ק בא מפני חטא המרגלים, ועיי"ש ברש"י שאמנם פירש כן.**

מבואר בדבריו חידוש גדול מאוד – אמנם בגמ' מבואר שבית שני נחרב בגלל שנאת חינום, אבל אין זה הסיבה העיקרית לגלות, עיקר הסיבה הוא חטא דיבת ומאיסת הארץ, אלא ששנאת חינום היה זה שעורר את המקטרג להעניש את עם ישראל על חטא דיבת ומאיסת הארץ.

ויש לחקור בכל זה – מחמת מה החומרה הגדולה בחטא זה? האם מחמת חטא הלשון הרע הכללי, או מחמת חטא מאיסת הארץ? מדברי המשך חכמה (להלן פרק ב') מוכח שהחטא החמור יותר הוא מאיסת הארץ, הנגרמת מדיבורי הלשון הרע.

עונש המדבר לשה"ר על ארץ ישראל - א

רבי דב סוקולובסקי זצ"ל², החליט לעלות לארץ ישראל, אנשי קהילת מיר פעלו בכל יכולתם למנוע צעד זה. בין השאר פנו לרב שך זצ"ל, שהיה ידידו שיפעיל עליו את השפעתו להישאר במיר. הוא סרב לעשות זאת, וכעבור שנים רבות הביע סיפוק שנמנע מצעד זה, שהיה עלול לגרום לרבי דב להישאר באירופה במרחק הדמים שהגיע כעבור מספר שנים.

הרב סוקולובסקי היה ידוע בירושלים כתלמיד חכם גדול ששקל בפלס מאזניים כל מילה שיצאה מפיו, והוא סיפר סיפור מבהיל על עונשו של אדם שדיבר לשון הרע על הארץ הקדושה.

בעיירה מיר חי יהודי אמיד ובעל נכסים והברכה היתה שרויה במעשי ידיו. והנה, ביום בהיר אחד פשטה השמועה שפלוני זה מחסל את כל עסקיו ומוכר מטלטליו ברצותו לעלות לארץ ישראל.

בבוא היום שבו עזב את מיר התאספו כל בני העיירה להיפרד ממנו, ואף הוא ענה כנגד המברכים "לשנה הבאה בירושלים הבנויה", ועלה על הספינה בדרכו ירושלימה.

עברו כמה חודשים והאירוע כמעט ונשכח, אלמלא הופיע לפתע היהודי ההוא בשעריה של מיר. מה קרה? שאלו כל בני העיירה והתאספו בבית הכנסת על-מנת לשמוע את חוויותיו מארץ הקודש.

עלה האיש על הבימה והחל לדבר בשבחה של הארץ הטובה ובשבח יושביה, ועבר לתאר במילים יפות את אווירא דארץ ישראל ואת נועם זיווה והדרה. ואז, בשיאו של התיאור, התכרכמו פניו של האיש, והוא החל לדבר בקול חלש ועצוב, ואמר:

"למרות כל המעלות שהזכרתי קודם, ברצוני להודיעכם שהחיים בארץ ישראל הם קשים מנשוא. אין פרנסה, אין אוכל לפי הטף". הוא המשיך ותיאר את הדחק ואת לחץ החיים שבו נתונים אנשי היישוב בארץ ישראל, ולא נתקררה דעתו עד שאמר "עדיף להיות כבשה במיר מאשר להיות אדם בארץ ישראל!"

² רבי דב סוקולובסקי נולד בעיירה 'ספטקין', פלך ביאליסטוק, בשנת תרנ"ו. בשנות בחרותו למד בישיבות נובהרדוק סלבודקה ראדין ומיר. בישיבת מיר נלקח כחתן לביתו של רב העיר וראש הישיבה, רבי אברהם צבי קמאי הי"ד. **בשנת תרצ"ה** עלה לארץ ישראל. אך פנה תחילה לצפת באומרו שאי אפשר להיכנס לירושלים עיר הקודש ללא הכנה רוחנית מיוחדת. מיד עם הגיעו לצפת יסד שם את חברת 'מזהירי שבת', וכן נהג מיד עם עלותו ירושלימה, היה זה בהוראת מורו ורבו מרן החפץ חיים זצ"ל שהורה להקים חברות אלו בכל מקום ומקום. בירושלים כיהן כראש ישיבה בישיבת 'תורה ויראה' ויסד את כולל האברכים 'מאור התורה', הרבה לפני שכוללים חדשים צצו כפטריות אחר הגשם. נלב"ע כ"ג כסלו תשמ"ח (מתוך מוסף שבת יתד נאמן, ויקהל פקודי תש"ע).

החטא שמונע את הגאולה

החטא שמונע מעם ישראל את הגאולה הוא המשך דיבת הארץ, כמו שממשיך הגרי"ז בדבריו:
"לפי"ז נראה דזהו ביאור הכתוב (יד, כג) "אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה", וכפילות הלשון שבכתוב צ"ב?
אמנם למש"כ דגזירת דור המדבר וגזרת הגלות של עכשיו שניהם כאחת נאמרו בשבועה אחת, א"כ י"ל דמה שאמר אם יראו את הארץ וכו' קאי על אלו שחטאו במדבר, ואף אם יחזרו בתשובה לא יועיל להם.
אולם סוף הפסוק וכל מנאצי לא יראוה קאי על גזירת הגלות העתידה אם יחטאו שזה ג"כ יהיה משום חטא המרגלים ונכלל בגזירתם, ועי' ברמב"ן שם שכתב כן ד'וכל מנאצי' קאי על הגלות העתידה", ע"ש. (דהינו כל עוד שעם ישראל מנאצים את ארץ ישראל לא יזכו לראות את ארץ ישראל ולא יגאלו, שהגאולה תלויה בתשובה על חטא דיבת ומאיסת הארץ)
כדבריו כתב גם בספר 'שפת אמת למהר"ם חגיז' ראה בעמוד הבא.
רואים אנו מדבריו עד כמה חמור חטא זה של דיבת ומאיסת הארץ, וממילא נלמד עד כמה חביב בעיני ה' יתברך המדבר בשבח הארץ וחיבת הארץ ומודה לה' על הארץ הטובה.

לא זכינו עד היום שנכתב חיבור הלכות בנושא "דיבת הארץ", לא פשוט לכתוב על הנושא, שכן כמו שנראה נושא זה הוא חיבור של שני נושאים הלכה עם אהבה, דיבת הארץ עם חיבת הארץ.
בנוסף יתכן ולא היה הרבה חומר לכתוב בנושא, היום בחסדי ה' שניתן למצוא בעזרת אוצר החכמה ועוד אמצעים רבים, זכינו למצוא חומר רב בנושא, וכן סיפורים רבים ועובדות מגדולי ישראל כיצד נזהרו מאוד מאוד באיסור חמור זה.

עונש המדבר לשה"ר על ארץ ישראל - ב

הדברים אך יצוא יצאו מפיו ולנגד עיני הקהל הרב שנכח במקום התחוללה זוועה: האיש קיבל בו ברגע שבץ מוחי עד שכל גופו נשמט ארצה! ברם, בניגוד למקרי שבץ אחרים, שבהם האדם מתעלף ומאבד את הכרתו, הוא נשאר בהכרה מלאה ורק שריריו התנוונו וקומתו הזקופה הושפלה ארצה.

תוך רגעים ספורים הוא נראה כמי שהולך על ארבע... בהילוך שהזכיר מאוד את צורת הליכתה של ה...כבשה. הברות שונות שיצאו מפיו דמו אף הן לקול פעייתן של הכבשים...

רבי דב סוקולובסקי שחשש כי השומעים יתייחסו לסיפור בספקנות, טרח להדגיש שהוא עוד זוכר שכאשר הלך עם הילדים בני גילו לחיידר במיר, והיו עוברים מול ביתו של האיש ההוא, ראוהו תמיד באותו מצב, דהיינו שהיה מוטל על ברכיו והולך על ארבע ככבשה, ופולט הברות משונות שנשמעו כקולותיה של כבשה.

הילדים, כילדים, היו מנופפים לעברו באצבע מאשימה, ומתריסים כנגדו: "נו, אתה עוד תעז לדבר לשון הרע על ארץ ישראל?!". (מתוך הספר 'מצוות בשמחה' – פרשת צו. בעריכת הרב משה מיכאל צורן).

כמו שכתב בספר שפת אמת למהר"ם חאגיז (פרק י') בגודל העונש של המדברים בגנות יושבי ארץ ישראל. וזה לשונו: "כי יצאה הגזירה מלפניו יתברך, דכשם שכל האנשים הרואים את כבודי, דהיינו הדור ההוא [של יוצאי מצרים], אני גוזר עליהם שלא יהיו רואים את הארץ. כן לדורות הבאים - כל מי שיוציא שם רע על הארץ ילקה בגופו ויכנס בעונש זה, והיינו "וכל מנאצי לא יראוה" [במדבר יד, כג] דקאי על העתיד ג"כ.

באור הפסוק כפול הוא באומרו: "כִּי כָל הָאֲנָשִׁים הָרְאִים אֶת כְּבוֹדִי וְאֶת אֶתְחִי אֲנֹשֶׁר עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיִּנְסוּ אֹתִי זֶה עָשָׂר פְּעָמִים וְלֹא נִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי: אִם יֵרְאוּ אֶת הָאָרֶץ אֲנֹשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתָּם וְכָל מְנַאֲצֵי לֹא יֵרְאוּהָ". כיון שאמר אם יראו את הארץ, דהינו שלא יראו את הארץ לא היה צריך להמשיך שוב וכל מנאצי לא יראוה, וכבר הקשו כך הראשונים (האבן עזרא, הרמב"ן ורבינו בחיי), על כך מתרץ מהר"ם חאגיז שבא לרבות שלא רק המרגלים נענשו על הוצאת דיבה, אלא גם במשך כל הדורות מי שינאץ את ארץ ישראל יענש בגופו.

עינינו ראו פלאי פלאות

נסיים בדורים נפלאים שכתב המקובל ר' יצחק פרחי בספרו טוב ירושלים:

"עינינו ראינו פלאי פלאות, שכל מי שמקבל דירת ירושלים ושאר ארצות החיים (ארץ ישראל) בשמחה, ובטוב לבב, באהבה רבה, כדת מה לעשות, גם הארץ הקדושה קולטתו ומראה לו פנים של שמחה. **ונדמה בעיניו דירת ארץ ישראל כאילו יושב בגן עדן** משכנות מבטחים ועליות מרווחים בהיכל מלך. ושש ומתפאר שמח וטוב לב **ונותן הודאה ושבח**. אזי סגולת הארץ מתוקמים בו ומאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים וכ"ו.

ולהיפך ראינו בעינינו שהמקבל דירת ארץ ישראל למשא כבד בעצבון לב ורוח נכאה, כל ימיו מכאובים ותוהא על הראשונות איך עזב תענוגי חוץ לארץ וכו', וראה בחוש הראות כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו, גם ארץ הקדושה מסתרת פניה ממנו ודירת ארץ ישראל לרעה יחשב לו וכ"ו.

ללמדנו שאם נשתדל לראות את ארץ ישראל בעין טובה, נחפש את כל הדברים הטובים והנפלאים שנתן לנו ה' היום בארץ ישראל, נזכה באמת וארץ ישראל תהיה כגן עדן, כמאמר הכתוב: "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ... וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת הָעָרִים וְנִבְנוּ הַחֲרֻבוֹת: וְהָאָרֶץ הַנְּשָׁמָה תִּעֲבֹד תַּחַת אֲשֶׁר הִיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינַי כָּל עוֹבְרָ: וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלְזוּ הַנְּשָׁמָה הִיְתָה כְּגַן עֵדֶן" (יחזקאל לו, לג-לה).

איסור 'דיבת הארץ' אינו מיועד רק שלא נוציא מפינו דברים רעים על ארץ ישראל, עיקר מטרתו ללמד אותנו לראות את ארץ ישראל בעין טובה, לחפש בה את נבואות הנביאים שמתגשמות, לראות את אהבת ה' לעמו, לראות את: "כִּי נַחֵם :: צִיּוֹן נַחֵם כָּל חֲרֻבְתֶּיהָ וַיִּשֶׁם מִדְּבָרָהּ כְּעֵדֶן וְעֲרֻבְתָּהּ כְּגַן :: שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ תִּזְדַּח וְקוֹל זִמְרָה" (ישעיהו נא, ג) להתמלאות באהבת ה' ובאהבת ארץ ה' - ארץ הגן עדן.

מודה אני לבורא יתברך, שבמשך שנים שלח לי חומר מעניין בנושא, שאלות ותשובות עם ת"ח שענו לי על שאלות רבות בנושא, ולחברותא החשוב ר' אברהם לסרי שיחי' שלמד איתי בעיון רב את הסוגיה. כמו כן נודה מאוד לד"ר יחזקאל טאוב הי"ו ולשאר המסיעים שמחזקים את הכלל שלנו, בו אנו יכולים לשבת וללמוד את הסוגיות בעיון רב.

שאלות פתיחה וחזרה

נפתח בשאלות מעניינות, בהמשך החוברת ימצא הקורא תשובות לשאלות אלו.

א. האם יש איסור לשה"ר על דברים דוממים שאינם בארץ ישראל, כגון לומר על מקום מסוים שהאוויר שם לא טוב לבריאות, במקרה שאין זה לתועלת?

ב. מה יותר חמור לשה"ר בין אדם לחבירו או לשה"ר על ארץ ישראל?
ג. היכן דיברו המרגלים לשון הרע, אם מצד מה שאמרו שיש בארץ ישראל גיבורים, הרי גם משה רבינו אמר "שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֹבֵר הַיּוֹם אֶת הַיְרֵדָן לְבֹא לְרִשְׁתָּהּ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמַיִם: עִם גְּדֹל וְנֹרָא בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אֶתְּהָ יְדַעְתָּ וְאֶתְּהָ שָׁמַעְתָּ מִי יִתְּצֵב לְפָנָי בְּנֵי עֲנָק" (דברים ט, א-ב), ומדוע אצל המרגלים זה לשון הרע?

ד. אם הלשון הרע היה מה שאמרו "אֶרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֵיהָ הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רְאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשֵׁי מְדוֹת" (במדבר יג, לב), הרי משה רבינו צווה עליהם: "וְרֵאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ מָה הִיא... הַשְּׂמֵנָה הוּא אִם רָזָה", והם ענו על מה ששאלו לפי הבנתם והיכן יש כאן לשון הרע?

ה. יש לחקור בגדר איסור דיבת הארץ האם האיסור לדבר רק דברים בגנות גוף הארץ – כגון אקלים, חקלאות, נוף. או שהאיסור לדבר גם על דברים שאינם קשורים כלל לארץ ישראל - כגון: יוקר המחיה שבארץ, תושבי הארץ, לספר על הצרות שהערבים עושים, שאין זה חסרון בארץ ישראל, אבל זה גורם לאדם חוסר רצון לעלות לארץ ישראל?

ו.

הלכות דיבת הארץ³

פרק א. קיצור הלכות דיבת הארץ

הקדמה

- א. מהפסוק "וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דִבַּת הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגָּפָה לִפְנֵי יי". למדו בגמ' שיש איסור להוציא דיבה על ארץ ישראל.
- ב. בהלכות דיבת הארץ יש להבחין היטיב בין איסור לשה"ר, לבין איסור מאיסת הארץ.
- ג. איסור לשה"ר הוא איסור גמור ככל דיני לשה"ר, לעומת זאת איסור מאיסת הארץ הוא לפעמים מצד הדין ולפעמים רק מידת חסידות.
- ד. **איסור לשה"ר** הוא דיבור בגנות ארץ ישראל **מצד עצמה** - כגון: מצד האוויר, הן מצד קור וחום, הן מצד הפירות⁴.
- ה. **איסור מאיסת הארץ**: הוא דיבור אפילו בגנות דברים שאינם קשורים לגוף ארץ ישראל (כגון: תושביה, פיגועים, לכלוך וכד') אבל הם גורמים לשומע חוסר אהבה לארץ ישראל⁵.
- ו. חטא לשה"ר על ארץ ישראל פחות חמור מלשה"ר על יהודי מישראל. אמנם חטא מאיסת הארץ חמור הרבה היותר מלשה"ר ואלו שחטאו בכך נגזר עליהם מיתה בעולם הזה ואין להם חלק לעולם הבא.

הלכות

- ז. אסור לדבר דיבור אפילו של אמת הגורם לבני אדם, זלזול במתנת ארץ ישראל וק"ו דיבור של שקר.
- ח. אף שאין המדבר מתכוון כלל לגנות את 'אדון הארץ', אלא סתם מדבר על יוקר המחיה שבארץ, או על תושביה הרי זה בכלל דיבת הארץ.
- ט. אסור לומר 'חוצפה ישראלית' הן מצד איסור לשה"ר הרגיל, שמדבר על יהודים תושבי הארץ, וכן מצד איסור דיבת הארץ, הכולל איסור לדבר על תושביה.

³ רוב המקורות הובאו בשני הפרקים הבאים.

⁴ ספר ישיב משה (עמ' רמ"א) בשם הגרי"ש אלישיב.

⁵ ראה לקמן פרק ג'

י. דברים הידועים לכל ואין המספר מתכוון לגנות את ארץ ישראל, אין בהם איסור דיבת הארץ, אבל מצד מצוות חיבת הארץ אין ראוי לומר⁶. אבל אם אומר את הדברים דרך תלונה הרי זה איסור גמור. (לדוגמא הסיפור עם האמרי אמת ור' ברוך בער בעמוד הבא, זה סיפור דרך תלונה, הסיפור עם ר' בן ציון אבא שאול זה סיפור ללא כוונה לגנות). יא. לכן מצד הדין אין איסור לומר חם כאן וקר כאן, ורק להתלונן ולומר בארץ ישראל חם מאוד, וקשה לסבול את החום שבה - אסור. יב. אמנם הרבה כתבו שמצד **מידת חסידות של חיבת הארץ** ראוי שלא לדבר רע על מזג האוויר, אפילו אינו מזכיר את ארץ ישראל, כגון שאומר חם מאוד היום או קר מאוד היום, אף שזה תכונה מצויה בכל מקום, אלא אם צריך יאמר חם לי או קר לי⁷.

⁶. ע' בפרק ג' סעיף דברים הידועים.

⁷. מובא בקובץ קול התורה (גליון ע"ג עמ' ל"ט, עדות הרב אריה פינקל זצ"ל) בשם הג"ר יוסף חיים זוננפלד זצ"ל:

רבינו הקפיד מאד משבא לארץ ישראל שלא יאמרו בניגון של תלונה "עס איז הייס" [הרי זה חם] או "עס איז קאלט" [הרי זה קר], משום שיש באמירות כאלו משום חשש מספר לשון הרע על ארץ ישראל, ורק אפשר לומר "מיר איז הייס" [חם לי] או "מיר איז קאלט" [קר לי]. וכן ראה בסיפור על האור לציון בעמוד הבא.

רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, היה מקפיד על דיבור מעודן, וכן הקפיד שלא יצא ממעשיו אפילו רמז קל של חוסר שמחה ואהבה לארץ ישראל.

כשהתאושש רבנו ממחלתו, בעוד ידו משותקת וגופו דווי, כבר חידש שיעוריו בישיבה. פעם, ביום חורף קר, אמר אחד התלמידים: "הרב, הקור נורא. אסגור לרב את המקטורן, ארכוס את הכפתורים!" רבינו עצמו התקשה בכך, עקב מגבלת ידו.

"לא!" השיב רבינו. "האם לא קר לו?" תמה התלמיד. "קר מאוד", השיבו. "אבל אתה לא אמרת שקר לך או שקר לי, אמרת שהקור נורא. וזו הוצאת דיבה על הארץ, ארץ הקודש. ואם אסכים, אביע בכך הסכמה לדברך.

אני, מעולם לא אמרתי שחם או קר בחוץ! ארץ ישראל נפלאה, ואין כאווירה. וירושלים ביחוד, שעליה נאמר 'יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון' (תהילים מח, ג), ופירש המלבי"ם שאקלימה משובח ומובחר.

תוכל לומר שחם לך או קר לך, אך אל תאמר קר בחוץ, ובוודאי שלא קור נורא!" (ספר רבינו האור לציון. חלק ב פרק מח עמוד 169, לפי המובא לעיל היה זה ממידת חסידות בלבד).

גם על הרב יעקב אדלשטיין מסופר: "הרב היה נזהר מאוד שלא לדבר לשון הרע על עם ישראל, על שום יהודי. אבל הוא הקפיד גם שלא לדבר רע על ארץ ישראל עצמה. הוא לא היה אומר 'כמה חם היום!', כי זאת ארץ ישראל, ארץ הקודש. אפשר להגיד שקצת חם או קצת קר, אבל לא שאנחנו סובלים מזה ומתלוננים על כך" (סולם יעקב).

מובא בספר הרב הדומה למלאך (עמ' רח"צ) על הגאון ר' ברוך בער זצ"ל ראש ישיבת קמיניץ, איש אחד סיפר לו, שקיבל מכתב מהוריו הגרים בארץ ישראל וכתבו לו שמאוד חם בארץ ישראל, רבי ברוך בער גער בו באמרו: "אסור לדבר בגנות ארץ ישראל"⁸.

כאשר ביקר האדמו"ר מגור בעל האמרי אמת בארץ ישראל, היה יום חם מאוד, רטן אחד ממלוויו ואמר "בארץ ישראל חם מאוד", נענה הרבי מיד ואמר: "אכן **בארץ – ישראל אפשר להיות יהודי חם**" (גליון מילה בסלע).

⁸. בסיפור זה היה זה איסור גמור, היות וגינה את ארץ ישראל. וכן בסיפור הבא.

- יג. הרואה כביש מקולקל או בנינים עקומים, מותר לומר הכביש מקולקל הבנינים עקומים, ובלבד שלא יאמר הכבישים בארץ מקולקלים, הבנינים בארץ עקומים וישנים⁹. וי"א שמידה טובה לא לדבר רע אפילו על עצים ואבנים¹⁰.
- יד. אסור לדבר גנות על התושבים של ארץ ישראל, בצורה שגורם ריחוק מהארץ, כגון שאומר: בארץ ישראל יש הרבה חוטאים וחילונים וכד', אפילו אם מצד לשון הרע על אנשים אין בזה איסור, כגון שהם אפיקורסים.
- הטעם: כבוד יושביה הוא כבודה, ובקלונם יש בזיון וצער לארץ הקודש חס וחלילה, שבדרך כלל תכונת המקום משפיע על יושביו, (כמובא ברש"י (במדבר יג, יח) יש ארץ מגדלת גבורים). משל לאדם המשבח אשה במעשיה, ואומר ברוכה את לה', לך נאה ויאה השבח וההלל, אפס כי בניך אשר ילדת הם הפושעים שבדור, הרי זה גנות גדולה מאוד, כי שבח האם ניכר בבניה, כן בארץ ישראל¹¹.
- טו. אמנם אם מדבר על אנשים שבמקרה גרים בארץ, שאדם יכול להיות בארץ ישראל בלי לפגוש אותם כלל, ואין בדיבור זה הורדה בחיבת הארץ, אין בזה דיבת הארץ (אמנם צריך להיזהר מדין לשה"ר הרגיל).
- טז. אין לומר על עיר בארץ ישראל, ששם התושבים לא מתנהגים כראוי (אם אין בזה תועלת), ואף הדבר אסור מדין לשה"ר הרגיל.
- יז. אין לדבר (במיוחד עם בן חו"ל) על מדינת ישראל ומנהיגיה דברים רעים, אם זה יגרום לשומע חוסר רצון לבוא לארצנו הקדושה.
- יח. אין לספר לתושב חו"ל על פיגועים שעושים הערבים וכד' בצורה שיגרום לו ריחוק מלבוא לארץ ישראל (אא"כ יש בזה תועלת).
- יט. אמנם מותר לספר על קשיי עליה וכד', אם נותן בסך הכל מבט חיובי על ארץ ישראל.

⁹ בספר בניהו בן יהוידע (מובא לקמן פרק ג' – לא להתרעם) כתב שאסור לגנות בנין בארץ ישראל, ות"ח אמרו לי שלא מסתבר כך, אלא רק אם מגנה בזה את ארץ ישראל, כגון: שאומר הבתים בארץ עקומים.

¹⁰ שו"ת לחפץ בחיים סימן ג', ע"פ דברי החיד"א, מובא לקמן פרק ב' סעיף לדבר על עצים ואבנים. וזה תלוי במחלוקת בפירוש הגמ' ומה מרגלים שלא דיברו על עצים ואבנים, האם הכוונה לעצים ואבנים של א"י, או אפילו על כל עצים ואבנים.

¹¹ שפת אמת למהר"ם חגיז סוף פרק י'. שער החצר לצוף דב"ש סימן רמט. חפץ חיים דרשו (כלל ה' הע' 47). וכן מוכח מהסיפור עם המלבי"ם, שצעק על אדם שהתחיל לספר על פורקי העול שבארץ - מרגל צא מבית!

בספר עירין קדישין (פ' שלח) מובא: פעם אחת דיבר איש אחד לפני הרה"ק מרוזין זי"ע על היהודים יושבי ארץ ישראל, שאינם מתנהגים בטוב. גער בו הס"ק מרוזין ואמר: "הלא זה עון גדול וקשה יותר מן חטא המרגלים, כי הם דיברו על הגויים עובדי ע"ז שנאמר "אפס כי עז העם היושב בארץ", והיה עונשם כל כך קשה, מכל שכן כשמדברים על בני ישראל יושבי ארץ הקדושה"¹².

פעם נכנס אחד מרבני ירושלים אל הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע, הושיבהו ליד מרן, נענה ואמר: 'אמרתי פעם שמאה שערים היא ארץ - ישראל, ואילו הכל מסביב היא פלסטינה...!'

דבריו לא נעמו כלל לאוזני מרן, ומיד ענה לו: כך אתם אומרים!? אומר לכם מה שאחי הרב מבילגורייא אמר כשהגענו לארץ ישראל, ראינו שהמצב בארץ ישראל הוא פי מאה אחוז יותר ממה שתיארנו לעצמנו, ואני אמרתי – פי מאתים אחוז, ועוד יותר מכך (המבשר – כ' אב תשע"ב).

כששאלו את המהר"א מבעלזא: האם ירושלים מוצאת יותר חן בעיניו מהעיר חיפה? השיב: חלילה! כל מקום הוא טוב מאוד, ירושלים בגלוי וחיפה בהסתר.

¹². כמובן שזה היה יותר דרך וורט, שהרי אצל המרגלים היה בזה חטא חמור מאוד שאמרו 'אפס' דהינו אין לנו סיכוי לנצח במלחמה (רמב"ן), וגרמו למאיסת הארץ, לעומת זאת כאן היהודי רק דיבר גנות על אנשים.

להשתדל שלא יבוא לידי גנות

- א. מצווה על האדם לכלכל את צעדיו כדי למנוע מצב שיעלה בו או בחבריו, אפילו הרהור של תרעומת על הישיבה בארץ ישראל, כמו שמספרת הגמ' (כתובות ק"ב, ב) על רבי אמי ורבי אסי, שהיו עוברים בלימודם בקיץ ממקום שמש למקום צל ובחורף ממקום צל למקום שמש כדי שלא יוכלו להתרעם התלמידים על ישיבת ארץ ישראל כל זאת מתוך אהבת ארץ ישראל.
- ב. יש הלומדים מכאן, שיש מצווה לקנות ולהפעיל מזגן קירור בעונת הקיץ, כדי שלא יתרעמו אנשים על החום בארץ.
- ג. בנוסף: כאשר חם לנו בקיץ ואנו מפעילים את המזגן, או כשקר לנו בחורף ואנו לובשים מעיל או מדליקים תנור, כדאי לכוון שאנו עושים כך כדי שיהיה לנו טוב ונעים בישיבת ארץ ישראל, ובכך נקיים מצווה. כשם שמצווה לקנות ולהתקין מזגן לסוכה שיהיה לו נעים לשבת בסוכה כך מצווה להתקין מזגן שיהיה לו נעים לשבת בארץ ישראל¹³.
- ד. הקב"ה רוצה שעם ישראל יאהבו את ארץ ישראל, כפי שרואים מכך שבכל ברכת המזון יש מצוה מן התורה להודות "על הארץ הטובה אשר נתן לך", על כן המדבר בשבחה ובטובתה עושה את רצון ה'.

לשון הרע לתועלת

- ה. מותר לדבר לשון הרע על ארץ ישראל לתועלת, אבל צריכים להיזהר: (א) שיהיה ברור שהדיבור אמת, ולא יגדיל את הגנות יותר ממה שהיא. (ב) שאין דרך אחרת להשיג את התועלת. (ג) שיכוון לתועלת.
- ו. בנוסף חשוב מאוד להיזהר - גם כשמזכירים דברים רעים על ארץ ישראל לתועלת ובהיתר כנ"ל, אם השומעים עלולים להתרשם מכך באופן שלילי כלפי הארץ, יש להדגיש את מעלותיה הרוחניות כדי שלא להעביר להם תדמית לא אמיתית על ארץ ישראל.

¹³. ראה את פירושו של הר"י מיגש לסיפור על ר' אמי ור' אסי, לקמן פרק ג' סעיף ה'.

מיזוג אוויר חינם

פעם הגיע רבי יצחק זילברשטיין שליט"א לביתו של תלמיד חכם וראה על המזגן שלט "מזגנא דרבי אמי ורבי אסי"...?! סביר להניח שבחנויות לממכר מזגנים לא שמעו מעולם על 'חברה' שכזו...

לתמיהת הרב על השלט הסביר היהודי, שכוונתו הייתה לסיפור המובא בגמרא (כתובות קיב, ב), על הפסוק המלמד אותנו, שמצווה לאהוב את ארץ ישראל: "כי רצו עבדיך את אבניה" - רב אמי ורב אסי ישבו בארץ ישראל, בעיר טבריה. בקיץ ישבו הם בבוקר במקום מוצל, בהמשך היום כאשר השמש קפחה על ראשם והיה להם חם, עברו הם לשבת בצל, וכאשר היה להם קר בחורף, היו מתיישבים במקום חמים ונעים, כל זה למה? - כדי להנעים לעצמם את ישיבתם בארץ ישראל (ר"י מיגע), ובכדי שלא יוציאו לעז ח"ו על ישיבת ארץ ישראל (רע"י).

אותו תלמיד חכם הסביר לרב: אני סובל מהחום השורר בארצנו בימי הקיץ, וקניתי את המזגן במחשבה זו, שלא להוציא לעז על הארץ הקדושה, לכן כתבתי על חזית המזגן את הכיתוב הנ"ל ("עלינו לשבח", בראשית, עמ' תל).

הרב שמואל ברוך גנוט (מחבר הספר "שלהי דקייטא") מוסיף: אם נדליק את המזגן לשם מצוה זו, יתכן ויחזיר לנו הקב"ה את הוצאות החשמל על הפעלת המזגן, כדעת הראשונים שהקב"ה מחזיר לאדם את ההוצאות הכספיות שהוציא עבור כל המצוות. הוא מספר, ששטח את הדברים לפני מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שאמר שהם אכן מסתברים (ניתן להשיג אצנו בחינם שלט המתאים לתליה על המזגן).

הלכות הנוגעים לנוסע לחוץ לארץ

- א. הנאלץ לצאת לחו"ל יצא בצער וכבוד ראש, על שנאלץ להפסיד מצווה גדולה כזו השקולה כנגד כל המצוות של ישוב ארץ ישראל, וח"ו שלא יראה שום שמחה על יציאתו לחו"ל¹⁴. לפעמים עצם השמחה של היוצא לחו"ל היא עצמה מעין דיבת הארץ אפילו ללא מילים¹⁵.
- ב. אסור לומר על מקום מקום בעולם שהוא מקום יותר טוב מארץ ישראל¹⁶, ואפילו לומר מקום שבעולם שהוא שווה לארץ ישראל אסור, שהרי כביכול הוא אומר, שאין מתנת ארץ ישראל מהקב"ה הכי טובה ויש שוות כמותה (ראה גמ' סנהדרין צד, א - אמרי שויא כי ארעין), יתכן שרק לתושב א"י אסור לומר על מקום שהוא שווה לא"י, אבל תושב חו"ל שבא לארץ ואומר זה יפה כמו אצלנו הרי זה שבח¹⁷.
- ג. אמנם נראה שמותר לומר שיש מקומות יפים בחו"ל שאין כמותם בארץ, כגון: הרי שוויץ. ואין בזה לשון הרע היות וארץ ישראל לא אמורה להיות המקום שבו הכל הכי טוב ויפה ומוצלח. ורק אם אומר עדיף לגור בשוויץ מחמת הנוף היפה שבה הדבר אסור, שכן בסך הכל יהודי צריך לדעת שאין כמו ארץ ישראל (מחמת המעלות הגשמיות והרוחניות שיש בה). כמו שכל אחד מבין שעדיף לגור במקום שיש בו רופא למרות שהוא פחות יפה, כך עדיף לגור בארץ ישראל, שהיא רפואת הנפש והגוף למרות שיש מקומות יפים ממנה.
- ד. יש שכתבו כשם שאסור לאדם לומר כמה נאה נכרי זה משום לא תחנם (גמ' ע"ז כ, א) כך מידה טובה שלא לשבח ולהתענג על אדמת נכר.

¹⁴. כתב בספר עץ אבות (לר' מרדכי וובר – ירושלים תרמ"ה): מי שלא יכול לדור בארץ הקודש ח"ו ומוכרח לצאת לחוץ לארץ לבקש לו מנוח ולהכרחים אשר יאלצוהו לעזוב את ארץ הקודש, שיצא כמו אם ירדו גשמים בסוכה, שלא יבעט כי אם בכובד ראש ובכאב לב יניח סוכתו ויצטער, שלא זכה למצווה זו.

[וכן אמרו חז"ל במדרש מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיא בן חרש ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי יונתן שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל **זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם** וקראו את המקרא הזה וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החקים האלה אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה. (ספרי דברים פרשת ראה פסקא פ)]

ומאוד מאוד יש להזהר (ליוצא לחו"ל) שלא להראות כי צר לו המקום (בארץ), כי אם יקיים כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. ברוך היושב בארץ הקודש וכן המקום עליו ומשתעשע בכל אשר יפנה ואז יצליח (עץ אבות דף ב.).

¹⁵. יש אפילו שכתב למרות שביציאה זמנית לחו"ל אין בזה ביטול של מצוות ישיבת הארץ, אסרו חז"ל לצאת לחו"ל לטיול (שו"ע או"ח תקל"א, ד) משום, שעצם הטיול לחו"ל מהווה הוצאת דיבה על ארץ ישראל, שהרי הוא מגלה דעתו שארץ ישראל אינה יפה מספיק, ויש בהעדפת חו"ל על ארץ ישראל, זלזול במתנת אלוקים שהיא ארץ הבחירה אשר אויר נשמות אויר ארצה.

¹⁶. נראה שכל האיסור שעושה סיכום כללי ואומר מקום מגורים זה יותר טוב מארץ ישראל, אבל אדם שאומר שמפל מים כזה אין בארץ ישראל אין בזה איסור, היות ולא מגנה את הארץ. שכן מותר שיהיו מקומות בעולם שיהיה בהם יותר נוף או יותר מפלים וכד'.

¹⁷. ראה מה שהבאנו בפרק ??? בסעיף מקור האיסור בחז"ל על גמ' זו.

מה היו הבריות אומרים

מעשה ברבי יעקב שמשון שפירא משפיטבקה (מתלמידי המגיד ממזריץ' ורבי פנחס מקוריץ), שעלה לארץ ישראל (בשנת תקנ"ד) ולאחר שסייר במקומות הקדושים ושהה זמן מה בערים העתיקות: ירושלים, חברון, צפת וטבריה - חזר לעיר מגוריו במטרה להעלות לארץ את בני משפחתו.

בהיותו סמוך לעירו, התעכב ר' יעקב שמשון באחת האכסניות, ונוכח לדעת שגופו רזה וכחוש ופניו נפלו מאד מחמת הטלטולים והתלאות שבדרך. החליט אפוא להתעכב באותו מקום כמה ימים, אכל ושתה בשפע ונח רוב שעות היום, עד שחש עצמו בריא ושלם כבימים שלפני הנסיעה.

אמרו לו כמה מן החסידים: רבנו, מה ראית להתעכב במקום זר כדי לשוב לאיתנך? הרי ביתך אינו רחוק מכאן, מדוע לא תמהר לשוב הביתה לאשתך ולילדיך המצפים לך בכיליון עינים?

השיב ר' יעקב שמשון לשואלים: אילו שבתי לביתי כשגופי רזה וכחוש ופני נפולות, מה היו הבריות אומרים? ראו מה עלה לרבי שלנו ששהה זמן מה בארץ ישראל!

על ידי כך נמצאתי גורם, שלא במתכוון, להוצאת לעז על הארץ הקדושה. אולם עכשיו, כשאני חוזר לעירי ומראה פני טוב ומרנין, יהיו הכל אומרים: ראו כמה טובה השפעת ארץ ישראל על הגוף והנפש... (פרפראות לתורה עמ' 18)

18(111

¹⁸. הבריות שהיו מרננים על ארץ ישראל, שגרמה לרבי להיות כחוש - היו עוברים ממש על דיבת הארץ. ואף שאין הם אומרים שהארץ לא טובה, אלא שיש רעב בארץ וכד', כתבנו בפרק ג' בסעיף חקירה בגדר האיסור שאיסור דיבת הארץ כולל גם על דברים שאינם בגוף הארץ. ומה שר' יעקב נמנע שלא יגרם על ידו גנות לארץ ישראל, הרי זו מידה טובה שלמדנו מר' אמי ור' אסי, ראה בפרק ג' סעיף שלא להתרעם.

- ה. מצוי מאוד כאשר נמצאים בחו"ל במקומות נעימים ונוחים (לאדם שצריך לצאת מחו"ל לדברים שהתירו חז"ל), לאחר שחוזרים לארץ מתחילים להתרעם על ארצנו והדבר אסור¹⁹. וכן החוזר מביקור בארץ ישראל לחו"ל צריך מאוד להיזהר בדיבורו שלא יאמר דבר רע על הארץ או על תושביה²⁰.
- ו. טוב להיזהר שלא לומר על חפץ טוב ומשובח, קנינו אותו בחו"ל כי בארץ ישראל לא ניתן להשיגו, כי יש בזה קצת גנות על ארץ ישראל, שכביכול חסרים בה דברים טובים ומשובחים²¹.
- ז. יש שנהגו בעצמם הנהגה טובה: כאשר חזרו מחו"ל לא הראו את תמונות הנוף היפות, ולא התפעלו מהאתרים היפים שראו בחו"ל (אפילו אינו משווה אותם לאתרים בארץ ישראל, שזה וודאי אסור), שכן בזה גורם לאחרים רצון לצאת מהארץ.
- חשוב לזכור שלא לכולם ובמיוחד לא לילדים יש את המאזן בין קדושת הארץ וסגולתה לבין ההבלים של אתרים יפים וכד', ודיבורים כאלה יכולים לגרום חיבה לארץ נכר ח"ו.

¹⁹ .שער החצר סימן תקס"ד

²⁰ .מכתב מר' ישראל מסלנט זצ"ל המובא בספר התורה והמצוה (ריש פ' שלח לך).

²¹ .כתב בשער החצר (סימן תקס"ד): ריב לי עם איזה אנשים מבני עמנו, הדרים פה עיר הקודש, אשר בבלי דעת מהרגל לשונם נכשלים בגנות הארץ הקדושה, באומרם לפעמים: בזאת המדינה חסר דבר פלוני ופלוני שהיה לנו בחו"ל וכיוצא, אשר מלבד שהלשון הוא מורה על הגנות, עוד בה שתולים החסרון בחיק הארץ הקדושה, והאמת הוא כי מידינו היתה זאת לנו.

פעם הובא לפני האביר יעקב הרה"ק ר' אברהם יעקב מסדיגורא זי"ע איזה קול קורא, שרצו לשלוח לחו"ל בעבור אחד ממוסדות התורה בארץ ישראל, וכתבו שם שהמצב בישיבה קשה מאוד, וכמו שידוע שהמצב בכלל בארץ ישראל הוא קשה וכו', וצוה האביר יעקב למחוק מילים אלו מהקול קורא, באמרו שאין לדבר בגנות ארץ ישראל²². (שבט מישראל ח"ג).

מובא בספר אביר המלכות (ח"ב עמ' ר"ה): בחור אחד מתושבי חו"ל בא ללמוד בארץ ישראל ונחלה קשות במחלה קשה, ורצו להחזירו לחו"ל לטיפולם בארץ מולדתו, האביר יעקב לא היה בטוח שבחו"ל ימצאו רפואה למחלתו, והיה חושש שיציאתו לחינם לחו"ל תהיה עוד לחובתו, ואמר האביר יעקב אם יביאוהו במצב זה חזרה לביתו יוציאו שם דיבת הארץ, ויאמרו כי הארץ הינה ארץ אוכלת יושביה, ונמצאנו מקלקלים, ועל כן אסר בתוקף להוציאו מארץ ישראל.

מסופר על האדמו"ר ממודז'ץ הגה"צ ר' שאול ידידיה טויב זצ"ל: בכל עת שהעלה לפניו אי מי מהמקורבים מעניין מצבה הביטחוני הרעוע של ארץ ישראל, הנתונה בידי פרועים ערביים צמאי דם ובחסותם של שלטונות המנדט האנגליים, היה רבינו מבטל זאת בידו הקדושה ומוכיח אותו כמי שמוציא את דיבת הארץ רעה²³ (ספר משכמו ולמעלה דף תקסג).

יהודי אחד מארץ ישראל התלונן לפני חבריו בקרלין מה שהם סובלים מהערביים בארץ ישראל, שגונבים ועושים צרות וכו', הרה"ק הבית אהרן מקרלין זצ"ל שמע את דבריו ואמר היהודי הזה יש לו ניצוץ בתוכו מהמרגלים. (פרי ישע אהרן עמ' רנט)

²². אף שכוונתם היתה לתועלת, כדי שיתרמו לישיבה, סבר כנראה האביר יעקב שניתן להשיג את התרומה גם בלי לכתוב - שהמצב בכלל בארץ ישראל הוא קשה.

²³. מעיקר הדין היה מקום לדון שאין בזה איסור, היות וזה דבר המפורסם, ואין המספר מתכוון לגנות את הארץ. ודאי שמצד חובת הארץ, ראוי להמנע מלומר דברים רעים על הארץ, גם אם הם ידועים, ראה בפרק ג' סעיף - דברים הידועים לכל. אמנם נראה שכמספרים זאת בחו"ל וזה גורם ליהודים להמנע מלבוא לארץ ישראל, יש בזה חומרה גדולה מאוד. ונראה שזה כלול באיסור שכתבנו (פרק ג' סעיף תדמית שלילית), שאם נותן לשומע תדמית שלילית הרי יש בזה איסור לשה"ר גמור.

פרק ב. מקור וטעם האיסור

א. מקור האיסור בתורה

נאמר בתורה (במדבר יג, לב): "וַיֵּצֵאוּ דַבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִיא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מְדוֹת" (במדבר יד, לז) ועל כך נענשו ככתוב: "וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דַבַּת הָאָרֶץ רָעָה בַּמִּגְפָּה לִפְנֵי יי'".

המדרש מסביר מה גרם להם לחשוב שהיא ארץ אכלת יושביה, וז"ל: "למה אמר כן, לפי שכל עיר ועיר שהיו נכנסין היתה השכינה הורגת גדולי אותו העיר, והיו כל בני העיר מתעסקין בהספד, והמרגלים היו רואים אותם ולא היו שואלין להם מאין אתם באים, ובטובה שעשה להם הקדוש ברוך הוא לא די להם שלא אמרו שבחה, אלא אמרו גנותה" (מדרש אגדה במדבר יג).

גם מה שאמרו: "כל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות", היה בזה הוצאת דיבה על הארץ. כמו שמסביר הרמב"ן: "דבת המרגלים היתה לאמר, כי הארץ ההיא חזקת האויר כבדת הטבע, ומימיה ופירותיה עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד, ולא יסבלו אותם מזגי בני אדם הבינונים, זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם אשר הם עצומים בגבהם וקומתם, ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית שאר בני אדם כולם, כמנהג במאכלים הגסים"

להיזהר מאבק דיבת הארץ

בספר מאמר מרדכי (עמ' שג) מביא מעשה מופלא. ל'דברי שמואל' היה קופסת טבק שהיתה מאוד חשובה אצלו ותמיד היתה עמו ולא הניחה מתחת ידו. פעם נעלמה הקופסא וחפשו אותה בחורים ובסדקים ולא מצאו עד שנלאו מלבקשה עוד והדברי שמואל הצטער מאוד על האבידה.

לימים נקלע אחד מחסידיו ושמו ר' זעליג לידער בבית אחד ממכיריו בארץ ישראל ולתדהמתו ראה שהקופסה של הרבי נמצאת אצלו שהלה לא עמד בנסיון ונטלה! ביקש ר' זעליג שיתנה לו ויחזירה לבעליה ומסרה הלה בידו. שמח ר' זעליג על שזכה להשיב את הגניבה ולהרנין את לבו של הרבי שהצטער על אבדתה.

כשנסע לסלונים, סיפר להרבי האיך נודמנה לידו, אך לתדהמתו ביקש הרבי ממנו שישאירה אצלו ולא רצה לקחתה ממנו ואמר "הלא כשיראו את זה אצלי יזכרו שיהודי מארץ ישראל נכשל ולקחו וזה יגרום שיחשבו רעות על ארץ ישראל איד" ודימה הענין למה שציוותה תורה "וגם את הבהמה תהרוגו" שציוותה תורה להרוג את הבהמה בכדי שלא יאמרו זאת הבהמה שנכשל פלוני עמה²⁴.

²⁴. במעשה זה אין שום חשש של דיבת הארץ, וכל כולו הוא חיבת הארץ, שאין לה גבול. ואשריהם צדיקים לא רק את ארץ ישראל אוהבים אלא גם תושבי הארץ. כמו שמסופר על ר' אריה לוי זצ"ל שיצא מפתח ביתו, על הסף ישבו ילדי הסביבה, מהם גלויי ראש, ושיחקו במשחקיהם. ניגש ר' אריה אל הילדים ליטף את פניהם בחיבה אבהית, ומלמל בפיו: "אם מצווה היא לרצות ולחונן את אבניה ועפרה של ארץ ישראל כדברי הכתוב: 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו' הרי את ילדי ישראל שבארץ - ישראל על אחת כמה וכמה..." (איש צדיק היה)

באור הטענה על המרגלים – הרב אליהו דיסקין שליט"א

"וַיֵּצֵאוּ דְבַת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אָרֶץ אֲכֹלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת" (במדבר יג, לב). מסביר רש"י: "אוכלת יושביה - בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים, והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו".

שואל ר' דן סגל קושיה חזקה מאד: אנחנו יש לנו חומש ויש לנו רש"י, ורש"י מגלה לנו את דברי חז"ל שמה שהארץ היתה ארץ אוכלת יושביה זה היה לטובה, אבל למרגלים עדיין לא היה את הפרשה הזו בחומש ולא היה להם רש"י, והם היו צריכים לשפוט את הסיטואציה שהם נמצאים בה לפי השכל הישר, וכשהם מגיעים למקום שהכל בו מפלצתי, כל ענב בגודל של דלעת, כל תאנה בגודל של טנק, וכל רימון בגודל של טרקטור, וסביבם מסתובבים אנשי מידות - אנשים ענקים גדולים וגבוהים, וכשהם מתחילים ללכת בתוך כל המפלצות האלה הם שומעים כל הזמן רמקולים שמכריזים 'די לווייה וועט ארויס גייען...!', וכל מה שהם רואים זה פה לווייה, וברחוב הסמוך הספד, פה שבעה ושם שלושים, זה נפטר בדמי ימיו וזה נפטר... מה אומר השכל הישר? שהם הגיעו לצ'רנוביל, וכנראה יש פה איזה קרינה רדיואקטיבית ולכן הכל גדל פה מפלצתי, ואנשים פה מתים כמו זבובים, כך אומר השכל הישר, וכיון שכן מה רוצים מהמרגלים?

נכון שהאמת היא שהכל תקין וזה היה לטובתם, אבל מאיפה הם היו צריכים לדעת את האמת הזו, חומש לא היה להם ורש"י לא היה להם, וסך הכל הם הלכו עם השכל הישר שלהם שאומר שאם מגיעים למקום שהכל משונה והכל מפלצתי זה ארץ אוכלת יושביה, מה רוצים מהם? כך שאל ר' דן סגל.

אלא הוא אמר נפלא מאד, תארו לעצמכם שאתם רואים שני בחורים מה שנקרא קצת מהשוליים מסתובבים ברחוב בשבת, הם מסתובבים עם כיפה על הראש, אבל לבושים ככה עם בגדי צבעונים בצורה רחובית, כמובן בלי כובע וחליפה, ופתאום אתה רואה טנדר עוצר לידם ומסתיר אותם ממך ואחרי רגע הטנדר נוסע והבחורים לא נמצאים, מה אומר השכל הישר? מה המחשבה הפשוטה שעוברת בראש? שכנראה הם כבר לא שומרי שבת והם עלו על הרכב ונסעו רחמנא ליצלן.

אבל תארו לעצמכם שהייתם רואים באותה סיטואציה את הסטייפלער עובר ברחוב בשבת, ופתאום עוצר טנדר לידו ואחרי רגע הטנדר נוסע והסטייפלער נעלם, מה הייתם אומרים? פשוט שכל דבר אפילו שאינו אפשרי ואפילו עקום ביותר הייתם אומרים ולא אומרים שהסטייפלער נסע סתם בשבת, או שהיה פיקוח נפש, או שהוא התכופף והלך באיזה מקום ולא ראיתם, או שמשכו

אותו בכח, ומפני שלהגיד שהסטייפלער נוסע סתם בשבת זה כל כך עקום, שהדבר הכי עקום שאתה יכול לומר זה יותר ישר מזה.

כן הדבר אצל המרגלים, אחרי שאתם רואים שהקב"ה עושה לכם כל כך הרבה חסדים, מאתים חמישים מכות לקו המצרים על הים, לחם מן השמים טל מלמטה טל מלמעלה והמן באמצע, שליו, ענני כבוד, בארה של מרים, וכי יעלה על הדעת שהמטרה בכל זה היא בשביל להביא אתכם עכשיו לצ'רנוביל, לארץ אוכלת יושביה, הרי זה עצמו מחשבה עקומה לגמרי, והייתם צריכים לעקם את הראש ולהגיע למסקנא שזה לטובתכם, אפילו שבלי ידיעה מוקדמת שזה כך זה נקרא ללכת עם ראש עקום, עם כל זה המסקנא הכי עקומה היא יותר ישרה מלהגיד שהקב"ה קל רחום וחנון יביא אתכם לארץ אוכלת יושביה, ועל כך נתבעו המרגלים.

זה מה שכתבה התורה 'וּתְרַגְּנוּ בְּאֵהָלֵיכֶם' (דברים א כז) - מהו אדם נרגן? כתב רבינו יונה בשערי תשובה: "הנרגן הוא האיש אשר דרכו חוקו להתאונן ולהתרעם וימצא טענות על חברו תמיד על מעשיו ועל דבריו. על פי שחברו בתומו מתהלך עמו ולא זד עליו בדבר. וידון כל דבר לחובה ולא לזכות וכל שגגה ישים לזדון... ופעמים יחשוב על חסדי ה' כי הם לנקם ושלם. כענין שנאמר (דברים יא) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו וגו'. על כן התרחק מדרך הנרגנים כי נתיבותיהם עקשו להם. כל דורך בה לא ידע שלום. ולדון לכף זכות למד לשונך. והיה צדק אזור מתניך".

מדוע זה חטא לשון הרע?

רבים הקשו מדוע חטא המרגלים נחשב לשון הרע, הרי הם אמרו את מה שהם הבינו לפי מראה עיניהם, אנשים מתים בכל פינה – ארץ אוכלת יושביה.

ואם כמו שהסברנו לעיל שחטאם היה שלא פירשו לטובה, אין זה חטא לשון הרע, אלא מצווה **לדון לכף זכות** ולראות את העולם בעין טובה.

בחוברת שירת מרים²⁵ הבאנו להסביר: במפרשים מבואר שמרים שדיברה על משה רבינו התכוונה לתועלת בדבריה, אם כן מדוע היה זה לשה"ר? אומרים המפרשים: מחמת שלא דנה את משה רבינו לכף זכות.

ויש לשאול מדוע נחשב שמרים עברה על לשון הרע, היו צריכים לומר שעברה על לדון לכף זכות?

למדנו מכאן חידוש גדול: **איסור לשון הרע הוא לא עצם הדיבור הרע על אדם, אלא המידה השלילית של לפרש רע דברים**, התורה מצווה אותנו לחשוב תמיד טוב, על כל אדם, על כל מה שרואים בחיים - "לראות טוב".

אמנם להיענש לא נענשים עד שמדברים בפועל, אבל היסוד שעומד מאחורי הכול הוא **לראות טוב**, היות ומרים לא חשבה טוב, לא חשבה אולי הקב"ה אמר למשה שיפרוש מאשתו, ולא חשבה לפחות לברר ולשאול אותו לפני שהיא מגלה לאהרון, אלא החליטה שעשה מעשה רע, זה בעצמו לשון הרע - הראיה השלילית.

כך גם המרגלים (שהיו צריכים ללמוד ממרים את החיוב לראות טוב – כמובא ברש"י) חטאם היה בעצם זה שפירשו רע את מה שראו, זה חטא לשון הרע, הפירוש השלילי הוא בעצם החטא.

ע' לקמן (בסעיף הבא אסור לחשוב רע) בדברי הגר"ח שמואלביץ שלכן נענשו ישראל ארבעים שנה כנגד ארבעים ימי המחשבה הרעה.

למדנו מכאן שיש עלינו מצווה וחובה - לראות את כל מה שקורה בארץ ישראל בעין טובה, לפרש תמיד את כל המוצאות אותנו בארץ הקדושה לטובה ולברכה.

²⁵ חוברת שהוצאנו על קורות חייה של מרים הנביאה, אם השירה בישראל. ניתן לקבלה בחינם במייל שבראש הספר.

אפתח את העין הטובה

בשנת תרפ"א כאשר תכנן ה'אמרי אמת' לבוא לבקר בארץ ישראל, נכנס לרבי מגור אחד ממקורביו, מגדולי הרבנים בפולין פתח ואמר: אין השעה כשרה לביקור בארץ ישראל, יבחין שם הרבי במעשי החלוצים ובני הנוער ותעלוניהם, יחזה מר ויאלץ לדבר סרה בארץ ישראל, כמרגלים בשעתם, לגלות קלונה ובושתה ולמה לו זאת? מוטב לותר על הביקור להביט על ארץ ישראל ממרחקים ולא להסתבך.

השיבו האדמו"ר רבי אברהם מרדכי: "אסע לארץ ישראל ושם אפתח את העין הטובה ואראה רק טובות, אפתח את האוזן הטובה ואשמע רק טובות..."

האור הגנוז בירושלים

מעשה בצדיק אחד מעיר חברון, שרצה לשלוח שד"ר לחוץ לארץ ובערב שבת הלך אתו יחד למקוה ושמע מפי השד"ר תלונה על המקוה בחברון, שאינה די יפה ומיד פסלו הצדיק מלהיות שד"ר, כי אדם שרואה רע באיזה דבר שבארץ ישראל, איננו מסוגל לחבב את ארץ ישראל על אחרים (הגות בפרשיות התורה).

סיפר רבי ישעיה חשין: פעם פנה אדם לרבי מנחם מנדל משקלוב, והציע את עצמו לצאת בשליחות למען הכולל, תוך כדי שיחה תמה המועמד ושאל את רבי מנחם מנדל: היתכן שכב' גר בדירה חשוכה ומחניקה כגון זו?

רבי מנחם מנדל בקשו לשוב למחר לקבל תשובתו, וכשבא למחרת היום, דחה את הצעתו, וכאשר שאלוהו חבריו מה פסול מצא בו, ענה ואמר: "זה התמה ונבוך מדירה חשוכה בירושלים סימן שאיננו רואה את האור הגנוז בירושלים ואינו מתאים לתפקיד קדוש זה". (חזון ציון עמוד 61)

אסור לחשוב רע

על הפסוק: "בְּמִסְפָּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּתְּתֶם אֶת הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשָּׂאוּ אֶת עֹונֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּדְעֶתֶם אֶת תְּנוּאַתִּי" (במדבר יד, לד). שאל ר' חיים שמואלביץ זצ"ל: הדבר צריך ביאור, הרי חטא המרגלים היה הלשון הרע שדיברו על ארץ ישראל ועל זה בא עונשם, והרי את הלשון הרע דיברו לאחר שחזרו בתום ארבעים יום הללו, ולמה נענשו ארבעים שנה כנגד ארבעים יום קודם עשיית העבירה?

אמר בזה מורינו הגר"ח: מכאן רואים שאסור גם לחשוב רע ולא רק לדבר רע והתפיסה וההעמקה בגנות ארץ ישראל מכלל איסור לשון הרע הוא, ולכן משפטים היה ארבעים שנה כנגד ארבעים יום שהלכו במחשבה רעה (משולחן ר' אליהו ברוך - שלח).

כמו שכתב רבינו יונה (שערי תשובה ג', רטז): המספר לשון הרע שתיים הנה קוראותיו: הנזק והבושת אשר יגרום לחבירו, ובחירתו לחייב ולהרשיע את חבריו ושמחתו לאידם.

ואמר שלמה עליו השלום (משלי יד, ט-י): "אוילים יליץ אשם ובין ישרים רצון". פירוש: האויל יליץ חובה, כי יחפש מומי בני אדם ואשמתם ויתן בהם דופי ולא ידבר לעולם בשבח ודבר טוב הנמצא בהם. והמשל על זה, כי הזבובים לעולם באו ונחו כולם על מקומות הלכלוך.

"ובין ישרים רצון" - כי דרך הישרים לכסות על כל פשעים ולשבח האדם כי נמצא בו דבר טוב. וזכרו במוסר: כי אדם אחד וחכם עברו על הנבלה, אמר האדם: כמה מוסרחת נבלה זו! אמר החכם: כמה לבנות שניה!

מספר הרב הלל קופרמן (משגיח בישיבת "בית שמואל"):

בשנה הראשונה ללימודי בישיבה, התארגנה קבוצה של בחורים ללימוד משותף של הספר "חפץ-חיים", מספר דקות ליום. בחורים אחרים התנגדו לכך. הוחלט לעלות לדירתו של המשגיח ר' מאיר חדש ולהתייעץ עמו.

הוא הפתיע אותם: גם אני מתנגד. נדהמים ציפו הבחורים להסבר.

השורש פגום הוא – הסביר – חסר לנו השורש, שהוא אהבת ישראל אמיתית. כל עוד השורש פגום - לא יועילו לימודי ההלכות.

כדרכו, עבר להציג בפניהם דוגמא מן החיים בצירוי חי ומוחשי:

ראובן בא אל שמעון ומספר לו: יענקלה שלך התחיל עם ילד אחר בשכונה ללא שום סיבה. יענקלה שלי? - מגיב האבא - לא יתכן, טעות בידך. אנא בדוק את הדברים היטיב, לפני שאתה בא להוציא שם רע על בני מחמדי.

כשמתברר מעל לכל ספק, שאמנם, היה זה יענקלה, עובר האב לעמדת התגוננות. עליך להבין: יענקלה שלי סבל בלילה מכאב שניים ולא יכול היה לישון, על כן לא שלט בעצמו.

כך מתנהג אדם, כאשר באים לספר לו לשון הרע על אדם שהוא אוהב באמת.

כאן נזדעק המשגיח: אם היינו אוהבים זה את זה באמת, האם היינו מוכנים לשמוע סיפור גנאי איש על רעהו?! איך קיים מצב כזה שאנו כן שומעים? התירוץ הוא: אין לנו אהבת ישראל במידה מספקת, על כן אנו שומעים ברעת השני ובקלוננו, הי ירחם.

ע"כ הצעד הראשון שעלינו לעשות הוא – עבודה על עין טובה, "שנראה כל אחד מעלות חברינו ולא חסרונם". אז לא ניכשל כלל בדיבורים אסורים על הזולת.

לאחר שהצליח לזעזע אותנו, הוסיף: בינתיים, עד אשר תתקנו מידה זו, קיימת סכנה להיכשל חלילה בהרבה איסורים הקשורים בשמירת הלשון. ע"כ בכל זאת מן הראוי, שתלמדו בינתיים הלכות לשון הרע, כדי שתדעו עד כמה חמור העניין ותמנעו מלהיכשל בו מצד יראת העונש (מהספר המשגיח).

ב. חומרת האיסור

אמרו במשנה (ערכין טו, א) מכל החטאים שחטאו ישראל במדבר, לא נחתם גזר דין מיתה על אבותינו במדבר אלא על חטא לשון הרע. וכן נפסק ברמב"ם (דעות ז, ו) כל אלו הם בעלי לשון הרע שאסור לדור בשכונתם וכל שכן לישוב עמהם ולשמוע דבריהם, **ולא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע לבד.**

כתב השפת אמת (גמ' ערכין טו, א): נראה דגם המקבל לה"ר חמור כל כך דהא דור המדבר לא אמרו לה"ר רק המרגלים ורק משום שקיבלו לה"ר נענשו (שנגזר על כולם מיתה ולא יזכו להכנס לארץ ישראל).

בגמ' שם הקשו הרי היה בחטא המרגלים חטא נוסף של לשון הרע על הקב"ה (שכביכול אמרו שאינו יכול לנצח את שבעת העמים) וגם חטא מאיסת הארץ, ומנין לנו שנענשו גם על מה שדיברו לשון הרע על ארץ ישראל²⁶?

ותירצו שמלשון הפסוק "וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דַבַּת הָאָרֶץ רָעָה" משמע שיש גם חטא בדיבת הארץ²⁷.

²⁶ חשוב להדגיש כאן דבר חשוב, להוציא מטעות שטעו בה רבים ממש: המרגלים לא נענשו רק מחמת חטא לשון הרע, שכן על חטא כזה לא היו מפסידיים את העולם הבא שלהם (כמבואר במשנה סנהדרין י, ג), אלא הם נענשו על חטא מאיסת הארץ, ככתוב "וַיִּמְאָסוּ בְּאָרֶץ חֲמֻדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ" (תהלים קו, כד), שהוא חטא חמור מאוד, כמו שיבואר לקמן. כל מה שאמרו בגמ' הוא שבחטא המרגלים היה גם חטא של לשה"ר על ארץ ישראל, ומדויק בפסוק שאפילו על חטא כזה היה ראוי להעניש אותם.

²⁷ המשנה (ערכין טו, א) אומרת: "נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה, שכן מצינו שלא נתחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, שנאמר: וינסו אותי זה עשר פעמים וגו'".

אמרו על כך בגמ': "תניא, א"ר אלעזר בן פרטא: בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, **מנלן? ממרגלים**, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חברו על אחת כמה וכמה.

ממאי? דלמא משום דר' חנינא בר פפא, דאמר רבי חנינא בר פפא: דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, דכתיב: כי חזק הוא ממנו, אל תיקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו, כביכול בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם!
אלא אמר רבה אמר ר"ל, אמר קרא: וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה, על דבת הארץ שהוציאו".

הקשו המפרשים: מדוע מקשה הגמ' מנין שנענשו על לשה"ר ולא על שדיברו נגד ה' על הבריתא של ר' אלעזר בן פרטא, ולא הקשו על המשנה האומרת שנחתם גזר דינם של אבותינו על לשה"ר?

ותירצו שבמשנה ניתן לפרש שנענשו על לשה"ר שדיברו נגד הקב"ה, שאמרו שאינו יכול להוציא כליו, אבל ר' אלעזר אמר שנענשו על שדיברו נגד עצים ואבנים, לכן הקשו מנין שעונשם בא להם בגלל זה.

ועל זה אמרו שהלימוד הוא מלשון התורה 'וימותו מוציאי דיבת הארץ' רואים חומרת לשה"ר שהוא לבדו סיבה להביא לאדם מיתה.

מכתב מארץ ישראל - א

משחר טל ילדותו מסר נפשו, הגה"צ ר' יצחק זאב ידלר²⁸ זצ"ל לחבב את ישוב ארה"ק, עוד בעודנו נער בן שמונה החליט בלבו הטהור לעלות ולקבוע משכנו בארה"ק. הוא סיפר ששגורה היתה תפלה בפיו שהשם יתברך יזמין לו לאשה אשת חיל שתהא נאותה לעלות עמו לארץ ישראל.

בהיותו אברך בן עשרים וארבע שנים (בשנת תרכ"ז), גמר אומר להוציא מן הכח אל הפועל את מחשבתו הטהורה לעלות ולהשתקע בארה"ק, הוא הודיע את חפצו לאשתו, ויעץ לה שתמכור את כל רכושם והסחורה שבחנותה, אשתו שהיתה אשה יראת ד' עשתה רצון בעלה, ומכרה את כל רכושיה וקבצה בערך ארבע אלפים רובל כסף.

הם לא שמו לב לקשיים שעמדו בדרכם. והגם שנחשבו בעיני כל כמתעתעים לעוזב ארץ מגורם, מקום שם רכשו רעים ואוהבים, ומקור מחיה ופרנסה, ולנדוד למדבר שמם עם שתי ילדות וילד קטן בן שנה ורבע, הם לא שתו לבם לכל זה, ועמדו ועשו את דרכם לארץ ישראל.

אחרי טלטולי נסיעה קשים הגיעו אל ארץ חמדתם, היה זה בשנת תרכ"ז. הם ירדו בנמל יפו ושמו מיד את פניהם לירושלים, וגם בפנים הארץ עמדו לפניהם טלטולי דרך קשים, כי בימים ההם אין כבישים סלולים, הדרכים זרועים הרים וגבעות, אבני נגף וחתחתים, סלעים ועמקים, והכל משובש ומפותל. ולרכוב על החמור לא יכלו (כי גם זה היה מסוכן), וכך טלטלו את עצמם רגלי מיפו עד ירושלים, והילד נישא על הידיים. טפסו על הרים וגבעות, סחבו את רגליהם על אדמת הטרשים וערמות הסלעים, עד אשר הופיעו ובאו להר הקודש ירושלים, פלטרין של השי"ת.

²⁸ הרב יצחק זאב ידלר, בעהמ"ח ספר תפארת ציון על מדרש רבה. נולד במיאדל הסמוכה לוויילנה בשנת תר"ג. בבחרותו נודע בהתמדתו ובהתייחדותו בחזרות על לימודו. לאחר נישואיו התגורר על יד חמיו, ואשתו ניהלה חנות מכולת כשהוא שוקד על תלמודו. **בשנת תרכ"ז** עלה לארץ ישראל, והתקבל כמגיד שיעור במקומו של ר' אליעזר לנדא (נינו של הגר"א) בבית הכנסת 'מנחם ציון', שבחורבת ר' יהודה החסיד והיה מוסר כשישה שיעורים ביום בכל מקצועות התורה: תנ"ך, מוסר, גמרא, מדרש והלכה. הוא נהג לשבת בשיעוריו כשהוא עטור בטלית ותפילין. נהג להתפלל כוותיקין מדי יום, ולאחר התפילה לאכול פרוסת עוגה ומיד ללמוד 10 שעות רצוף, עטור בטלית ותפילין. לבנו הראשון שנולד בירושלים קרא בשם **בן ציון**, ע"ש ארץ ישראל, הוא המגיד הירושלמי משרידי זקני ירושלים רבי בן ציון ידלר. נפטר בשבת, י"ב בסיוון תרע"ז. נקבר במרומי הר הזיתים בסמוך לציון הרב מבריסק.

מה יותר חמור לשון הרע בין אדם לחבירו או לשה"ר על ארץ ישראל?

מצאנו בזה לכאורה סתירה: מצד אחד מפורש בגמ':

תניא, א"ר אלעזר בן פרטא: בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן? ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה. (גמ' ערכין טו, א)

מצד שני הרי ברור שעל לשון הרע על ארץ ישראל עם ישראל נענשו, בצורה שאין כדוגמתה, נגזר על כולם מיתה, הלכו במדבר ארבעים שנה, י"א שאין להם חלק לעולם הבא (דבר שנאמר רק על בעלי לשון הרע).

וכן מצאנו בגמ' בסנהדרין (ק"י, ב) ת"ר עשרת השבטים אין להם חלק לעוה"ב. ומפרש רש"י - "ואית דמפרשי עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא - היינו לימות המשיח, שלא יקבלם משיח עם שאר גליות לפי שספרו בגנות ארץ ישראל.

נראה בעז"ה לבאר את הדברים:

יש לחלק בין חטא לשון הרע, שבזה לשון הרע על חבירו חמור יותר מלשון הרע על ארץ ישראל. לבין חטא מאיסת הארץ – דהינו לשון הרע על ארץ ישראל הנובע מזלזול בכל מתנת ארץ ישראל, שבזה הוא חמור יותר מלשון הרע על בין אדם לחבירו, משום שמאבד את העולם הבא שלו, שכן ארץ ישראל היא בעצם העולם הבא. והיא הברית עם הקב"ה כמו שיבואר.

ומה שאמר ר' אליעזר ללמוד מהמרגלים ק"ו לבין אדם לחבירו, אין כוונתו ללמוד מחטא ועונש המרגלים, אלא ממה שאמרה תורה 'וימותו האנשים מוצאי דיבת הארץ' מדויק שאפילו על עצם הוצאת הדיבה לבד גם ללא שאר החטאים שהיה להם (מאיסת הארץ והפרת הברית) מגיעה להם עונש גדול. וא"כ ק"ו שיענש מי שמדבר על חבירו²⁹.

²⁹ נסביר את הגמ' ונראה כיצד הדברים שלעיל מפורשים בגמ':

"תניא, א"ר אלעזר בן פרטא: בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן? ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה. ממאי? דלמא משום דר' חנינא בר פפא, דאמר רבי חנינא בר פפא: דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, דכתיב: כי חזק הוא ממנו, אל תיקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו, כביכול בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם! אלא אמר רבה אמר ר"ל, אמר קרא: וימותו האנשים מוציא דבת הארץ רעה, על דבת הארץ שהוציאו".

וקשה מהו הלשון 'אלא' ממה חזרה בה הגמ'? נראה שפירוש הגמ' 'אלא' אמר רבה, שהגמ' חוזרת בה ממה שאמרו שלומדים חומרת לשון הרע מהמרגלים, שכן אצל המרגלים החומרה היתה מחמת חטאים רבים נוספים שעשו, אלא הלימוד הוא מלשון התורה 'וימותו מוציא דיבת הארץ' (ולא אמרו וימותו המרגלים) רואים חומרת לשה"ר, שגם לשה"ר על ארץ ישראל הוא סיבה להיענש (חיד"א מובא בפרק ג').

מדוע באמת חטא מאיסת הארץ כל כך חמור?

ניתן להסביר את הדברים על פי מה שכתב המשך חכמה במכתב³⁰:

שאלתני יקירי, והעתרת עלי דברים, לחוות דעתי על התנועה החדשה, אשר נתהווה בזמננו. והמכתב והמפעל יצאו כרוכים, ליסד מושבות, וליטע כרמים בארץ צבי, ובקשת לעמוד על השקפתי בזה.

הנה דע יקירי, כי להראות גודל המצווה הזאת [של ישוב הארץ] ומעלתה היא אך למותר, כי מי הוא האיש הישראלי אשר יסתפק בזה? הלא מיום קרוא ה' לצור מחצבתנו הבטיח לו בארץ חמדה, ושלוש מתנות נתנו לישראל: תורה וארץ ישראל ועולם הבא כולם כאחד. וכל פרטי התורה מתאימים עם הבטחת הארץ וישובה, מצוות רבות לא יוכלו להתקיים רק בארץ, ואף מצוות שהן חובות הגוף ואינן תלויות בארץ כתוב בהן כי יביאך לאמור עשה מצווה זו כדי שתכנס לארץ.

ואחרי שהכעיסו בחורב ועשו עגל מסכה נעתר ה' והשיב חמתו מהשחית, ובמאסם הארץ נשא ידו להפילם במדבר וכו' **ובהוציאם דבה ודברי נרגן על הארץ החמיר מאשר חטאו דברים עליו יתברך.**

וכן תורתנו המסורה מלאה בשבח הארץ ושקלו רבותינו מעלת ספר יהושע במעלת התורה לפי שהוא ערכה של א"י, ור' יוחנן התפלא כי שמע כי איכא סבי בבל – למען ירבו ימיכם על האדמה כתיב! ופרקים שלמים בתוספתא ובספרי דבי רב ובתלמודים שמפליגים בשבח הארץ, עד כי המלקט מהם מאמרים במעלות הארץ וישובה הוא בעיני כמלקט אגלי טל מני ים. כלליות תורתנו והמסורה היא מקושרה במעלות הארץ.

גם במכתב המפורסם של האור שמח משנת תרפ"א לאחר הצהרת בלפור (נתפרסם ב"התור", תרפ"ב, גיליון ג') הוא חוזר על אותו רעיון: "הקפיד השם יתברך על כבוד הארץ יותר מעל כבודו, כביכול, עד שבעשיית העגל, אחרי שובם, מחל להם השי"ת, "וינחם על הרעה, אשר דבר לעשות" (שמות ל"ב, י"ד). ועל הוציאם דבת הארץ וימאסו בארץ חמדה - נשבע ד' ולא ינחם, כמו שנאמר: "אל תעלו כי אין ה' בקרבכם" (במדבר י"ד, מ"ב).

³⁰. המכתב (הובא באוריתא י"ט), נערך ונשלח לר' אברהם יעקב סלוצקי מח"ס דורש לציון באמצע שנת תרנ"א. בנוגע לשאלה האם להעביר תמיכה מלומדי תורה בא"י לבנית ארץ ישראל? ומכריע ה'אור שמח' בתשובתו: שאסור להעביר, כי למרות מעלת ישוב הארץ, תלמוד תורה כנגד כולם. "אם ישוב א"י קודש הוא לה', לימוד התורה והספקת החכמים בארץ הוא קודש קדשים!" המכתב פורסם מתוך כת"י בעתון דאס ווארט בוילנא, בפתיחת המכתב מעריך המשך חכמה הרבה בנוגע למעלת ישוב הארץ.

מדוע באמת החמיר ה' בכבוד הארץ יותר מעל כבודו?

לשם כך עלינו להבין מהי ארץ ישראל?

ארץ ישראל אינה רק מצווה, אלא היא ברית ביננו לה'. ברית מילה היא מצוות עשה שנכרתו עליה י"ג בריתות, על מה כורתים את הברית? אומר רש"י: "ואתנה בריתי - ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו" (רש"י בראשית יז).

התורה איננה רק ספר הוראות, המורות לעם ישראל כיצד להתנהג. התורה מתארת **ברית** בין ה' לישראל, וזו המסגרת לכל התורה כולה.

כשמעיינים היטב מבינים, כי זהו עומק דברי המדרש הידוע המובא ברש"י על הפסוק הראשון בבראשית, ולפיו התורה הייתה צריכה להתחיל ב'החדש הזה לכם', אלא שמשום 'כח מעשיו הגיד לעמו' – שלא יטענו האומות שאנו לסטים שכבשנו ארץ שבעה עמים – פתחה התורה ב'בראשית'.

אילו הסתכמה התורה במתן הוראות לישראל, אכן הייתה צריכה להתחיל ב'החדש הזה לכם'. אולם אז לא היינו עומדים על מהות היחסים בינינו לבין בוראנו, מלבד היותנו מחויבים במצוותיו. חומש בראשית ותחילת חומש שמות מלמדים אותנו על המסגרת של אותה מערכת מצוות, והיא הברית שכרתו אבותינו עם בורא עולם, ואשר כל העם כרת שוב במעמד הר סיני לפני ואחרי חטא העגל ובפעם השלישית בערבות מואב.

הברית הזו מתארת יחס הדדי בין ה' לישראל. אכן, תפקידנו הוא קיום מצוות הבורא, אך גם לה' יש תפקיד בברית הזו, **והיא השבועה שנשבע לאבותינו לתת לנו ארץ חמדה טובה ורחבה, את הארץ בה חפץ להשרות שכינתו.**

כאשר יהודי ממרה את רצון בוראו ועובר על אחת ממצוות התורה – הוא אכן פוגע במערכת היחסים עם ה', אך כאשר הוא מואס בארץ אותה אוה ה' לישוב בה ולתתה לנו, כאשר הוא אומר לה' שאינו חפץ בכך שה' יקיים את חלקו בברית, שהוא מוכן להניח תפילין וליטול לולב, אבל הוא 'מוותר' לה' על ההבטחה להיכנס לארץ – יש כאן יותר מפגיעה במערכת היחסים, יש כאן ערעור מהיסוד של כל המערכת כולה, **יש כאן הפרת ברית!**

יהודי שנכשל בעבירה – עדיין רוצה להטהר לפני ה'. הוא רוצה לשוב לפניו, להיות שוב ראוי לשכר העצום הצפון לצדיקים. אבל יהודי שלא מעניין אותו מה שה' הועיד עבורו, עבור כלל ישראל, יהודי שאומר שמבחינתו ה' יכול לתת את ארצו לעם אחר – יהודי כזה מפקיע את כל מערכת היחסים שלנו עם ה'. הוא מקעקע את יסודות התורה, ושום חומרות והידורים לא יועילו לו.

זהו שורש עוון המרגלים, לכן הקב"ה, אשר אפילו על חטא העגל היה מוכן לסלוח – לא יכל לסלוח על החטא הזה. אכן, עבודה זרה היא החמורה שבעבירות, וחטא העגל היה העבירה הקשה ביותר שיכולים היו להגיע אליה, אך כל עוד נשמרה המסגרת החיצונית של ברית בין ה' לישראל – הגם שתוכה של הברית הופר בצורה נוראית – ה' יכול היה לכונן אותה מחדש עם אותם אנשים.

אך כאשר באו המרגלים וערערו על עצם קיום הברית באמרם "נתנה ראש ונשובה מצרימה" – אז ראה ה' שאין בסיס למערכת היחסים, והחליט להקים את הברית מחדש עם הדור הבא.

מחמת שחטא מאיסת הארץ הוא כל כך חמור, נזהרו רבותינו גם מאוד מאוד בדיבת הארץ, שלא יבואו על ידי דיבורם ח"ו לגרום לאדם כל שהוא למאוס בארץ ישראל אפילו קצת מאוד.

מכתב מארץ ישראל - ב

יסורים קשים ומרים פגעו בר' יצחק בשנה הראשונה לבואו לירושלים, עד שכל הכסף שהביא איתו מחו"ל אזל בעד הרופאים והרפואות, הוא קבל את הכל באהבה כמאמר חז"ל שארץ ישראל הוא אחד מהשלשה דברים שבא ע"י יסורין.

אף נזהר לבלי לגלות את מצבו הקשה לידידיו ולקרוביו בחוץ לארץ, כדי שלא להוציא דיבת הארץ רעה³¹. באותם הימים נזכר, שהבטיח לרבי נחומק'ה מהורדנא לכתוב לו על הנעשה בארץ ישראל הוא היה במבוכה, לכתוב שקר לא רצה. אך גם את האמת לא היה יכול לכתוב, שכן חשש שיהיה משום גנאי לארץ אם יספר על מצבו ומעמד הפרנסה והבריאות.

לבסוף הוא מצא עצה, הוא שרטט וכתב לו: יש ב"תהלים" שני מזמורים, שלכאורה הם סותרים זה את זה. במזמור כ"ד כתוב: "מי יעלה בהר ה', נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה" כלומר, הזוכה לעלות לירושלים הוא רק זה, שהוא נקי כפים: לא גזל, לא עשק ולא נשבע לשקר - היינו סור מרע. ואילו במזמור ל"ג כתוב: "מי יגור באהליך ומי ישכון בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק" וגו', כלומר עשה טוב.

אבל באמת, אין סתירה בין שני אלה, הא למה הדבר דומה: לאדם העובר ממדינה למדינה, עליו להביא פספורט - המעיד עליו שהוא אדם ישר, אז יש לו רשות להכנס למדינה, אך זה אינו נותן לו עדיין פרנסה. אם ירצה להתפרנס, הוא צריך לעשות מסחר או עבודה כל שהיא שממנה יתפרנס.

כך אמר דוד המלך ע"ה: מי יעלה בהר ה', כלומר, למי נותנים רשות להכנס לארץ הקדש, רק אם הוא נקי כפים ובר לבב. אם הוא סר מרע זהו פספורט שעל ידו הוא יוכל להכנס לארץ ישראל. אך עדין אין זה נותן לו פרנסה. אם הוא רוצה גם פרנסה, יקיים הצו של "הולך תמים ופועל צדק", יעסוק בתורה ועבודה, במצוות וגמילות חסדים, ומזה תהיה לו פרנסה.

אף אני - סיים רבי יצחק זאב את מכתבו - הבאתי איתי פספורט שאני איש ישר, ונתנו לי רשות כניסה, אך רק אחרי שאקיים גם את המזמור השני, יזמין לי הקב"ה פרנסה בכבוד.

³¹ אף שהיה זה לשה"ר לתועלת (כדי שישלחו לו תמיכה), אבל כבר כתבנו ב??? שצריך האדם להזהר מאוד גם שמספר לתועלת לתת תדמית חיובית לארץ ישראל, והוא פחד שמכתבו יגרום תדמית שלילית לארץ ישראל.

אף שאיסור לשון הרע נאמר רק בהוצאת גנאי על אנשים, ולא על חפצים דוממים, על ארץ ישראל יש איסור לשון הרע, וצריך להבין מדוע?

א. ר' דוד מן זצ"ל ראש ישיבת כנסת חזקיהו, מבאר בספרו באר מרים (לשונו מובא בהערה³²): איסור לשון הרע על אדם הוא כנגד המצווה של ואהבת לרעך כמוך. מאחר שהתורה מטילה עלינו מצוות חיבת הארץ, ממילא **במקביל כנגד מצוות חיבת הארץ יש איסור הוצאת דיבה על הארץ, כשם שיש איסור לשון הרע כנגד מצות אהבת ישראל.**

³². מובא ברש"י עה"ת בפרשת שלח (במדבר י"ג ב'): "למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר". ואינו מובן כלל, דהרי לשה"ר הוא איסור וכמה וכמה לאוי איכא בזה, ומה זה ענין לדיבת הארץ שאין ע"ז לאו, שילמדו ע"ז המרגלים מלשה"ר של מרים? גם בסוגיא דערכין (טו.) אמרו: "לא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע". ובגמ' שם: "תניא א"ר אלעזר בן פרטא בוא וראה כמה גדול כח של לשה"ר מנלן ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה". מבואר שדיבור זה על עצים ואבנים, הוא בכלל איסור לשה"ר, ומה לאו ואיסור לשה"ר יש בזה? נראה לבאר בזה, על פי מה שכתב החפץ חיים בפתיחה (מנין העשין ב'), **שלשון הרע הוא נגד העשה של 'ואהבת לרעך כמוך'.**

ונראה דה"ה בארץ ישראל איכא חיוב מיוחד של חיבת ואהבת ארץ ישראל, כמו שכתב רש"י (כתובות קי"ב ד"ה מתקן מתקליה): "משה ומתקן מכשולי העיר **מחמת חיבת הארץ שהיתה חביבה עליו**, ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים".

וכן בספרי עקב מובא אריכות גדולה בשבח ארץ ישראל, וגם התורה מאריכה פעמים רבות בשבח ארץ ישראל, והצורך בכתיבת דבר זה בתורה הוא ללמד באי עולם, והלימוד הוא חביבות ארץ ישראל - אם כן מבואר מזה **מצוה לחבב ארץ ישראל.**

ויסוד החיוב נראה, כשם שמצות עשה דואהבת לרעך כמוך עיקרו במה שישראל חביבין על הקב"ה, ואהבת הקב"ה מחייבת לאהוב את האהוב עליו, שזהו מש"כ בקרא שם (ויקרא פי"ט י"ח) "ואהבת לרעך כמוך אני ה'", והיינו מחמת אהבת הקב"ה אליו תאהבהו אתה.

ועל פי זה גם בארץ ישראל שנאמר בה ג"כ ענין זה של חביבות אצל הקב"ה, כמו שאמרו: "אמר הקדוש ברוך הוא חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל" (במדבר רבה כג, ז) מאותו טעם מתחייבין בני ישראל לחבבה ולאהבה כחיוב דואהבת לרעך כמוך.

ומבואר שפיר איסור לשה"ר על ארץ ישראל, שהוא מאותו גדר של איסור לשה"ר על ישראל, שכיון שיסוד האיסור מחמת שהוא נגד המתחייב לאהוב ישראל, הוא הדין מאותו טעם יש איסור לשה"ר על ארץ ישראל כיון שגם בה יש מצות חיבוב.

וזה כוונת הגמ' שלשה"ר על הנהו עצים ואבנים של ארץ ישראל החביבים על הקב"ה הוא נגד המקום, וק"ו על בני ישראל שאינם עצים ואבנים שיש בהם יותר פגיעה ע"י לשה"ר ועל ידי זה יותר איסור (באר מרים ח"ב עמ' צ"ב).

מספר הרב יוסף משאש זצ"ל: הנה מעוצם אהבת אבא את הארץ, זכורני, כי ביום ה' של חנוכה התר"ם, הביאו לאבא מכתב מאחד שעלה לארץ בו נאמר: "באנו אל הארץ, ולא מצאנו בה פרנסה, רק עגבניות וירקות, וקצת פירות".

אחר שקרא אבא את המכתב החזירו לו ברוגז, ואמר לו, משוגעים האנשים הללו, מה חושבים? הארץ והפרנסה? מי שלימו קורמי באגמי? (האם נגמרו כבר הקנים באגם, דהיינו שהסתפקו במועט, הלשון על פי עירובין כ"ב, א) חבל! חבל! שאין מכירין בערך הארץ!

וציווה על מביא המכתב שיקרע את המכתב ולא יגיד את הכתוב בו לשום אדם, שלא ירפה ידי הרוצים לעלות. ועוד ציווה עליו לכתוב לשולח להגיד רק טובת הארץ, חכמיה, רבניה, ישיבותיה וחיבוריהם. כמו שאמר הכתוב "וראה בטוב ירושלים כל ימי חיך", רק בטוב תראה והרע תבטלהו בטוב. (אוצר המכתבים חלק א' בהקדמה).

וראה בטוב ירושלים

מרגלא בפומיה דהגר"ח זוננפלד זצ"ל לומר: "וראה בטוב ירושלים" – לעולם צריך לראות רק את הטוב של ארץ ישראל. להזהר ח"ו לא להיות מרגל, המרגלים נענשו מפני שרנונו על ארץ ישראל בעת שלא היה שם שום יהודי, על אחת כמה וכמה עתה שיש שם קיבוץ גדול מיהודים.

והיה אומר כי בשו"ע (או"ח תק"פ) כתב המחבר: שיי"ז אלול הוא תענית צדיקים, שבו מתו מוציאי דיבת הארץ. והקשה המ"א: הא כתיב 'באבוד רשעים רינה'? ותירץ השל"ה שהיו צדיקים, עיי"ש. הרי, דאפילו צדיקים יכולים להיות מרגלים. (אם הבנים שמחה, ד, טז).

ב. הרב שוואב בספרו מעיין בית השואבה, (ריש פר' שלח) מבאר: **לשון הרע על ארץ ישראל נחשב לשון הרע על הקב"ה, אף שכל הארץ שייכת להקב"ה, ארץ ישראל היא חפץ של דקדושה ושם בעליה יתברך עליה** והיא במיוחד שייכת לה', כנאמר (ויקרא כה, כג) "כי לי הארץ". מסביר הספורנו: "כי לי הארץ. הוא ארץ ה' שאינו בכלל והארץ נתן לבני האדם".

לכן דיבור על ארץ ישראל הוא כביכול דיבור ממש על ה'. ארץ ישראל היא בית ה'³³.

³³. כתב בספר מעיין בית השואבה (ריש פ' שלח) להגר"ש שוואב זצ"ל: הנה לשון הרע הוא ממצוות שבין אדם לחברו, ועיקר איסורו הוא מחמת שעל ידו פוגעים במי שמדברים עליו, ואם כן יוצא לכאורה שבלי הצער והעלבון וההיזק המגיע למי שמדברים עליו, אין מקום לשמירת הלשון.

לפי סברא זו אם יספר האדם בגנות עצים ואבנים, בוודאי לא יתפס מחמת סיפור זה בעוון רכילות או לשון הרע או הוצאת שם רע כי אינם בעלי הרגש להצטער בעלבונם, ובסברא זו צדקו המרגלים את דבתם בעיני עצמם ונעשית להם כהיתר, באמרם איזה צער ועלבון יגיע לארץ כנען על ידי זה שנספר בגנותה, ואם כן אין סיפורינו בגנות ארץ ישראל נכלל באסור לשון הרע.

על זה הודיעונו חז"ל, שהיה להם לקחת מוסר ממעשה מרים, לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר, דהיינו הגם שבמשה רבינו כתיב 'והאיש משה ענו מאוד', ופירש"י שפל וסבלן, ומחמת תכונות נפשו לא הרגיש בעלבונו כלל מחמת גודל ענותנותו, ולגבי הצער שהיה עלול להגיע אליו היה כמספר בגנות אבן או עצים, עכ"ז נענשו שמשה רבינו היה 'חפצא דקדושה' שכיון ששם שמים עליו הרי כל הפוגע בו ובכבודו כאילו פוגע בכבוד השי"ת, וזהו דכתיב: "ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי משה", שכל המדבר בגנותו כאילו פוגע בכבוד אדונו ית' וכמטיח דברים כלפי מעלה, ואם כן היה להם לבלום פיהם מחמת שהוא "עבדי".

וכן ארץ ישראל היא 'חפצא דקדושה' ושם בעליה ית' עליה כמו שנאמר (ויקרא כה כג): "והארץ לא תימכר לצמיתות כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי", ופירש שם הספורנו: "כי לי הארץ, הוא ארץ ה' שאינו בכלל והארץ נתן לבני אדם" עכ"ל. היינו שכלפי שאר הארצות הרי ארץ ישראל בדרגת "השמים שמים לה" ושייכת לקונה שמים, ומכיון שנקרא שם בעליה ית' עליה נתגדל חטא המרגלים שלא לקחו מוסר ממרים ומדוע לא יראתם לדבר בארצי, "ארץ אשר אני דורש אותה מראשית השנה עד אחרית שנה" עכ"ל הרב שוואב.

כששהה האדמו"ר מקלוזנבורג זצ"ל בדרום אמריקה, פגש יהודי שהתלונן לפניו קשות, וכה אמר בקרתי בארץ ישראל במשך שבוע ימים, וראיתי שם חילולי שבת נוראיים, איך יתכן בארץ ישראל כזו הפקרות....

השיבו האדמו"ר תוכחת מוסר נוקבת: "פליאה היא בעיניי אני מתגורר בארץ ישראל כבר מספר שנים, ועדיין לא ראיתי את כל המקומות והחסרונות שאתה מדבר עליהם. ואילו אתה שהיית שם רק שבוע ימים, כבר הספקת לראות את כל החסרונות. אתמהה!"

טעם האיסור – ג'

הרב שערי אהבה' כתב טעם נוסף: היות והתורה שבחה את ארץ ישראל, והעידה עליה "לא תחסר כל בה", ושהיא "ארץ טובה ורחבה", אף שאנו רואים שיש מקומות גשמיים יותר טובים, צריך לדעת שאין מקום רוחני טוב לעם ישראל כמו ארץ ישראל, כמובא בספר יערות דבש (ח"א דרוש י"ד) לר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל, וז"ל "דע כי עיקר שלימות האדם היא בארץ ישראל מקום אשר שם משכן ה', ובו יקנה אדם שלימות התדבקות גמורה עם ה', ושם אין מסך הבדל כוחות הטומאה וכדומה, אשר יבקש להתדבק בה' היה צריך לעלות לארץ ישראל".

לכן המדבר לשה"ר, שנותן לשומע הרגשה שבסה"כ אין ארץ ישראל מתנה נפלאה, כביכול מדבר לשה"ר על הקב"ה שהעיד עליה שהיא טובה, אבל על שאר מקומות לא העידה התורה כך, לכן אין בהם איסור לשה"ר.

וכך משמע במדרש תנחומא (פרשת שלח סימן יא): ותרגנו באהליכם, מהו ותרגנו? תרתם גנות ארץ ישראל, שקראה הקדוש ברוך הוא ארץ טובה. משל למי שהיה אוהב למלך והמלך בורר לו מנה יפה לתת לו ועמד אחד ואמר לאוהבו שהיא רעה, אינו אומר לא כבדת לאוהבך יפה? (האם אינו אומר שהמלך לא כיבד לאוהבו יפה?).

מה עשתה לך ארץ ישראל?!

"בילדותי", נזכר מר ר., "הייתי עוזר לאבי שהסיע מוצרים לבית הלקוח. באחת הפעמים, ראינו את הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל עומד ברחוב, כיוון שהיינו בדרך ל'רחביה' הסמוכה לביתו, הציע אבי לרב להצטרף לרכבנו - והרב הסכים.

והנה באמצע הנסיעה, הבחנו בשתי מכוניות הנוסעות לפנינו לאט, כשרכבנו קרב אליהן, ראינו להפתעתנו ששני הנהגים מדברים ביניהם, ולכן הם נוסעים לאט ומעכבים את התנועה... אבי הגיב במשפט קצר: "חוצפה ארץ-ישראלית"... עד היום, איני יכול לשכוח את הזעזוע שחלף בגופו של הרב... ממש כאילו פגעו בבנו-יחידו! הוא אמר באיטיות: **אני מסכים שזו חוצפה – אבל מה עשתה לך ארץ ישראל?! מה היא אשמה?!?**³⁴ (אורו של עולם עמ' 363)

מעשה היה פעם אחת בעיר ליוורפול, שבא להתם שד"ר אחד מארץ ישראל, ובאסיפה אחת הוציא דיבה על הישוב החדש בארץ ישראל. שמע הרב רבינוביץ את דיבתו רעה ואמר לו בשקט ובנחת כדברים האלה:
"הרי הדבר פלא וראוי מאוד לתשומת לב כל יהודי המדבר על אודות ארץ ישראל, ממצרים יצאו שש מאות אלף יהודים, מלבד נשים וטף, הדבר ברור שבתוכם היו רבבות אנשים צדיקים והדור כולו נקרא דור דעה, ובכל זאת כולם מתו במדבר, רק שניים מהם כלב בן יפונה ויהושע בן נון רק הם זכו לעלות לארץ ישראל - **שניים מתוך שישים רבוא**, והכל משום שאלה השניים לא הוציאו דיבת הארץ רעה.

³⁴. כתב בשו"ת משיב שלום (לרב מנחם מנדל פוקס): שאלה הייתי נוכחת בהתרחשות שבה נער התנהג בצורה שיש בה חוסר דרך ארץ כלפי אדם מכובד. נסעתי בשל המחזה המביש, ואמרתי בלי משים: "חוצפה ישראלית (אני'חוצניקית' במקור). לאחר מעשה התעוררתי לחשוב שמא בתגובתי זו נכשלתי באיסורים: לשון הרע - על הנער המחוצף, וכן הוצאת שם רע על כלל הישראלים... האומנם נכשלתי ואם כן כיצד אוכל לתקן זאת? תשובה נחלק את התשובה לשני חלקים:
א. עצם האמירה 'חוצפה ישראלית' - בוודאי יש בה לשון הרע על כלל הישראלים והשואלת צריכה לחזור בתשובה ע"י חרטה, וידוי וקבלה לעתיד.
ב. גם אם השואלת היתה מגיבה רק במילה 'חוצפה' (בלי תוספת ישראלית) עדיין יתכן שהיתה נכשלת בלשון הרע על הנער, בהתאם למצב: אם היה חשש שהנוכחים ילמדו מההתנהגות של הנער, או חשש שבשל חוסר התגובה יבינו שכולם מסכימים עם ההתנהגות הזו, אכן צריך היה להגיב באמירה: 'חוצפה'. אולם במצב שאין שום חשש כנ"ל - אין להגיב כלום, אלא לפנות לנער עצמו ולהוכיחו על מעשיו.

המדבר רע – מאבד את עולמו

באחד הפעמים כשחזר נכדו של ה'נתיבות שלום' ראש הישיבה הגר"מ ברוובסקי שליט"א לארץ ישראל לאחר שהות בבית חמיו הגר"ש ברייש בציריך, נכנס לקבל שלום מזקנו רבינו זי"ע, נסובה שיחתם על לשון הגמ' בסנהדרין (ק"י, ב) ת"ר עשרת השבטים אין להם חלק לעוה"ב. ומפרש רש"י - "ואית דמפרשי עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא - היינו לימות המשיח, שלא יקבלם משיח עם שאר גליות לפי שספרו בגנות ארץ ישראל כדאמרן לעיל (סנהדרין צ"ד), כי ממו שוש - אמרי: שויא כי ארעין, כי ממו עלמין - אמרו: כעלמין, כי ממו שוש תרי - אמרי: על חד תרין, ובדבר הזה נענשו מרגלים".

כלומר, רש"י בא לפרש, מה היה חטאם הגדול של עשרת השבטים שונענשו כל כך, יותר מבני יהודה ובנימין, הרי סוף סוף כולם עבדו ע"ז, כמו כן נכשלו בחטאים חמורים מאוד כג"ע ש"ד וחילול שבת ומדוע רק לעשרת השבטים אין חלק לעוה"ב - על כך מבאר רש"י שסיבת הדבר שמשיח לא ירצה לקבלם (והיעב"ץ מוסיף שזה גם הסיבה שהם לא חזרו בבית שני) "לפי שספרו בגנות ארץ ישראל", כמובא בגמ' שכאשר סנחריב הגלה את עשרת השבטים מארץ ישראל, אמר להם אביאכם אל ארץ כארצכם - כמו ארץ ישראל, והביא אותם למקומות הכי יפים בעולם. הוא הביא אותם למקום ששמו 'שוש', ואמרו שזה מקום יפה כמו ארץ ישראל - משוש כל הארץ. אח"כ הביא אותם למקום יפה יותר, ואמרו על זה 'עלמין' שזה ממש כמו ירושלים - בית עולמים, וכשהביאם למקום עוד יותר יפה אמור 'שוש תרין' שזה יותר יפה פי שתיים מארץ ישראל. לכן דומה חטא זה, לפגם של המרגלים שדברו סרה על ארץ ישראל.

הפטיר על כך אדמו"ר זי"ע, ונתן הסבר לדברים: העולה מכאן ממשמעות דברי רש"י, שעל ע"ז ג"ע ושפ"ד לא היו מקבלים כזה עונש שמשיח לא ירצה לקבלם, אבל לדבר לשון הרע על ארץ ישראל הוא חטא כה גרוע לכן מגיע עונש כה חמור³⁵.

³⁵. ובאור הדברים: שאדם המואס בארץ ישראל, מואס הוא בעולם הבא, שכן ארץ ישראל היא כנגד עולם הבא, וממילא הוא בעצמו איבד את עולמו.

עונש המדברים - מיתה

הארכנו גם בהקדמה בחומרת איסור זה, שבגיננו נגזר מיתה על כל עם ישראל (חוץ משבט לוי). כשנתבונן בדבר נראה שעל זלזול ואי רצון לבא לארץ ישראל נענשו עם ישראל פעמים רבות במיתה בצורה שאין לה דוגמא בשום עבירה שבתורה:

א. וְחַמְשִׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם (שמות יג, יח). אמרו חז"ל (הובא בפירש"י שם): "חמושים - אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה". הסיבה שהם מתו – משום ש"לא היו רוצים לצאת" ממצרים.

ב. דור המדבר נגזר על כולם מיתה בגלל שמאסו בארץ חמדה.

ג. המן גזר להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, אמרו בגמ' שטעם הגזירה משום שנהנו מסעודתו של אותו רשע. ומה האיסור להנות? יש מסבירים הייתה זה סעודה שהמלך אחשוורוש שמח שעל פי חשבוננו כבר לא יגאלו עם ישראל, ובזה שנהנו (ולא רק אכלו) הראו שהם שמחים להישאר בגלות.

ד. מצאנו כמה יחידים שנגזר עליהם מיתה מחמת מאיסתם את ארץ ישראל – אלימלך מחלון וכליון מתו מחמת שעזבו את ארץ ישראל (רמב"ם מלכים ה, ט). ועל אותו אחד שירד לבי חוזאה ומת אמרו: "אחיו נשא כותית ומת, ברוך המקום שהרגו" (גמ' כתובות קיא, א).

ללמדנו שארץ ישראל היא מקור חיותם של עם ישראל, והמאבדה מאבד את חייו.

פרק ג. דיני וגדרי האיסור

חקירה בגדר האיסור

יש לחקור בגדר איסור דיבת הארץ האם האיסור לדבר רק דברים בגנות גוף הארץ – כגון אקלים, חקלאות, נוף.

או שהאיסור לדבר גם על דברים שאינם קשורים כלל לארץ ישראל - כגון: יוקר המחיה שבארץ, תושבי הארץ, לספר על הצרות שהערבים עושים, שאין זה חסרון בארץ ישראל, אבל זה גורם לאדם חוסר רצון לעלות לארץ ישראל?

מדברי הנצי"ב (בעמוד הבא) שצעק על אדם שסיפר דברים רעים על התושבים – מרגל צא מביתי, רואים שהוא סבר שגם לספר דברים שאינם בגוף הארץ אם הם גורמים לאדם ריחוק ודחיה מארץ ישראל הרי זה אסור.

אמנם נראה שכל זה רק כאשר יש בזה גנות לארץ, אבל המספר על דברים שאינם בגוף הארץ וגם אינם גורמים דחיה מהארץ, כגון שמספר שחוף הים מאוד מלוכלך, הבנינים ברחוב הזה עקומים, אין בזה איסור.

אמנם יש אומרים שמידה טובה שלא לדבר רע גם על עצים ואבנים, (ראה לקמן לדבר על עצים ואבנים) ולדעת הבן יהוידע ראוי לאדם שלא להוציא מילה רעה על כל דבר בארץ, אפילו על בתים של גוים.

קליפה מיוחדת

פעמיים ביקר מרן ה'בית אברהם' מסלונים בארץ ישראל בקרב חסידיו, וביקש לקבוע בה משכנו, אלא שלא אסתייע מילתא והסתלק לשמי רום, תקופה קצרה אחרי ביקורו השני בארץ ישראל בשנת תרצ"ג.

בימי ביקוריו בארץ הקודש, לא הסתיר את חיבתו והתפעלותו מהארץ הטובה, ולשאלת סופרים מקומיים שניסו לדבר בפניו על כך שהרי יש את בני הקיבוצים שהתנהגותם אינה הולמת את קדושת הארץ, השיב מרן ה'בית אברהם', כי עד היום ישנה קליפה מיוחדת לדבר סרה בארץ ישראל כמו המרגלים, במקום לראות בטוב הארץ, כי טובה הארץ מאוד מאוד (המבשר ג' אב תש"פ).

בספר מרביצי תורה ומוסר (אהרן סורסקי) מסופר: השד"ר של ישיבת ולוז'ין, היה נתין טורקי וביקר מזמן לזמן בארץ ישראל, פעם כשחזר ממסעו נכנס לפני הנצי"ב וסיפר, בלב מלא טינה, כי הערבים הרגו יהודים בארץ. נזף בו הנצי"ב לאמור: "אתה מרגל הארץ ומוציא דיבתה". לשמע דבריו נתכרכמו פני השד"ר, איש כשר ותמים, ופרץ בבכי "האם חושד בי רבי כי שיקרתי?"

"לא" ענהו הנצי"ב "אף המרגלים לא שיקרו, הם הגידו רק מה שראו ומה ששמעו ומה שהאמינו, אבל מאחר שהתכוונו בדבריהם למנוע את ישראל מלהיכנס ארצה, היו מרגלים וקולר הדור כולו נתלה בצווארם. **כיוצא בהם כל המספר רעה על ארץ ישראל והיושבים בה, לא לשם תיקון ובנין, כי אם לשם דיבה ועיכוב בניינה, מרגל הוא ואשמו בראשו.**"

א. מקור האיסור בחז"ל

בשלושה מקומות נזכר בגמ' איסור זה:

נביא בהתחלה את המקורות ללא דיונים ואח"כ נדון בכל מקור ומקור.

א. תניא, א"ר אלעזר בן פרטא: בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן? ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה. (גמ' ערכין טו, א)

ב. אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה אותו רשע (סנחריב) לקרותו 'אַסְנִפֶּר רַבָּא וְיִקְרָא' (סנחריב מלך גדול ומכובד) (עזרא ד, י) - מפני שלא סיפר בגנותה של ארץ ישראל, שנאמר עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם. אבל ישראל ספרו בגנותה של ארץ ישראל, כי מטו שוש - אמרי: שויא כי ארעין, כי מטו עלמין - אמרו: כעלמין, כי מטו שוש תרי - אמרי: על חד תרין. (גמ' סנהדרין צד, א)

ג. רבי אמי ורבי אסי היו קמים וזזים ממקומם בימות החמה משמשא לטולא, מהמקום שהגיעה אליו השמש אל מקום מוצל, ואילו בימות הקור היו עוברים מטולא, ממקום שיש בו צל, לשמשא, למקום שיש בו קרני השמש המחממות. ועשו זאת כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל. (גמ' ורש"י כתובות קיב, ב)

טובה הארץ – מאד מאד

מעשה ביהודי אחד שעלה לארץ ישראל על מנת להתישב בה, אך קשתה עליו ישיבתה ויסורי הקליטה בה, ולכן חזר לארץ מולדתו. לאחר שחזר, נכנס אל רבי משה מלעלוב והחל לספר בגנותה של ארץ הקדש והוציא את דבתה רעה. גער בו הרבי ואמר: בפרשת שלח נאמר 'טובה הארץ מאד מאד', ואם כן איך אפשר לומר על הארץ שאינה טובה?!

אלא במי אתה מוצא שהארץ טובה מאד? במי שמקיים את דברי חז"ל באבות "מאד מאד הוי שפל רוח", ומכיון שאתה מוציא את דבת הארץ רעה, סימן הוא שגסות הרוח היא מנת חלקך, ולכן אין הארץ מוצאת חן בעיניך (שבת – טיש תש"פ).

ב. מוציא שם רע – על עצים ואבנים

תניא, א"ר אלעזר בן פרטא: בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן? ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה. (גמ' ערכין טו, א)

בגמ' זו נתקשו רבים, וכי ארץ ישראל עצים ואבנים היא, וכי יש לשון הרע בחו"ל על עצים ואבנים, הרי כל החומרה של חטאם היה בגלל שזה ארץ ה', ונחשב כמדברים נגד הקב"ה, אם כן מה הק"ו של הגמ' ללשון הרע על חבירו?

נאמרו בזה ב' באורים שונים:

ר' דוד מן זצ"ל (הובאו דבריו לעיל בפרק ב' בטעם האיסור) כתב להסביר: איסור לשון הרע הוא מחמת שהוא נגד מצוות ואהבת לרעך כמוך, וכן איסור דיבת הארץ הוא מחמת שהוא נגד מצוות חיבת הארץ.

כשם שמצוות חיבת הארץ היא משום שהיא ארץ ה', כך המצווה לאהוב יהודי הוא מחמת שהוא בן של ה' וה' אוהב אותו מאוד.

איסור לשון הרע על יהודי חמור יותר מהאיסור לשון הרע על ארץ ישראל, היות ובלשון הרע על יהודי בנוסף להפסד מצוות ואהבת הוא גם פוגע באותו אדם, משא"כ בלשון הרע על ארץ ישראל שהיא עצים ואבנים ואינה נפגעת.

כעין שכתב הרא"ש (פאה א, א): אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים ולבריות זהו צדיק טוב וע"ז נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו כי הקדוש ברוך הוא חפץ יותר במצות שיעשה בהם גם רצון הבריות מבמצות שבין אדם לקונו³⁶.

³⁶ בספר 'אברהם את עיניו' לר' אברהם פלאגי כתב תירוץ דומה וז"ל (עם עריכה): קשה מה הק"ו שאני קדושת הארץ דהמדבר עליה חייב, שעושה קלון בארץ שכתוב עליה 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו', ואמוראים היו מנשקים את אדמתה, ומה הק"ו למדבר על סתם אדם?

ויש לומר: כי כנגד זה מצינו שאמרו בשבת העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע הא למה זה דומה לספר תורה שנשרף. ומפרש רש"י: שאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצוות. נמצא שבאיש הישראלי יש קדושת תלמוד תורה. לכן עשו ק"ו מקדושת הארץ, ומה עצים ואבנים שאין מרגישים, בשביל קדושה שיש להם אסור לדבר עליהם, ק"ו למוציא שם רע על חבירו דיש לו קדושה כספר תורה, ומרגיש בצערו הרבה שאסור.

כמו שאמרו במדרש ק"ו מאבני המזבח לאדם מישראל וז"ל מדרש תנחומא (פרשת יתרו סימן יז): "ולא תעלה במעלות על מזבחי וגו', והרי דברים ק"ו ומה אבנים שאין בהם דעת לא לטובה ולא לרעה הזהירך הקדוש ברוך הוא שלא לנהוג בהן מנהג בזיון חבירך שהוא בדמותו של הקדוש ברוך הוא עאכ"ו".

לדבר על עצים ואבנים

הרב החיד"א (ראש דוד - פרשת שלח) באר בצורה אחרית את דברי הגמ':
הגמ' מדייקת מלשון התורה "וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דְבַת הָאָרֶץ רָעָה"
(במדבר יד, לז) ולא נאמר מוציאי דיבה על ה', או וימתו המרגלים, ללמד
שאף אילו היו מדברים על סתם עצים ואבנים היה עוונם חמור מאוד³⁷.
וכן כתב בספרו דבש לפי (מערכת ב): "אין לבזות אפילו לדומם כמש"ל ע"פ
אשר לא תגלה ערותך עליו. והמרגלים נענשו על שהוציאו שם רע על עצים
ואבנים. ובבעלי חיים אמרו בהגדה שאמר אליהו ז"ל למי שאמר על בהמה
כי היא מסרחת שיראה שיש לה שבח כי לבנים שיניה".

הרי שלמד החיד"א פשט בדברי הגמ' בערכין, שעל כל דבר דומם שברא
הקב"ה בעולמו אין לאדם לגנותו, ולא רק בארץ ישראל אלא בכל מקום.
כדבריו מוכח בזה"ק אמור (דף קו:): ר"ש היה מהלך בדרך והיו עמו ר' אלעזר
ור' אבא ור' חייא ור' יוסי ור' יהודה, והגיעו לאמת המים. ונפל ר' יוסי לתוך
אמת המים, ואמר (ר' יוסי) הלואי שלא היתה אמת המים, אמר ליה ר'
שמעון, אסור לך, שמש העולם הוא ואסור לנהוג בו בזיון בשמש של הקב"ה,
וכל שכן דהוא מעשה טוב (אותה אמת המים). (שו"ת לחפץ בחיים סימן ג')

ואם תאמר איזה איסור יש לדבר סתם על עצים ואבנים?
באמת אין זה איסור, כי הרי כתוב 'לא תלך רכיל בעמך' הרי שרק על אדם
נאסר, אלא זו מידה טובה המובאת ברבינו יונה (שערי תשובה – שער ג',
רטז): המספר לשון הרע שתיים הנה קוראותיו: הנזק והבושת אשר יגרום
לחבירו, ובחירתו לחייב ולהרשיע את חבירו ושמחתו לאידם. **כי דרך
הישרים לכסות על כל פשעים ולשבח האדם כי נמצא בו דבר טוב.** וזכרו
במוסר: כי אדם אחד וחכם עברו על הנבלה, אמר האדם: כמה מוסרחת
נבלה זו! אמר החכם: כמה לבנות שניה!
וכן כתב בחובות הלבבות (שער הכניעה): "נאמר על אחד מן החסידים,
שעבר על נבלת - כלב מסרחת מאד, ואמרו לו תלמידיו: כמה מסרחת נבלה

³⁷. ונביא את לשונו: היא גופא תיקשי בש"ס, דודאי הני (המרגלים) דאפיקו אארעא שתו בשמים ולשונם תהלך
בארץ, דכיון דכביכול שיבחה והם מגנין אותה, אין לך אפקירותא כלפי מעלה גדולה מזו ח"ו, ומאי דייק מקרא
כאמור.

אמנם נראה דהכי רהטא סוגיא, כי הנה המרגלים אמרו כי חזק הוא ממנו כביכול לצד עילאה, והאי קרא דכתיב
וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ, אתא לאשמועינן דלא תימא כי ספו תמו על שאמרו כי חזק הוא ממנו, רק גם
אילו לא הוה אלא דיבת הארץ היו חייבים מיתה.

והשתא מוכרח דקרא אתא לאשמועינן דדיבת הארץ לחוד (אפילו שאינה ארץ ה') שקולה ומכרעת בכרע"י המית"ה
(לחייב מיתה), והוא הלשון הרע על עצים ואבנים, דאי אמרת דלשון הרע על עצים ואבנים אינו כלום, ושאיני
המרגלים כיון דעצים ואבנים הללו מושבחים מאדון הכל, והם אמרו שכביכול זה אינו, ואדרבא סיפרו בגנותם, אם
כן אמאי אתא קרא לאשמועינן דמתו על דיבת הארץ ולא על אומרם כי חזק הוא ממנו, דגם על דפחיתא טובא
מתו, הלא גם דיבת הארץ אש היא עד אבדון תאכל, דבפרהסיא אמור כי מה שאמר כביכול אינו אמת, ומאי חדית
לן קרא (הרי דיבת הארץ חמור מחזק ממנו, שכן בזה אמרו שה' כביכול אינו אמת).

אלא ודאי מדחזינן דאצטריך קרא לפרושי מוציאי דבת הארץ, ולא כתיב סתמא וימותו האנשים, דבגווייהו משתעי
קרא, אי נמי לימא וימותו התרים את הארץ, שמעינן דבשביל לשון הרע על עצים ואבנים מתו, דהא לחודיה
אהני לחייבם:

זאת ! אמר להם: כמה לבנות שיניה ! ונתחרטו על מה שסיפרו בגנותה. **וכיון שהוא גנאי לספר בגנות כלב מת, כל שכן באדם חי**, וכיון שהוא טוב לשבח נבלת כלב בלובן שיניה, כל שכן שהוא חובה לפי זה לשבח אדם משכיל ומבין. והיתה כוונתו להוכיחם, שלא ילמדו לשונם לדבר רע, וישוב להם טבע, וכן כשילמדו לשונם לדבר טוב, ישוב להם טבע קבוע, כמו שנאמר (תהלים טו ג): לא רגל על לשונו". - ללמדנו שמידת עין טובה היא לחפש בכל דבר בעולם את הטוב שיש בו.

דיבת הארץ - בזמן הרב מהוליבר

בתקופתו של הרב שמואל מהוליבר זצ"ל הוציאו רבים את דיבת יושבי הארץ רעה, דבר זה גרם שרבים לא רצו לתרום בכלל לישוב הארץ, וכן רבים התנגדו לעליה לארץ. כתב על כך הרב ש. מהוליבר.

הנה כמעט כל הפוסקים, ולכל הפחות רובם ככולם, הסכימו עם דברי מהרי"ט שגם בזמנו חיוב העליה לא"י במקומו עומד.

ומה מאוד נפלאתי על כמה גדולי עמנו המופלגים בתורה וחסידות שהתנגדו לעיקר ישוב ארץ הקודש ע"י קניית שדות וכרמים ולהושיב עליהם אכרי ישראל, באמרם - כי האכרים ובפרט הצעירים לימים אינם שומרים את התורה.

כי אפילו השונא היותר גדול לישוב לא יאמר חלילה שבארץ הקדש נעשו גרועים ממה שהיו בחו"ל, ואדרבא כולי עלמא יודו, שאף היותר גרועים שבאו לארץ ישראל שבו מדרכם והטיבו מעשיהם מבתחילה, וא"כ אפילו אם היה אמת כדברי מוציא הדבה שהם עדיין חוטאים ולא עזבו דרכם הרעה לגמרי, עכ"פ הלא הטיבו את אשר עשו בתרתי: א. שהמצוה הגדולה ישיבת א"י בידם. ב. שגם בשמירת התורה והמצוה הוטבו הרבה.

אמנם אחרי זכני ה' והייתי בארץ הקודש בעצמי ובקרתי בעצמי את רוב הקולוניות, רובם ככולם כמעט, הנני אומר בפה מלא, כי כל מה שדברו עליהם בפריצות מעשיהם הוא דבת שוא ושקר, יש מהם הרבה אשר הם צדיקים באמת, כי זכו לישוב באה"ק ולשמור המצות התלויות בארץ וליהנות מיגיע כפיהם ממש, בלי אונאה ותרמית, וגם לעסוק בתורה ומצות בדחילו ורחימו, וליתן צדקה כפי כחם.

יש מהם בינונים בקיום התורה והמצות כמו אצלינו הבינונים אבל עכ"פ יש להם שלוש מעלות אלה: הישיבה באה"ק, העסק בישוב הארץ, ושמירת המצות התלויות בארץ.

ואם אולי נמצאים בהם גם גרועים, הוא רק כדרך כל עיר ועיר אשר הטבע מחייב להיות בהם גם גרועים, אבל אצלם הם מיעוטא דמיעוטא, ולא יזדמן אצלם כמו אצלנו שיחלל שבת או יעשה עבירה אחרת בפרהסיא. (ספר ימות עולם עמ' 54)

ג. סנחריב שלא סיפר בגנותה

"אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה אותו רשע (סנחריב) לקרותו 'אַסְנַפֵּר רַבָּא וַיְקִירָא' (מלך גדול ומכובד) (עזרא ד, י) - מפני שלא סיפר בגנותה של ארץ ישראל, שנאמר עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם.

אבל ישראל ספרו בגנותה של ארץ ישראל, כי מטו שוש - אמרי: שויא כי ארעין, כי מטו עלמין - אמרו: כעלמין, כי מטו שוש תרי - אמרי: על חד תריין". (גמ' סנהדרין צד, א)

מסביר המהר"ל: "סנחריב שלא סיפר בגנותה של א"י. דבר זה ענין חכמה מאוד מאוד, וזה מצד גדולתו של סנחריב היה קרוב אל צד קדושה ומפני זה ראוי שיקרא אסנפר רבא ויקירא. וזה שאמר מפני שלא ספר בגנותה של א"י, זה מורה שהיה לו חבור אל צד קדושה.

אבל ישראל שבאותו דור ספרו בגנותה של א"י, שתראה מזה כי ישראל היו חסרים מדה זאת שלא היו קרובים לגמרי אל קדושת הארץ, **שאלו היה קרובים אל קדושת הארץ לא גלו ממנה**. ולפיכך סנחריב הגלה ישראל מארץ ישראל והיה הוא שולט על הארץ" (חדושי אגדות שם).

במדרש מובא אמר רשב"י: "והלא דברים ק"ו אם [סנחריב] שבא לספר בשבח ארצו ולא ספר בגנות ארץ ישראל כך [זכה לשכר], ק"ו למספר בשבחה" (ספרי עקב).

הרב וולאקין זצ"ל היה אומר: בגמ' זו רואים חידוש שגנות אינו רק סיפור דברים של גנאי, אלא אם מקום אחר טוב בעיניו יותר מארץ ישראל, והוא משבח ארץ אחרת יותר מארץ ישראל – זהו כבר גנות [שהרי ישראל לא דיברו בגנות ארץ ישראל, רק אמרו שמקום זה יותר יפה מארץ ישראל].

עוד כתב שם: בגמ' שם נחלקו רב ושמואל בענינו של סנחריב, שאמר לישראל שיקחם לארץ טובה כארצם. חד אמר: מלך פקח היה. וחד אמר: מלך טיפש היה. למאן דאמר מלך פקח היה, היינו שחשב סנחריב בליבו, אי אמינא להו עדיפא מארעייכו [אם אומר להם ארץ טובה יותר מארצכם], אמרו [יאמרו לי]: קא משקרת, שהרי אין ארץ טובה יותר מארץ ישראל!

הנה למ"ד מלך פקח היה, מה שלא אמר גנות של ארץ ישראל לא היה מחמת אהבתו לארץ, אלא מחמת חשבון פוליטי, וא"כ למה שבחו אותו?

כתב הרב וולקין: יש ללמוד מזה, שאם יש בקרבנו פרט או כלל שאינו מתעסק לספר בגנותה של א"י – יהיה מאיזה טעם שהוא - הרי הוא זכור לטוב, ויזכה לשפע רב להקרא "רבא ויקירא".

ועיין בגמ' הלאה ז"ל: "אבל אבותינו ספרו בגנותה של א"י". הרי זה ממש כמו בימינו, שמרבין לספר בשבח התפוצות - אך ורק שיהיה לנו כסות עינים על שיושבין בגלות, ואין עולים לארץ ישראל (כתבי אבא מרי – עמ' קפ"ד).

להשוות מקום לארץ ישראל

כתב בספר אורח מישרים לרב מנחם טריווש (יא, הערה כא): נראה שאפילו לומר על ארץ אחרת שהיא טובה כארץ ישראל, אע"ג שאינו אומר שהיא טובה יותר ממנה ג"כ אסור, שכן משמע בגמ' (סנהדרין צד, א) שאמרו "אבל ישראל ספרו בגנותה של ארץ ישראל – כי מטו שוש אמרי שויא כי ארעין", משמע שגם זה היה גנותם של ישראל, דאל"כ לא היו ליה למייתי.

וא"ת הרי אמרו במעלת סנחריב מלך אשור שנקרא 'אספרא רבא' מפני שלא סיפר בגנותה של ארץ ישראל שאמר 'עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם', משמע שלהשוות ארץ אחרת לא"י לא נקרא גנות?

ונראה היות וכן המקום על יושביו, לכן סנחריב שאמר 'אל ארץ כארצכם' לא היה בזה גנות לא"י, שאצלו המקום ההוא שהוא יושב בו וחביב עליו שווה כא"י, וא"כ ע"כ שארץ ישראל טובה ממנה, שאם אינה אלא שווה לה, הייתה הארץ ההיא שהוא יושב בה חביבה יותר וטובה יותר בעיניו מא"י, שהרי חן המקום על יושביו.

לעומת זאת ישראל שארצם א"י וממנה יצאו ובאו, כיון שאמרו 'שויא כי ארעין' ספרו בגנותה של א"י, שהורו בזה כאילו הארץ אשר באו שנה מובחרת יותר מא"י שהיו יושבין עליה עד עתה, שאל"כ לא היתה שווה בעיניהם לארץ ישראל.

לפי דבריו יוצא שרק לתושב הארץ אסור לומר על מקום שהוא יפה כארץ ישראל, אבל לתושב חו"ל שבא לבקר בארץ והוא אומר שזה יפה כמו בחו"ל אין בזה איסור.

ד. שלא להתרעם על מזג האוויר

ר' אמי ורבי אסי קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא. (גמ' כתובות קיב, א)

באור: רבי אמי ורבי אסי היו קמים וזזים ממקומם בימות החמה משמשא לטולא, מהמקום שהגיעה אליו השמש אל מקום מוצל, ואילו בימות הקור היו עוברים מטולא, ממקום שיש בו צל, לשמשא, למקום שיש בו קרני השמש המחממות.

טעמם: כל זה עשו זאת כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל (רש"י).

ממי חששו שהתרעם? בפשטות שמא הם ר' אמי ור' אסי התרעמו.

וצ"ע וכי חששו גדולי ישראל על עצמם שהתרעמו?

יתכן ליישב את שיטת רש"י, על פי פירושו של הבן יהודע, שכתב שחששו שמא התלמידים התרעמו על ישיבת ארץ ישראל³⁸.

באור נוסף נפלא על דברי הגמ' הללו כתב הר"י מיגאש בשו"ת הר"י מגאש (סי' לט): "הא דאמרינן בשלהי כתובות רבי אמי ורבי אסי הוו קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא, פירוש מחמת חביבותא דארעא דישראל עלייהו, הוו קיימי משמא לטולא ומטולא לשמשא, דכי הוו יתבי בשמשא וקא מתחממי מחמת שמשא וקא מצטערי, הוו קיימי לטולא, כי היכי דלימטי להו רוחא מההוא טולא, ומשכחי הנאה מארעא דישראל, וכי הוו יתבי בטולא וקא מצטנני ומצטערי, קיימי ויתבי בשמשא, כי היכי דלשכוח רוחא דשמשא מההוא צינון דמטא להו, ומטיא להו הנאה מארעא דישראל, ומתחדש להו בה שמחה בכולהו עידנא", עכ"ל ק

³⁸ כתב על כך כתב בשו"ת עטרת פז (חלק א כרך ג - אבן העזר): ידוע הוא כמה הקפידו חז"ל הקדושים ע"ה על ביטול זמן באמצע הלימוד, עד שאסרו אפילו אמירת "אסותא" (לבריאות) למי שמתעטש בבית המדרש, שלא יהיה ביטול תורה ואפילו של רגע אחד (עי' שו"ע יו"ד סי' רמו סעיף יז). ובכל זאת רואים כאן שרב אמי ורב אסי בטלו את כל התלמידים מלימודם רק כדי שח"ו לא יתרעמו על ישיבתם בא"י שקר או חם להם כאן, ומה להם כל החרדה הגדולה הזאת לבטל תורה דרבים בשביל ענין שלכאורה הוא פעוט כל כך. מדוע הקפידו בזה כל כך? כיון שענין זה של ההתרעמות על ארץ ישראל והדיבור ברעתה ח"ו הוא ענין חמור מאד וגדול העוון מנשוא שהוא בכלל חטא המרגלים שנאמר בהם (במדבר יג לב) "ויוציאו דיבת הארץ", ותוצאותיה של התרעמות זו על א"י חמורים מאד עד כדי הפסד הכניסה לארץ ישראל וכנ"ל, לכן נזהרו בזה כל כך ואפילו עד כדי גרימת ביטול תורה. [אמנם לעיל ??? נקטנו שאין בזה איסור של דיבת הארץ, רק מעלה של חיבת הארץ]

דיבורים כאלו תביא לי

מעשה בחסיד שבא לפני רבו ר' אהרן מבעלז זי"ע, וסיפר לו שהיה במקום משובח בארץ ישראל מקום תורה ועבודת ה', וסים את דבריו באומרו: "הלוואי והיה המצב כן בכל ארץ ישראל". באומרו דבורים אלו הרגיש שהרה"ק ר' אהרן נודעו מזה ושציערו בהשמיעו אבק לשון הרע על יושבי ארץ ישראל.

החסיד התבייש מאוד במעשיו וכבר לא היה לו פנים להיראות לפני הרה"ק ונמנע מליסע על ראש השנה כאשר היה מנהגו מעולם, אבל בהגיע ערב יום הכיפורים לא היה יכול להתאפק לישב בביתו וקיבל על עצמו יעבור עליו מה שיעבור עליו מוכרח ליסע ירושלימה להרה"ק, אבל היה קשה לו למצוא מכונית בערב יום הק' אחר חצות כי כל נהג השיב לו הכי אצלי אין יוהכ"פ ואני עוד מוכרח לשוב הביתה לתל אביב.

לבסוף נזדמן לו נהג ירושלמי שנסע רק דרך אחד ולקחו עמו, בהגיעו בעוד מועד לבית הרה"ק נכנס פנימה והתנצל על בואו בשעה מאוחרת כל כך באומרו שהנהגים לא רצו להנהיגו ואמרו לו כולם פה אחד הכי אצלי אין יוהכ"פ ואני עוד מוכרח לשוב הביתה לתל אביב, כשמוע את דבריו השיב לו הרה"ק בפנים צוהלות: "אזיינע ווערטער זאלסטו מיר ברענגען!" - דבורים כאלו תביא לי (יפה שיחתן).

שלא להתרעם או שלא להתלונן

כתב בספר בניהו בן יהוידע (כתובות קיב, ב): "קיימי משמשא לטולא. פירוש ר' אמי ור' אסי היו בא"י, ומקום ששונין בו לתלמידים בטולא, אע"פ שאם תגיע להם השמש לא אכפת להו כך כך, כי מחמת הזמן אין חום השמש מזיק ואין קצים בו, עם כל זה יחושו שמא מקצת מן התלמידים יקוצו בחום השמש, ואז יאמרו בפיהם אין מקום זה טוב, ונקום לישב במקום אחר שיש בו טולא, לכך היו ר' אמי ור' אסי מקדמים לקום ממקום זה שתגיע אליו השמש, למקום טולא כדי שלא יבא אחד מן התלמידים לומר על המקום ההוא לא טוב, ונמצא מוציא דיבה על חלק קרקע שבארץ ישראל.

ומכאן ילמוד האדם מוסר השכל, לשמור פיו ולשונו, לבל יוציא מפיו שום דיבור לא טוב, לגנות אפילו אמה אחת מארץ ישראל, הן מצד האויר, הן מצד קור וחום, הן מצד הפירות, והן בענין הבנין וכיוצא, ואפילו בעת חורבנה שהיא ביד הגוים, והבתים הם של הגוים, כדי שלא יהיה בכלל מוציא דיבה על א"י³⁹.

בבן יהוידע משמע שצריך להישמר אפילו מלומר על מקום שהוא לא טוב, לעומת זאת מדברי רש"י שכתב (כתובות קיב, ב) "כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל". ניתן להבין שכל האיסור רק שמגנה את ארץ ישראל, ומדבר דרך תרעומת ותלונה, לדוגמא: בארץ ישראל חם שלא ניתן לסבול זאת. אבל האומר חם כאן וקשה לסבול זאת, ואינו מזכיר את ארץ ישראל לגנות, שכן יתכן וגם במקומות אחרים בעולם חם וקשה לסבול, אין בזה איסור.

³⁹ לכאורה מדוע יש לשה"ר על ארץ ישראל כאשר היא בחורבנה, הרי באמת כרגע מצבה הוא כדברי התורה: "גְּפִרִית וּמֶלַח שְׂרָפָה כֹּל אֶרֶץָהּ לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא יֵעָלֶה בָּהּ כָּל עֵשֶׂב" (דברים כט, כב).

נראה לומר משל למה הדבר דומה: אדם הבא לבית החולים וראה את גדול הדור שוכב במיטתו ללא שום ספר לימוד, מחמת יסוריו הרבים. לאחר מכן הוא מספר שראה את גדול הדור שאינו לומד אלא שוכב פרקדן ללא מעש, הרי זה לשה"ר גמור.

כך גם המספר על ארץ ישראל דברים רעים בגלות, כאשר מחמת חטאינו היא חולה ושוכבת ואינה מצמיחה שום עשב, הרי זה לשה"ר גמור, כי באמת היא ארץ נפלאה עד אין קץ, אלא שהמחלה מסתירה את האמת שבה.

כמו שאנו רואים בעינינו מאז שחזרו עם ישראל לארצם, התחילה ארץ ישראל לפרוח בצורה שאין כמעט בכל העולם.

בנוסף ע' לקמן בסעיף תדמית שלילית, שבארנו שגם כאשר מספר על דברים רעים, צריך להיזהר שלא לתת תדמית שלילית על הארץ, ויתכן שזה גם האיסור לספר בגלות, שהרי אם כל החסרונות עדין המעלות יתירות על פני החסרונות. ואדם המספר נותן תדמית שלילית.

ולפי זה יתכן ואם יקדים על מעלת ארץ ישראל, ואז יספר על חסרונות שיש בגלות, אין בזה איסור.

וע' בהלכה הבאה, שכל זה מצד מידת חסידות של חיבת הארץ, אבל מעיקר הדין היות וזה דבר מפורסם אין בזה איסור, אם אינו מתכוון לגנותה.

חרדת קדש לכבודה של ארץ ישראל

בסוף הסעודה הקפיד הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע לאכל ליפתן [קומפוט] העשוי מפרות ארץ ישראל, היו לו עניינים נעלים בטעימה זו. ידועים דברי הב"ח בטור ארח חיים (סימן רח) אודות קדשת פירות ארץ ישראל, אשר צדיקי בית בעלזא נהגו להזכיר מפעם לפעם בדברי תורתם, בהדגישם בכך את שבחה של ארץ ישראל.

וזה לשון הב"ח "קדשת הארץ הנשפעת בה מקדשת הארץ העליונה, היא נשפעת גם בפרותיה שיונקים מקדשת השכינה השוכנת בקרב הארץ... כי באכילת פרותיה אנו נוזנים מקדשת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה".

סיפר המשב"ק הרה"ח ר' יצחק לנדאו (בספרו "בקדש פנימה"): בשנים ההם, כאשר החקלאות בארץ עדין לא היתה מפתחת דיה, כמעט ולא היה שיך להשיג פרות למיניהם מגדולי ארץ ישראל, אך מרן בקדשתו לא ויתר על כך, על פניו הקדושות נכרו אותות התאמצות והוא דחק עצמו לאכל משום גודל הענין לאכל מפרות ארץ ישראל.

מדי פעם בפעם היה שואל את המשמשים אם בטוחים הם כי אלו מפרות ארץ ישראל. כאמור באותה תקופה לא היו פרות אלו ברי השגה, כמעט, אי לכך היינו מבשלים את לפתן הפרות ממה שמצאנו, בתקוה שהם אכן מפרות ארץ ישראל.

פעם אחת באמצע אכילת הלפתן נענה מרן ספק דיבר אלי ספק אל עצמו, ואמר: מה יוצא לי מאכילה זו, כשאני יודע אם אלו פרות ארץ ישראל, והוסיף על אף שאין יכולים להדמות, אבל הארץ ישראל הקדוש הקפיד לאכול בכל יום מפרות ארץ ישראל. אז זכיתי לשמע התייחסות מפרשת מפה קדשו, כי לולא מעלת וסגולת אכילת פרות אלו היה מוותר עליהם כליל.

בפעם הראשונה שהצלחתי להשיג בוודאות תפוחים מתוצרת חדשה מגדולי ארץ ישראל, ובשלתי מהם את הלפתן, פנה אלי מרן ושאלני אם אלו מארץ ישראל, בהזדמנות זו יכלתי להשיב בבטחה, כי אכן פרות אלו מארץ ישראל ללא ספק.

אך כאן יצא מרן מגדרו ושאלני שאלה שלא שאל אף פעם "מנין לך זאת?" השבתי לתמי כי הדבר נכר עליהם, שהם קטנים וירוקים, (כי כאמור בשנים ההם כמעט ולא צמחו פרות בארץ ישראל), כששמע מרן מלים אלו הזדעזע ונחרד והחל ליסרני בשבט פיו, כיצד העזתי לדבר כך על פרות ארץ ישראל. לבסוף הורה לי מרן לומר יחד עמו שלש פעמים "סאיז גרויס, סאיז שייך, סאיז רויט, ס'איז זיס" (הם גדולים, הם יפים, הם אדומים, הם מתוקים) רק אז נחה דעתו הקדושה⁴⁰.

⁴⁰. מעיקר הדין אין בזה איסור, היות שלא התכוון להתלונן ולהתרעם, וכן זה דבר הידוע לכל, אמנם ר' אהרן מידת חסידות היתה בו לחיבתה של ארץ ישראל.

ה. דברים הידועים לכול

בהלכות לשון הרע בין אדם לחברו כתב החפץ חיים, אם מספר על דבר הידוע לכל ואינו מתכוון לגנות אין בזה איסור (חפץ חיים כלל ד' סק"ז, מ"א. כלל ה' סק"ח).

והנה לגבי לשון הרע על ארץ ישראל הוכיח הסבא מסלבודקא (מובא בשלחן גבוה במדבר, יד, לז) מהסיפור המובא בגמרא בכתובות (ק"ב, ב) שרב אמי ורב אסי החליפו את המקום בכדי שלא יוכלו להתרעם ח"ו על ישיבת ארץ ישראל. שאסור לדבר רע על ארץ ישראל **גם בדבר הידוע לכולם, ואין בו כוונת גנאי**, שהרי חום וקור זה מצוי בהרבה מקומות בעולם.

יש לדון היתכן שלשון הרע בין אדם לחברו אם מספר על דבר הידוע לכל ואינו מתכוון לגנות אין בזה איסור ואילו לגבי ארץ הקודש אפילו אם ידוע לכל ואינו מתכוון כלל לגנות יש בזה איסור, הרי לשון הרע בין אדם לחבירו חמור יותר כמו שכתבנו ב???

תירוץ: בפשטות הגמ' בכתובות לאסור להתרעם על מזג האוויר היא **מידת חסידות** ואין בזה איסור גמור, וכל מה שנאמר בגמ' שרב אמי ורב אסי השתדלו שלא יגרם תרעומת על ארץ ישראל, הכל דרך חיבת הארץ, שכן גם אם היו מתרעמים לא היה בזה איסור דיבת הארץ היות וזה ידוע לכל, אלא היה בזה חיסרון מצוות אהבת ארץ חמדה. שהרי כל הסוגיה שם עוסקת בהנהגות שנהגו האמוראים משום חיבת הארץ.

ומסתבר שגם בבין אדם לחבירו מצוות ואהבת לרעך כמוך היא שלא לדבר רע על אדם אפילו הוא דבר מפורסם, אלא שאין בזה איסור לשון הרע⁴¹.

⁴¹. הרב הומינר בספרו עיקרי דינים (כלל ג' בהגה) כתב אסור לספר לשה"ר אפילו ללא שם מצד איסור "ואיש אֶת רַעַת רַעְהוּ אֶל תַּחֲשְׁבוּ בְלִבְכֶם" (זכריה ח, ז).

לפי זה יתכן וגם בבין אדם לחברו אין היתר של דברים מפורסמים היכן שאין בזה תועלת. אמנם נראה שהח"ח סבר שאין בפסוק זה איסור גמור מדינא, היות והוא מדבר באדם שמבקש רעתו של חברו כדברי המצודות שם.

מסירות נפש שלא להוציא דיבה ארץ ישראל

הגאון רבי אהרן משה בוימגארטן זצוק"ל נולד בקרעמזיר שבמורביה בערך בשנת תקע"ב. בשנת תקצ"ד עלה לארץ מישיבת מרן החת"ס זצוק"ל בפרשבורג על פי ציוויו, והוא עדיין בחור כבן כ"ב.

כשבא לירושלים קבע את דירתו ברחוב חברון, שלא היה אז מיושב ביהודים, מכיון שרחוב זה סמוך יותר להר הבית והוא סכן את עצמו ובא לגור שמה לבדו. שם יסד באחד מחדרי ביתו את בית המדרש וישיבת 'אוהל משה' לכבוד רבו הגדול, ועל ידי כך משך אחריו רבים אחרים שיקבעו גם הם את דירתם ברחוב הזה.

מכיון שלא רצה להתפרנס מהחלוקה, היה מצבו דחוק, מכריו שדלוהו לצאת לחוץ לארץ ולסדר לעצמו מעמד בעזרת קרוביו ומיודעיו, אך הוא לא שמע להם, ואפילו לא רצה לתאר במכתבים לקרוביו אח מצבו הדחוק, מפני החשש של הוצאת דיבה על א"י.

אולם כאשר גדלה דחקותו נאלץ להיכנע לשדולי חבריו והחליט לצאת אח הארץ לשם סדור פרנסתו. הוא נסע עד בירות ומשהגיע לשם התנחם על הדבר וחזר לירושלים.

רבו הגאון אמר צוהו לעלות לארץ ישראל ואיך ימרה את פיו ויצא ממנה? ומלבד זה הרי ידוע וברי לו לעצמו שלא הוסיף הרבה בידיעת התורה במשך שהותו בארץ, ולא הגיע לאותה מדרגת הבקיאות בש"ס ופוסקים כאשר קיוה הוא וגם אחרים עוד בהיותו בחוץ לארץ, ולעומת זה חבריו בישיבה גדלו והצליחו והיו לרבנים גדולים ואנשי שם, ויצא ח"ו על ידו לעז על ארץ ישראל, ולכך אין הוא נכון.

הוא החליט איפוא לחיות חיי דוחק, להיות שכיר יום פועל שחור בארץ ישראל, מאשר לעזוב את הארץ אפילו באופן זמני. וכאשר בנו את בתי המדרש ובית הכנסת של חורבת רבי יהודה החסיד השכיר עצמו כפועל נושא אבנים ושאר צרכי בנין כדי להרוויח בעבודה את מחיתו והלילה היה לו למשמרת התורה.

תחלה היה רבי אהרן משה מראשי כולל הפרושים, אחר כך נטל חלק בהקמת כולל אונגארן, ושנים רבות עמד בראשו יחד עם חבריו, רבי יצחק אופלמקא ורבי יונה מנדלסון. היה ממייסדי בית המדרש 'דורש לציון' - בית החינוך הנודע לילדי הספרדים, כל ימיו חי בקדושה ובטהרה, היה נודע בירתו הנפלאה ודבוק בעבודת בוראו מאין כמוהו. נפטר ביום ז' טבת שנת תרל"ז.

דברים הידועים לכל - ב

יש לדון מדוע באמת המספר דברים המפורסמים ואינו מתכון לגנות, הדבר לא אסור מן התורה מצד מצות "ואהבת לרעך כמוך", הרי הח"ח (עשין ב') כתב שהמספר לשה"ר עובר על מצוות ואהבת לרעך?

כתב בספר תורת האדם לאדם (ח"ד, עמ' 128): היות ויש לנו כלל חייך קודמים, לכן אין חובה על האדם מצד מצוות ואהבת להימנע מדיבורים שאין בהם איסור לשון הרע, היות והדיבור הוא חלק מצרכיו של האדם ואינו חייב לוותר עליו למען חבירו.

ורק כאשר מתכון לעסוק ברעת חבירו הדבר אסור מצד מצוות ואהבת לרעך.

אמנם נראה כשם שמצד מצוות חיבת הארץ, מצווה שלא לדבר בגנות ארץ ישראל גם בדבר הידוע לכל, כך מצווה שלא לדבר בגנות החבר גם בדבר הידוע לכל מצוות מצוות ואהבת לרעך. אמנם זה מצווה של רשות ולא חובה.

שאלה למחשבה: האם ראוי שלא לספר לתושב הארץ שקרה ל"ע פיגוע, היות וזה גורם חוסר חיבה לארץ ישראל. איסור וודאי שאין בזה היות וזה דבר מפורסם ואינו מתכוון לגנות, אבל לכאורה אם אין בזה תועלת, ראוי שלא לספר מצד חיבת הארץ כנ"ל.

פעם אחת הגיע אחד האדמורי"ם, שגר בתל אביב לבקר בקודש, וראה איך שר' אהרון מבעלז' יושב בביתו עם הטיליפ (המעיל) והיה חם מאוד. נענה ואמר למרן זי"ע מאוד חם בחוץ, אמר לו מרן זי"ע במתק לשונו אל תגידו כך צריכים זאת בגלל הפירות.

כאשר יצא האדמו"ר נענה מרן זי"ע ואמר: "אסור לדבר על ארץ ישראל המרגלים דיברו על ארץ ישראל".

(בקדושתו של אהרן')

חז"ל מספרים שרבי אבהו וריש לקיש נכנסו לאחת הערים במדינת קיסרין שהיו בה הרבה עוברי עברה. אמר רבי אבהו: מה לנו שנכנסנו למדינה של מחרפים ומגדפים? ירד ריש לקיש מחמורו, חפן חול בידו ונתן לתוך פיו של רבי אבהו. אמר לו רבי אבהו: זה מהו? אמר לו: אין הקדוש ברוך הוא רוצה במי שאומר דילטוריא על ישראל (שיר השירים רבה א לט). אעפ"י שהקב"ה יודע את הכל והם אומרים דברים ידועים, הקב"ה לא אוהב את הדבר הזה. לא צריך לדבר לשון הרע על אנשים.

ישנם אנשים החושבים שכלפי אדם פרטי יש לשמור את כל הלכות הדיבור, אך כלפי ציבור של קבוצה או של מפלגה אחרת, הותרה לשון הרע. בספר 'חפץ חיים' מוזכר מספר פעמים שאין זה נכון. אדרבה, כל המדבר לשון הרע על אנשים רבים, או על עיר, יתכן שעווננו מוכפל כמספר האנשים הגרים בעיר. למשל, כאשר מספרים שעיר מסוימת אינה מכניסה אורחים, או ישוב שהוא בעל אופי מסוים, עוברים על לשון הרע כלפי כל אדם הגר ביישוב זה (חפץ חיים, הלכות לשון הרע י יב).

ו. לשה"ר לתועלת

מותר לדבר לשון הרע על ארץ ישראל לתועלת⁴², אבל צריכים להיזהר בלשון הרע על ארץ ישראל, בכל כללי הלכות לשון הרע לתועלת בין אדם לחברו, כפי שמובא בספר חפץ חיים (כללי סעיף ב'): א) שיהיה ברור שהדיבור אמת, ולא יגדיל את הגנות יותר ממה שהיא. ב) שאין דרך אחרת להשיג את התועלת. ג) שיכוון לתועלת.

בנוסף חשוב מאוד להיזהר - גם כשמזכירים דברים רעים על ארץ ישראל לתועלת ובהיתר כנ"ל, אם השומעים עלולים להתרשם מכך באופן שלילי כלפי הארץ, יש להדגיש את מעלותיה הרוחניות כדי שלא להעביר להם תדמית לא אמיתית על ארץ ישראל.

משל לאדם שהיה לו ידיד גדול עשיר מופלג, וקיבל ממנו מתנה לחתונה ארוזה. התעניינו חבריו לדעת מה המתנה שקיבל מהעשיר? אמר להם בחבילה היה סידור תפלה בלוע וקרוע שבקושי יש אפשרות לקרוא את המילים שבו. כל השומעים נדהמו מקמצנותו של העשיר, שלידיד כל כך קרוב הוא נותן מתנה כזו עלובה.

אמנם דבר אחד חיסר החתן מלהגיד, והוא שהסידור היה סידור עתיק יומין, שהאריז"ל הקדוש התפלל ממנו, ואף נכתב בכתב ידו - מתנה ששווה הון עתק. חסרון מידע זה הופך את דיבורו ללשון הרע בצורה חמורה, שהרי הוא העביר לשומעים תדמית שלילית חמורה על ידו.

כן הדבר במי שמדבר דברים רעים על ארץ ישראל (רעב, פרנסה וכד') לתועלת, אף שהוא אומר דברים כהווייתן מבחינת תיאור **הגשמי** של הארץ, כאשר הוא מחסר את המעלה הגדולה הרוחנית העצומה של ארץ ישראל, שהיא המתנה שנתן הקב"ה לעם החביב עליו ביותר, הרי הוא בזה מפייץ שקר, וח"ו מוציא שם רע על נותן המתנה המיוחדת הזאת לעם ישראל. ויש בזה לשון הרע על ארץ ישראל⁴³.

⁴². ראה תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן פח מובא לקמן, שכתב את חסרונות ארץ ישראל בזמנו, כדי להזהיר את העולה לשם, שיוכל לשמור תורה ומצוות.

⁴³. אין בדבורו רק חסרון בשלמות תיאור מהותה של הארץ בלבד, אלא מבחינת ההלכה אדם זה עבר על איסור לשון הרע. משום שלתת רושם לא נכון לאדם אחר על ידי שמחסרים חלק מהאמת הוא בבחינת לשון הרע וגם שקר (ראה גמ' יבמות סה, ב לגבי שמואל הנביא).

מהסיפור הבא נוכל ללמוד עד כמה יש להיזהר לפני שמדברים לשה"ר לבדוק היטב הדק הדק היטב, שהדיבור אמת ולא להגדיל את הגנות.

קבוצת הביל"וים (בית יעקב לכו ונלכה) שעלו לארץ ישראל בשנת תרמ"ב, מצאו את משכנם בישוב החדש שהקימו 'גדרה'. שמועות רבות היו על רמת שמירת המצוות של אותה קבוצה. בשנת תרמ"ח בקש הנצי"ב מקרובו שהכירו שאינו קנאי ומדבר בדרך כלל טוב על המושבות, שיבדוק את המצב בגדרה.

קרובו שלח לו מכתב, בו הוא מדבר בהתקפה חריפה ביותר על הביל"וים היושבים בגדרה.

זזה חלק מלשון המכתב: "מבעלי אפס ותוהו האומרים אין אלוקים ומלך, פוקרים ומחללי שבת ונוח לה לארץ אבותינו להיות מעון תנים ובנות יענה, מלהיות מערת פריצים כאלה"

הנצי"ב שהכיר את הכותב והאמין לו, חשב שהוא ראה את הדברים בעיניו, והושפע מאוד ממכתבו. בעקבות כך שיגר מכתב לאחד ממעריציו שהיה אחראי על ארגון התרומות ובו הוא מציע לסלק את הביל"וים מהארץ.

זזה חלק מלשון המכתב: "טוב יותר לפזר כמה אלפים פראנק וליתן להם לשוב לחוץ לארץ, ולהושיב בגדרה אנשים כשרים מיושבי ירושלים".

בעקבות מכתבים אחרים שכתבו לנצי"ב ולאחראי על התרומות, החליט הנצי"ב והרב שמואל מוהליבר לשלוח לגדרה את השוחט ר' יחזקאל מרדכי ליבוביץ מפונוביז'. לאחר שר' יחזקאל קיבל את ברכתו של הנצי"ב יצא לדרך והגיע לגדרה בי"ט סיון תרמ"ח.

ר' יחזקאל שהה מספר ימים בגדרה ובכ"ט סיון (יום שילוח המרגלים) שיגר איגרת לנצי"ב ובה דיווח על אורח החיים הדתי במושבה.

זזה דיווחו: "אכרי המושבה כולם צעירים לימים, אשר מבתי מדע לוקחו, ולא מצאתי בהם ובמנהגיהם שום דבר דופי נגד חוקי תורתנו הקדושה. ויגיעתי לא עמדה לי למצוא את הענין אשר נתנם למלה בפי כל מבאשי רוחם ואוכלי קורציהם. זולת המחסור הנורא אשר ישתרר גם השתרר, ורפיון רוח תומכיהם הנראה והנרגש מאד במושבה, לא מצאתי ענין לענות בו. המצוות התלויות בארץ לא יופרו ח"ו, אין זאת כי אם לבצעם ילכו כל הדוברים עתק ועתידים ליתן את הדין".

בעקבות מכתבו של ר' יחזקאל, כתב הנצי"ב מכתב חדש באגרת ששלח לא' שולמן.

וז"ל האגרת: ב"ה א' מחרת יוה"כ תר"ן וואלאזין.

ישא ברכת מועדים טובים כבוד הנגיד ושוחר טוב ואמת ירא אלוקים מרבים אהרן יהודא שולמאן נ"י וכל סגל חבורה קדושה, חבור הנאה להם ונאה לעולם, מחזיקי ישוב הארץ הקדושה, האל הגומר לטוב יהי עליהם.

מכתבו בצום השביעי הגיעני. והנה מכבר ידענו כי רבים מוציאי דבת הארץ רעה, והמה לא יפלא מהם להאמית דברים אשר לא ראו וגם לא האזינו, ורק הוות לבם המה ידברו. ואני חקרת משוחט ובודק ירא אלוקים ואוהב מוסר, אשר נסע להמושב גדרה עפ"י דעתי, והוא הודיעני, כי אחינו אנשי גדרה מתנהגים בדרך המוסר בעבודת ה' ובעבודת השדה. ולא נכחד ממעלתו אשר אנשי גדרה המה היו המוקצים בבעלי הישוב, באשר המה בני ביל"ו אשר מבית הספר של למודי חול ועולה בפרצות הדת יצאו לאה"ק...

אם לקולי המה בני חבורה הקדושה שומעים, לא ישימו לב לנרגנים ויזכו לראות הארץ בישובה וישראל בנויהם, וחפץ ה' עליהם יצליח להושיב קאלאניא על שמש, ויהיו המתיישבים יראי ה' ותורת הארץ הק' בקדושתה. כחפץ העמוס בעבודה נפתלי צבי יהודא ברלין⁴⁴.

⁴⁴ כיצד באמת קרה שיצא עליהם קול שהם אפיקורסים, ובאמת היו שומרי מצוות? מסתבר שכאשר עלו חברי ביל"ו לארץ היו ביניהם גם אפיקורסים, אלא שבהמשך שעלו לגדרה, עזבו חלק גדול מהאפיקורסים את הקבוצה, ואלה שעלו לגדרה קיבלו עליהם לשמור תורה ומצוות, בהמשך מינו להם רב, שהיה מחזקם מאוד בשמירת תורה.

ז. תדמית שלילית

לשון הרע יכול להיות גם כשאדם אומר דברי אמת לתועלת, כגון: אדם שמתקשרים אליו לברר על בחור בשידוכים והוא אומר עליו שהוא מגיע קבוע מאוחר לתפילה, ואינו מציין שבחור זה מגיע בכל בוקר לתפילת ותיקין, יש בזה איסור לשון הרע אף שכל דבריו אמת ולתועלת, שכן לספר על איחור לתפילה היוצר יוצר של אדם מזלזל בתפילה, בלא לספר שהוא קם לתפילת ותיקין - זה יוצר רושם רע על אדם טוב.

כך מצאנו שאמרו חז"ל [מגילה יג ב] על המן הרשע שלא היה אדם שידע לספר לשון הרע כמו המן. הנה כל דבריו היו אמת ודברים מפורסמים וידועים (יערות דבש חלק ב דרוש ט) אלא שהצורה שבה הוא אמר את הדברים יצרה רושם רע על עם ישראל, כגון שאמר לאחשוורוש בגנות עם ישראל: אם נופל זבוב בכוסו של יהודי - זורקו ושותהו ואינו חושש. ואילו אם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהן - חובטו בקרקע ואינו שותהו. זה דברים נכונים וידועים, אבל לספר את זה בצורה שהשומע מבין שהם מבזים את המלכות זה לשון הרע.

משל למה הדבר דומה: אדם שחווה מוות קליני וזכה להיות בגן עדן, הוא חוזר לעולם הזה ומספר כמה צעקות וכעסים קיבלתי על עוונתי, פחד פחדים שם למעלה, תסמרנה שערות ראשו של האדם, ואינו מספר שום דבר על התענוג העצום שהיה לו בגן עדן, הנאה שלא חווה כל חייו, הרי יש בזה לשון הרע על גן עדן, שכן יוצר לשומע דמות שלילית על עולם האמת.

כך גם המתאר לאדם את ארץ ישראל בתיאור שלילי מתוך היבט גשמי בלבד, ומחסר את הפן החשוב של מעלתה הרוחנית הגדולה שהיא נעלה עד מאוד כדברי החתם סופר (דרשות ח"ב שכד, ב): "קרקע א"י קדושה עצומה יותר משמים של חו"ל".

גם חלקו הראשון של חטא המרגלים היה **היחס השלילי** שנתנו לארץ ישראל, הרי מה שאמרו כי עז העם היושב בארץ, היה מותר להם לומר, שכן בשביל זה שלח אותם משה, אלא מה שאמרו 'אפס' לומר - אין טובתה מועיל, כי העם עז, ולא תועיל לנו הטובה (גור אריה במדבר יג) זה היה הלשון הרע.

ר' מנחם מנדל מויטבסק זי"ע עלה לארץ ישראל עם כשלוש מאות חסידים בשנת תקל"ז, למרות הקשיים הרבים שהיו מנת חלקו בצפת ובטבריה, הוא עודד את חבריו בגולה לעלות דווקא לארץ ישראל. במכתב לגולה הוא כותב: שמעתי שהרב חיים... ועוד כמה אנשים יראים לבוא לארץ ישראל. חס ושלום מלהניא לבבם, כי בוא יבוא ברינה.

הוא היה אומר: מי שארץ ישראל חפצה לקבלו הרי היא מראה לו את חלק הטוב שבה, כמה טובה ארץ ישראל, ולמי שאינה רוצה לקבל אותו מראה היא את החלק שאינו טוב, ונדמה לו שלא טוב בארץ ישראל.

רבי ברוך ממזיבוז' זי"ע שלח פעם אחת אליו שיודיעו מטוב טעמה של ארץ ישראל, השיבו רבי מנדלי ע"י שליח כדברים הללו: כתוב בפ' שלח "טובה הארץ מאד מאד" ואיתא במס' אבות "מאד מאד הוי שפל רוח", ללמד כל מה שהאדם משיג ביותר שפלות עצמו, יוכל להשיג יותר מעלת א", וכאשר יקיים מאד מאד הוי שפל רוח יהיה מסוגל לראות כי טובה הארץ מאד מאד.

ח. מהי ארץ ישראל?

בשביל להבין מדוע לתאר את ארץ ישראל בתור מקום לא טוב, זה לשון הרע תמיד, אפילו שהמצב בארץ קשה מאוד מבחינה גשמית, עלינו להבין באמת מהי ארץ ישראל?

בתורה כולה המקום הטוב ביותר בעולם והמתנה הטובה ביותר שקיימת זה ארץ ישראל, אפילו על הבריאה כולה נאמר רק טוב מאוד, ואילו על ארץ ישראל נאמר "טובה הארץ מאוד מאוד", כשבורא עולם מבטיח לאבות דברים טובים בשכרם תמיד הוא הבטיח להם את ארץ ישראל, רואים שזה הדבר הטוב ביותר שקיים בעולם—**אין דבר יותר טוב מזה!**

הבאור בזה בקצרה: ארץ ישראל היא ממלכתו של בורא עולם, היא הבית של הבורא כדברי הכתוב "תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ בְּהַר נְחֹלְתְּךָ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ" (שמות טו, יז). **ממלכתו של הבורא הולכת ומשתכללת, מתעלה ומתקדשת**, עד שתתהפך להיות אור לכל העולם – כי מציון תצא תורה, והמקום המובחר ביותר בגשמיות וברוחניות. **בהמשך ארץ ישראל תהפך לעולם הבא**, המתים יקומו לתחיה ומי שיהיה בארץ ישראל יזכה לחיות עם בורא עולם לנצח נצחים!!

מי שזכה לגור בארץ ישראל בחייו עלי אדמות, **זכה להיות מחובר לממלכתו של בורא עולם לנצח**, הוא יקום בתחית המתים ויהנה לנצח מכל הדברים הטובים שיהיו בארץ ישראל - עולם הבא. לכן דוד המלך קורא לארץ ישראל - ארץ החיים, ככתוב (תהלים קטז, ט): "אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים". היות והמחובר עליה מחובר לחיי נצח. נמצא שארץ ישראל זה דבקות נצחית עם בורא עולם.

לכן לתת לאדם תדמית שלילית על ארץ ישראל מחמת חסרונות שיש כרגע ויהיה הגדול ביותר שיש, הרי זה לשון הרע על ארץ ישראל, כי לעומת הטוב האלוקי לנצח הרי אלו הבל הבלים, בבחינת מה שאמרו במשנה באבות "יפה שעה אחת בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (אבות ד, יז).

**האדמו"ר לב שמחה מגור אמר לאחד מחסידיו שיצא לחו"ל:
הם מדברים שם על ארץ ישראל... אמור להם כי אסור לדבר
סרה בארץ הקודש! ארץ ישראל כמוה כסידור קדוש, אם נפל
חלילה ארצה יש להרימו ולנשקו!... אלא מאי, יש להם טענות
על מנהיגי השלטון?... גם לי יש טענות... (אור זרוע לצדיק,
ירושלים תשס"א, ח"ב עמ' מט)**

מהי ארץ ישראל - ב

ואם תאמר אם רק המחובר לארץ זוכה לתחית המתים, כל גדולי ישראל במשך הדורות שלא זכו לעלות לארץ ישראל מה יהיה עליהם?

כבר אמרו חז"ל: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה - אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה" נחשב כבני ציון ויזכה לעלות אליה בגאולה (גמ' כתובות עה, א). מחמת כך צדיקים תמיד ישתדלו מאוד שיהיה להם קשר חזק לארץ ישראל, על ידי תרומות ליהודי ארץ ישראל וכן על ידי ביקור בארץ ישראל⁴⁵, כדי שיזכו לתחיית המתים (הארכנו בזה הרבה בספר בית ראובן פרק ד' בדברי הראשונים שקנית קרקע בארץ ישראל היא כקנית חלקה בעולם הבא).

אבל אדם שלא מצפה להגיע לארץ ישראל, או אדם בימינו שיש לו אפשרות לעלות ולא עולה, או מי שלא מחנך בכל כוחו את ילדיו שהם יזכו לעלות לארץ ישראל - זה באמת נורא ואיום. וק"ו אדם המוציא גנותה של ארץ ישראל נמצא שלא רק שאינו מצפה לראותה אלא גם אינו אוהבה, צריך לחשוש לעולמו.

כדברי ר' ירוחם ממיר זצ"ל (דעת תורה במדבר עמ' קכ"ד): "ולא לילך לארץ הנה הוא חלילה כאינו ישראל, כמי שיאמר ישראל אנכי אולם ללא תורה וללא עוה"ב, ודאי הוא כי חסר מכל".

⁴⁵. כמו שאמרו בגמ': "כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל - מובטח לו שהוא בן העולם הבא". (גמ' כתובות קיא, א). מסביר המהר"ל: כל המהלך ד' אמות וכו'. קאמר ד' אמות מפני כי א"י הוא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה וזהו כלל הארץ, וליחיד שהוא פרט אחד הוא ד' אמות שהוא מקום אדם אחד, ובזה נחשב שזכה לארץ, וכשהוא זוכה לארץ זוכה לעולם הבא. וכבר בארנו זה ג"כ במסכת אבות (פ"א) כי עולם הבא נקרא בפרט ארץ וכדכתיב (תהלים ל"ז) צדיקים יירשו ארץ והוא עולם הבא וכמו שמבואר בקידושין (ל"ט ב') אצל העושה מצוה אחת מטיבין לו ונוחל הארץ והארכנו בהקדמת מסכת אבות, ולכך המהלך ד' אמות בא"י שהוא עיקר כל הארץ זוכה לעולם הבא שנקרא ארץ. ועוד מטעם שנתבאר למעלה כי הארץ הזאת היא אל הש"י, ומפני כך ההולך בה הוא ג"כ אל הש"י וכל אשר הוא אל השם יתברך יש לו עולם הבא. (חדושי אגדות גמ' כתובות קיא, א).

אמנם ברור שהגר בארץ ישראל זוכה לדרגה הרבה יותר גבוהה ממי שרק הלך בה. שכן המהלך זוכה רק לדרגת 'רוח' ככתוב ורוח להולכים בה, ואילו הגר בה זוכה למדרגת 'נשמה' ככתוב 'נותן נשמה לעם עליה'.

מדוע התפלל משה רק על יהושע

פעם אחת הזמינו את הרב לנדא לבית מדרש אחד בירוסלב להשתתף בסעודה שלישית של שבת, ביקשו ממנו לדבר דברי תורה והוא התחיל בפלפול חריף על מצוות קדושת ישוב ארץ ישראל, שהיא חובה עלינו גם בזמן הזה. התריס כנגדו אחד מזקני החסידים ירא שמים והתחיל לספר בגנותה של ארץ ישראל והמטיר אש וגפרית על המתיישבים החדשים, שהם כולם רשעים ופושעים.

הרב לנדא לא התרגז, אבל השיב לו כשהוא מחייך, מימי הייתי תמה למה התפלל משה רבנו דוקא על יהושע י-ה יושיעך מעצת מרגלים ולא התפלל כן על יתר האנשים ששלח לתור את הארץ? אבל עכשיו נתיישרה לי תמיהה זו, המרגלים הלא לא היו צדיקים במיוחד ולכן חשב משה כי אלו לא יוציאו דיבת הארץ רעה, אלא יבחרו להתיישב בתוכה ליהנות מפריה ולשבוע מטובה. אולם על יהושע שהיה באמת ירא שמים (כמו שקינא לכבוד משה – 'אדוני משה כלאם'), עליו פחד לבו פן חלילה מתוך חסידותו וצדקתו יספר בגנותה של ארץ ישראל, שיש בה רשעים ופושעים, או שבה לא נוכל ללמוד תורה ממשה רבינו כמו במדבר, לכן התפלל דווקא עליו כי ה' יהיה בעזרו ולא יהיה מרגל.

להקדים שבחה

כאשר תרומת הדשן היה צריך להזהיר את הרוצה לעלות לארץ ישראל בזמנו, מחמת המצב הקשה שהיה אז בארץ בגשמיות ורוחניות, הוא מקדים לפני כן את מעלתה הגדולה של ארץ ישראל. וז"ל:

"מה שכתבת לי עוד מעלייתך לארץ צבי ולעיר הקדש תבנה במהרה בימינו, אי מצוה הוא עתה אפילו ת"ח, הואיל ואין לנו בעונות קבוץ בחורים ות"ת לשם.

דע לך בוודאי שבח גדול ומעלה יש לו לאדם הדר בא"י, וכ"ש בעיר הקדש לתועלת לעה"ב וגם לעה"ז. אמנם שמענו כמה פעמים שיש לשם בני ברית מערביים נחשבים לרשעים גמורים, מוסרים מפורסמים והם טורדים ומבלבלים האשכנזים שהם שומרי תורה. וגם כי המזונות דחוקים ומצומצמים לשם מאד והרווחים קשים, מי יוכל לעמוד בכל זה, מלבד גודל רשעת הישמעאלים אשר לשם. לכן כל איש ישער בעצמו בהשגת גופו וממנו, באיזה דרך יוכל לעמוד ביראת השם ובשמור מצותיו כי זה כל האדם".
(תרומת הדשן סימן פח)

מסופר בספר וואלזין (עמוד 57): בין משולחי ישיבת וואלזין היה משולח אחד שנסע לארץ ישראל, בשובו פעם מדרכו שאלו הנצי"ב על חדשות הארץ, חקר ודרש על חיי היהודים שם. הימים היו ימי התיישבות והתנחלות, ימי תקופת ראשון לציון. המשולח בהשיבו על שאלות הנצי"ב, התחיל להתלונן על המתיישבים והעולים החדשים, שאינם שומרים מצוות כראוי, והוציא את דיבת הארץ רעה.

תוך כדי דיבור הפסיקו הנצי"ב ובקול ספוג כעס פקד עליו 'מרגל צא מהבית!' נבהל המשולח מאוד ובהכנעה רבה שאל רבי מה פשעי ומה חטאי הלא נענית לבקשתך וכל מה שסיפרתי דברי אמת הם.

המרגלים השיב הנצי"ב, גם הם סיפרו את האמת, אולם אין לדבר רעות על ארץ ישראל⁴⁶. כמו שפסק הח"ח בהלכה ראשונה בספרו, שלשון הרע, זה אפילו על אמת. ראה הערה חשובה⁴⁷

⁴⁶. יש לדון בדבריו שהמרגלים דיברו **אמת**, הרי מה שאמרו 'ארץ אוכלת יושביה' היה שקר. נראה שכוונת הנצי"ב הרי הם חשבו שהם מדברים אמת, שהרי ראו בעיניהם שמתים שם הרבה אנשים בכל יום, ומה היתה התביעה עליהם? (ולומר שהיה להם לפרש לטובה, כמו שהבאנו בפרק ??? בשם ר' דן סגל לא סבר הנצי"ב, היות וזה דבר רחוק) וע"כ שגם דברים שהם אמת אם הם גנאי על ארץ ישראל אסור לספר.

[אמנם שיטת הרמב"ן שחטאם היה גם בהוצאת שקר (רמב"ן במדבר י"ד, ל"ז) ודייק זה מהמילים ויוציאו דיבת הארץ, ואילו אצל יוסף כתוב ויבא יוסף את דבתם רעה, מה בין מוציא דיבה למביא דיבה? שזה שקר וזה אמת. אמנם הנצי"ב מפרש שהוצאה זה בפרסום לרבים, ולכן יוסף שסיפר רק לאביו כתוב ויבא].

ואם תשאל לשיטת הנצי"ב הרי שלח אותם לראות את הארץ 'הטובה היא עם רעה' ומה הטענה עליהם?

ע' בהעמק דבר להנצי"ב שמבאר שכל השליחות שלהם היתה בשביל לראות איך ובאיזה צד לכבוש הארץ וכמו שכתב הרמב"ן, וכן מבואר בלשון ישראל שאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ, וישיבו אותנו דבר, את הדרך אשר נעלה בה, ואת הערים אשר נבא אליהן, הרי לא בקשו לדעת הטובה היא אם רעה, ועוד כמה דברים אם ראוי ליכנס לארץ ישראל או לא, לא הסתפקו עדיין בזה כלל, רק לדעת איך יכבשו, וזה ודאי ראוי ומוכרח אם הכבישה הוא בדרך הטבע.

ומה שמשה הוסיף בסוף שליחותם 'ומה הארץ השמנה היא עם רזה', מבאר הנצי"ב: זה אינו נוגע לעיקר שליחות, וגם ישראל לא בקשו כזה שבוש לשאול אחר שה' הבטיח שהיא ארץ זבת חלב ודבש, אלא משה רבינו שידע שלא ישבעו נחת לשמוע מאופן אנשי חיל שבארץ ישראל, שהרי יודע שיש ענקים שמה, ויהי הכבוש עליהם למשא, **על כן רצה להשביע עינים בטוב הארץ, שיהא להם חשק נמרץ למסור נפשם עליה** (העמק דבר במדבר יג).

⁴⁷. לכאורה דברי הנצי"ב צריכים עיון, כידוע היתה רבה אהבתו של הנצי"ב לארץ ישראל הקדושה, והוא עוד רבים לעלות לארץ, גם בנו ואשתו עלו לארץ ישראל לאחר פטירתו, אף הוא בעצמו רצה מאוד מאוד לעלות אלא שנטרפה השעה, ולכאורה וודאי שהיה צריך לדעת מה קורה בארץ ישראל בשביל לדעת האם לתמוך בעליה או להתנגד אליה, האם לתרום כסף למתיישבים או לא, ומדוע טען שזה עוון המרגלים?

נראה שאם היה השליח בא לנצי"ב ומספר על כל הישובים הנפלאים השומרים תורה ומצוות במסירות נפש, על כל המושבות שיש בהם חברות משניות ש"ס ותהילים, ולבסוף היה מספר שהעולה לארץ ישראל צריך לדעת היכן לבחור לגור היות ולצערנו יש גם מקומות שאינם

ט. תדמית חיובית

מצאנו בכתבי גדולי ישראל⁴⁸, שסיפרו על קורות חייהם בארץ ישראל, שהיו קשים מאוד בתקופה ההיא⁴⁹, ומדוע אין בזה איסור דיבת הארץ?

נראה לומר שאם הכותב מתאר גם את שבח ארץ ישראל ומעלותיה, והרושם הכללי של הקורא את הדברים הוא, שאם כל הקשיים שיש בארץ עדיין טובה הארץ מאוד מאוד, וכדאי לסבול את כל היסורים הללו בשביל לזכות לקדושת הארץ, אין בזה איסור לשה"ר.

כמו שרשב"י במסכת ברכות אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתן אלא על - ידי יסורין. אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא. (גמ' ברכות ה, א)

מדוע אין זה לשה"ר? משום שהקדים ואמר שזה מתנה טובה.

לכן גם היום נראה שמותר לעולה לארץ ישראל לכתוב את סיפור עליתו לארץ, ולתאר גם את הקשיים שעברו עליו בעליתו כדברי רשב"י ארץ ישראל נקנית ביסורין, אם בסופו של דבר יספר גם כיצד זכה לראות את מעלות הארץ הקדושה שבשבילם היה כדאי כל היסורין.

אדם הנשאל האם כדאי לעלות לארץ ישראל, מותר לו לספר על הקשיים שיש בארץ ישראל, אם יסביר שכדאי לעבור את כל היסורים בשביל לזכות לגור כאן, שכן הגר בארץ ישראל הוא בן העוה"ב ומציל את עצמו ואת יהדות בניו והדורות הבאים.

יש לאדם לזכור שארץ ישראל היא ארץ אלוקית, ומעשיה והילוניה אינם לפי דרך הטבע, לכן לא כל דבר שנראה חסרון הוא באמת חסרון, וצריך להאמין לתורה, שהעידה שאין מקום טוב יותר ממנה ליהודים⁵⁰.

שומרים תו"מ, אז היה גם הנצי"ב מודה לדבריו, אבל השליח סיפר רק על הדברים הרעים, ולא סיפר על כל המקומות הנפלאים שיש זה ממש מוציא דיבה.

⁴⁸ ראה בהקדמת פאת השולחן שמספר על יסורי ארץ ישראל שעברו עליהם, נראה שכוונתו היתה כדי שילמדו דורות הבאים לא לוותר על ארץ ישראל גם במקום קושי. וראה בספר הנפלא בן יכבד אב להרב בן ציון ידלר המספר על מגילת ההרפתקאות שעבר על אביו בעליתו ארצה, שכל הקורא בספר זה מתמלא חיבה לארצנו הקדושה.

⁴⁹ לפני שנתן ה' ברכה בארץ ישראל, כמו בימינו שהתחיל להתקיים בנו הבטחת התורה: "אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך :: אלהיך ומשם יקחך: והביאך :: אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטבך והרבך מאבתיתך" (דברים ל, ד-ה).

⁵⁰ ראה לקמן על הנצי"ב ביהודי שסיפר גנותה של ארץ ישראל על ידי חשבונות מתמטיים, ואמר לו הנצי"ב שגם המרגלים עשו חשבונות כאלו, ונקראו מרגלים, כי ארץ ישראל אין הילוכה בדרך הטבע.

באגרת שכתבו תלמידי הגר"א בשנת תק"ע לאחר שהם מתארים את המצב הגשמי הקשה, שאין לחם ואין שמלה, ואנחנו לא נדע מה נעשה. הם מוסיפים באגרת בשבחים נפלאים על ארץ ישראל. וז"ל:

"הארץ מבשרת, הארץ מתעוררת, ארץ מה לשון אומרת: זכרתי ימים הייתי ממלכת גברת, ביד השם עטרת תפארת, גם עתה בי לא שום דבר נחסרת, בי התורה מתבררת, בי היראה מתגברת, בי הנשמה משוחררת, מעוונותיה החקוקים בעט ברזל ועופרת... הלא אני ארץ חמדה, חמדת העליונים והתחתונים, טובה בשני עולמים המזומנים".

"...אמת מה נהדר ישיבת הארץ הטובה! אמת מה נפלא חיבת ארצנו! אמת מה נאה קודש, זיו הדר ישיבתה והליכתה, שבתה וקימתה, שלוותה ושלימותה!

גם בחורבנה אין דמיונה, בשממותה אין כמותה, בשלוותה אין דכוותה, טוב עפרא ואבניה, טוב תבואתה ופירותיה וירקותיה, טוב זכות אוירה, טוב השגת תורתיה, טוב ריבוי מצותיה, טוב טהרת קדושתיה, טוב הליכות ד' אמותיה, מְצֻלָת אנשים ומביאם לחיי עה"ב בדרכיה, ואף במתים חפשי מעול שר המות בגבולותיה, כי אם לאחד ממלאכי מעלה לוקח נשמותיה, מכפרת על נוחי נפש במנוחותיה. ארץ שמתיה חיים תחילה בתחייתה, התורה שיבחה ברבת שבחיה, התורה ריממה ברוב רוממותיה, ומי יוכל לפאר גודל פאר המלכה בכל חלקיה!" (הובא ב"אגרות ארץ ישראל" אגרת נ"א).

י. תדמית חיובית רוחנית

כתב לי ת"ח אחד: נראה להוסיף, בשונה מזמן שטרם נכנסו ישראל לארץ שאז היה עיקר שבחה ומעלותיה בגשמיות. אך לאחר שנכנסנו לתוכה עיקר שבחה הוא בהיותה פלטרין של מלך, ושכך באמת היא מלאה בתורה ובישיבות וכו', כפי הראוי שיהיה בהיכל המלך.

ונפ"מ גדולה יוצאת מזה, שאם משבח את הארץ רק בשבחיה הגשמים ושוכח להזכיר גם את מעלותיה העיקריות הנ"ל, הרי הוא ממעט מאוד בשבחה וקרוב מאוד לומר שבזה הוא מגנה אותה מאוד.

וכמו שיאמר אחד על בחור בשידוכין שהוא נאה ועשיר ומשכיל וכו' ולא ישבחו בתורתו ובמידותיו הטובות הרי אין לך גנאי גדול מזה.

לכן חשוב שבד בבד עם מעלותיה הגשמיות ירבה להלל ולשבח את ארץ ישראל, על כך שב"ה יש בתורה הרבה מאוד לומדים תורה ומקימי מצוות ועובדי ה', ושיושביה מתאימים את התנהגותם בתורה ליושבים בהיכלא דמלכא.

ארץ ללא חשבונות

אחד המתבוללים הנודעים ברוסיה, נפגש פעם עם הנצי"ב מוולוז'ין, שרחש חיבה יתרה לניצנים הראשונים ליישוב ארץ הקודש.

פתח המתבולל בדברי קטרוג על העולים לארץ הקודש, ובן השאר הדגיש, שאין כל סיכוי לכך שארץ ישראל תהיה פעם ארץ היהודים, וביסס את דבריו על מספרים וחישובים סטטיסטיים ועל עובדות מדעיות כביכול.

קטע הנצי"ב את דברי הבלע של אותו מתבולל ואמר: בפרשת שלח מספרת לנו התורה על שנים עשר אנשים ששלח משה לתור את הארץ, וכיון שעשורה מן השליחים האלה הוציאו דיבת הארץ באזני שאר בני העם נענשו על כך מיד במיתה משונה, ונמנעה בגללם הכניסה לארץ המובטלת מכל בני הדור של יוצאי מצרים.

והנה לכאורה אפשר להקשות בעניין זה, הרי השליחים האלה ששלח משה לתור את הארץ סיפרו אמת על מה שראו עיניהם בארץ הקודש, ותמכו דבריהם בעובדות בדוקות ובמספרים ממשיים! ובכל זאת טבעו בהם הקדמונים חותם גנאי של מרגלים. וכל כך למה?

כי ליחס שבין עם ישראל לארץ ישראל יש קנה מידה מיוחד, שאינו נמדד במעשי אנוש רגילים. כפי שקיים לגבי שאר ארצות תבל. בעניין זה עלינו לזכור, שקיימת הבטחה אלוקית ברורה, שארץ הבחירה עתידה לשוב לעם ישראל, ואמת זו חזקה ומשכנעת יותר מכל העובדות וההוכחות, כביכול, שאתה וגדולים ממך מביאים נגדה... (פרפראות לתורה במדבר עמ' 111)

במקום סכנה רוחנית - א

הרבה פעמים דיבת הארץ נבעה בעבר ובהווה מחשש לסכנה רוחנית שתהיה לעולה לארץ, ראה דוגמא בהערה⁵¹. לא באנו כאן להכריע בנושא כבד זה אלא להביא את דעתו של הנצי"ב ראש ישיבת וולוז'ין, בהסכמה שכתב לספר "למען ציון" בשנת תר"נ. שם קבע הנצי"ב כי מצות ישוב א"י עומדת במקומה חרף הקשיים הרוחניים בקיומה ולכן אסור למנוע מליהודים לעלות לארץ בכזה מצב על ידי הוצאת דיבה (המכתב מובא באוריתא י"ט).

⁵¹ הרב טייכטל הי"ד בספר אם הבנים שמחה, מספר על מוציאי דיבת הארץ בזמנו (בשנים שלפני השואה), באותו תקופה היו בארץ הרבה חילוניים שעלו, מחמת זה הרבה חרדים התנגדו לעליה.

הוא מספר שם: לא די בהתנגדותם לחוד, עוד גרמו להעלות איזה שנאה בלבות הפשוטים מן החרדים לעסק בנין הארץ, עד שאם אחד פותח פיו לדבר ולהתלהב עצמו לבנין ארצנו הוא משוקץ ומתועב בעיניהם, והכל גוערין בו - אתה ציוניסט ושקץ ומתועב, וגרמו בזה באמת מיאוס ושיקוץ לארץ חמדה.

ואיש הפשוט שאין לו דעת עצמו להכריע מדעת התורה אם זה אמת או לא, ורוצה שיחזיקו אותו לחרד וחסיד - הוא צועק ככרוכיא על הרוצה להתעסק בבנין הארץ: אתה פושע וציוניסט, ובזה הוא מבאיש ריחו ואת ריח ארצנו הקדושה, ובאמת הוא רק תם ושאינו יודע לשאול ואינו יודע בין ימינו ושמאלו.

ואם שכמה מן התלמידי חכמים אמיתיים, חושבים בלבותיהם מחשבות טובות במפעל הקדוש הזה, ומודים אמת בלבבם שרק זה תכליתנו - לקומם ולכונן את בית חיינו ולחונן את ארצנו ולרצות את אבניה ועפרה, אבל נשאר רק מחשבה טובה בלב לבד, כי לא ימלא נפשו להוציא מחשבתו בדיבור, כי ירא וחת מהגערות שיגערו בו ויעשו אותו לשיקוץ ומתועב ולציוניסט. כה היו מפיצים שנאה ושטנה בעולם החרדי, נגד הכת שנתנו לבם לבנות את ארצנו על תילה, וממילא גרמו בזה גם מיאוס לארץ חמדה, ונפלו בעבירת המרגלים שעליהם נאמר: 'וירגנו באהליהם וימאסו בארץ חמדה', ומה היה סופם של המרגלים - שגרמו עי"ז בכייה לדורות. וכן המה עוד הוסיפו בכייה על בכייה, והגענו למה שהגענו היום, שבבית ישראל ראינו שערוריה על שערוריה ובכייה על בכייה, וכל זה הוא מפני שמאסנו בארץ חמדה. (יש לציין שהשואה פרצה בי"ז באלול תרצ"ט היום בו מתי המרגלים, כמובא בשו"ע או"ח סימן תק"פ)

במקום סכנה רוחנית - ב

ז"ל הנצי"ב בהסכמה: הן הרב החריף האברך... חם לבו בהגיגו על דבר ישוב ארץ הקודש, וראה לחבב הישוב על הבריות בדבריו חוצבים להבות, אש והציג הדברים על ספר "למען ציון" לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, וחיבר לזה איזה דרושים וביאורי מקראות אשר הורו והוגו מלבו להגיע את המטרה אשר הציב לו.

וכאשר הראה לי את החיבור מצאתי מקום בזה להגיד לרבים עד כמה חביבה ישוב א"י בעיני ה', עד כי בעת שהיה קול ה' דופק ע"י כורש לאמר: "מי בכם מכל עמו יהי ה' אלקיו עמו ויעל". והמה סירבו ולא רצו לעלות. (ומדוע לא רצו לעלות לארץ ישראל בזמן בית שני?)

באמרם: "רחצתי את רגלי איככה אטנפם", ופירשו חז"ל במדרש שה"ש: "רחצתי את רגלי מטינופת עבודה זרה, יודעת הייתי שאבק של אותו המקום משיאני (מפתה אותי) לע"ז"⁵².

ולפי קלות דעתנו היא טענה נמרצה, ובכ"ז אנו רואים שהתרעם הקב"ה הרבה ע"ז כמו שנראה בהמשך השיר הקדוש, ובמדרש שם, וביומא פ"א. [שם מובא שאילו היו עולים בחומה דהינו שהיה עולה העם כולו, כאשר כורש נתן רשות, אז לא היה הקב"ה מחריב את בית המקדש, אלא השכינה היתה שוכנת לעולם ועד, והקב"ה היה מביא את המשיח בזכות האמונה].

ומזה אנו רואים כי אין להקל במצות הישוב משום שרואים שם איזה עוברי תורה, אחר שיכולין ליזהר יפה. [ובמכתב אחר הוא כותב שלספר זאת זה דיבת הארץ – כמובן שצריך להזהיר את העולה מלהתחבר לרשעים, אבל לספר זאת בצורה המונעת מהעליה זו דיבת הארץ]

⁵². הנצי"ב למד שאותו המקום הכוונה לארץ ישראל, שמחמת קדושתה, יש בה גם יותר טומאה. כמו שכתב בפירושו (הרחב דבר במדבר לג): "והסיבה לזה דכל שהמקום קדוש ביותר, התגברות הטומאה אשר זה כנגד זה עשה האלהים שמה ביותר, ומשום הכי בירושלים שעבודת הקודש בגבורה, איתא במדרש שלא היה עבודה זרה שלא נעבד בירושלים". אמנם חשוב לדעת שכמעט כל המפרשים לא פירשו כך את דברי המדרש, אלא אותו המקום משיאני לע"ז הכוונה למדבר סיני או לבבל.

ממשיך הנצי"ב: ולא דמי למש"כ התוס' כתובות (דף ק"י), דעכשיו אין מצוה לדור בא"י משום מצות התלויות בארץ דאין אנו יכולים ליזהר בהם ולעמוד עליהם, דבזמנם לא היו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם. אבל היום אנו יכולין ליזהר יפה אלא שקשה ליזהר, והרי לא גרע ממה שהיה ישיבת א"י משיא לעבודה זרה, כמו שידוע באגדה דפ' חלק, כמה היה קשה ליזהר מעבודה זרה, ומכל מקום אין זה מתקבל בעיני ה', אלא המצוה במקומה ומחויב ליזהר.

ומי שאינו נזהר הוא רשע ועונו ישא, אבל אין אנו אחראין לזה. וכנגד זה יש לחשוב כמה יקר מצוה תדירית (של ישוב א"י) יום ולילה בלי הפסק⁵³.

לסיכום: לדעת הנצי"ב ארץ ישראל כמעט תמיד היא המקום הטוב ביותר בשביל יהודי, וגם כאשר לעיני בן אדם גשמי נראה שיותר טוב בחו"ל צריך להאמין לבורא עולם שטובה הארץ מאוד מאוד. לכן גם כאשר יש סכנה רוחנית בארץ, אם ניתן לשמור את המצוות גם אם זה בקושי, אסור להוציא דיבה על הארץ ולומר שלא כדאי לעלות אליה, אלא רק להזהיר את האדם העולה להתחבר לטובים, אבל צריך לדרוש בכל מקום בטובתה ולומר 'טובה הארץ מאוד מאוד'. והדורש ברעתה הרי הוא מרגל ועונו חמור מנשוא.

⁵³. כמו שפסק הרמב"ם: "לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז". (רמב"ם מלכים ה, יב) למרות שיש לנו מצווה להתרחק מן הרשע, עם מחמת זה יפסיד את המגורים בארץ ישראל, עדיף לגור בשכנות לעכו"ם וכמובן להיזהר ממעשיו הרעים. יש לציין שכל זה מתאים לשיטת הרמב"ם שאסור לצאת מארץ ישראל לקבע אפילו בשביל ללמוד תורה (רמב"ם מלכים ה, ט).

השפת אמת מסביר שגם קלקולם של מרגלים נבע כתוצאה מהפרזתם לרוחניות מוגזמת אשר לא ציווה ה'.

המרגלים הללו קיבלו תורה מסיני מהקדוש ברוך הוא, כניסה לארץ ישראל באה להכניס את התורה לחיי המעש, בדבר זה נתקשו המרגלים ולא השיגהו.

הם לא הבינו כיצד מכניסים תורה לכנען - מקום מושבה של הקליפה, רק כלב ויהושע הבינו, הם השיגו את הטוב הצפון בחובם של חיי קדושה על אדמת ארץ ישראל, הם הזהירו את עמיתיהם, אך בה' אל תמרודו - אל תחתרו לרוחניות שלמעלה מהטבע בניגוד לרצון הבורא.

תכלית הבריאה היא ויתורו את ארץ כנען - להכניס הארת התורה בחיים הארציים. לכן סמכה תורה פרשת חלה לפרשת מרגלים, כדי להוציא מלבותיהם של ישראל טענותיהם של מרגלים כי במדבר אכלו לחם שמים וכאן יאכלו לחם הארץ, יש תקנה גם ללחם זה, להרים ממנו תרומה לשמים, ואז יהיה קדוש. תכליתו של אדם עלי אדמות היא: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה'.

המרגלים רצו ברוחניות צרופה, בלחם שמים, בארה של מרים, ענני כבוד ועוד, הם לא יכלו לעכל את הציווי של ירידה לעולם הגשמי ולקדשו, זה היה חטאם הגדול, הם רצו להיות יותר מזוככים מאשר ציווה בוראם, הוא ברא אותם לקדש את הארציות ולהכניס תורה לעולם המעש, והם מורדים נגד משימתם זו, וחותרים לשמימיות שאין בה יגיעה אנושית.

בהאיש על החומה (ח"ב, עמוד 140 – 141): "מספר אחד מתלמידיו של הגאון רבי זרח ברוורמן (הר"ר יוסף חיים גרייבר) יושבים היינו בשבת קודש אחר הצהרים מסביב לשולחנו של רבנו הצדיק רבי זרח ולומדים בצוותא בפרשת שלח. ר' זרח לא הרגיש אז בטוב ולמדנו בביתו. והנה נפתחה הדלת ורבי יוסף חיים זוננפלד מופיע, בכדי לקיים מצות ביקור חולים אצל רבנו.

בתוך שמצא אותנו עוסקים בתורה, שאלנו: באיזה ענין אנו עוסקים? - "בפרשת המרגלים" ענינו לו. נתיישב רבי חיים סמוך לשולחן והתחיל להרצות דבריו בנועם ובחן:

איך נוכל להסביר ענין זה שאנשים מורמים מעם ראשי אלפי ישראל הוציאו דיבת הארץ המובטחת ורצו להניא את העם מלהכנס בתוכה. התרחשות זו של דיבת המרגלים אין לפרשה כפשוטה, אם נתבונן שהמדובר בראשי אלפי ישראל בדור דעה של דור המדבר.

אלא יש לפרש כי גדולים אלה משבאו לארץ ישראל שרתה עליהם רוח הקודש וראו כל הדורות העתידים שיהיו שרויים בארץ הקודש, גם את אלה שעתידים לחטוא, וגם את הדור שלנו עם "הציונים", ונתבהלו ואמרו: אם כך, מוטב להשאר במדבר ולא להכנס לארץ. וזו הכוונה "ארץ אוכלת יושביה", כי קדושת הארץ אינה סובלת יושבים שאינם מתנהגים בקדושה, וסופם להיות נפלטים ומוקאים ממנה - "ושם ראינו את הנפילים", אלו האנשים שיפלו ממדרגתם ויטמאו את עצמם בחטאים; ואם כך מוטב להשאר במדבר ולא להכנס לארץ.

ועל זה ענו להם יהושע וכלב: "טובה הארץ מאד מאד עלה נעלה וירשנו אתה" - למרות הכל עלינו לעלות ולרשת את הארץ, ולעמוד בכל הנסיונות, ובהדי כבשי דרחמנא למה לנו. וזה היה חטאם של המרגלים, כי לא היה להם להתחכם נגד מה שצוה ה' ולהרהר אחר הבטחתו". עכ"ל.

פרק ד. מכתבים מגדולי ישראל

מכתב מהרב מהוליבר

ב"ה כ"א שבט 'בונה ירושלים' לפ"ק.

כבוד האנשים המצוינים החכמים והנבונים, חופרי האמת ממטמונים, חובבי ציון נאמנים אשר בק"ק 'באר', יברכם ה' מציון ותראו בטוב ירושלים.

מכתבם הכתוב בלב מלא רגש קדש להענין הקדוש והנעלה - ישוב ארץ ישראל, ומלא פחד ורעדה על דבר (מה ששמעתם) דיבת שקר והבלי רשע אשר בדאו שונאי ציון על הקולוניסטים הישרים היראים וחרדים לדבר ה', אשר ערכתם אל הדרת כבוד אדמו"ר הרב הגאון הרב שמואל מוהליבר אב"ד דפה.

בא (מכתבכם) אל כבוד גאון במועדו ורבות יתפלא על הרה"ג דעירכם ועליכם, אנשי 'באר' ברי לבב, כי הטיתם אוזניכם לקול אלה הנרגנים, פחזנים ושקרנים, המרשיעים את הצדיקים היראים וחרדים לדבר ה', ועובדים את אדמתו אדמת הקדש, אשר זכו הם למה שלא זכינו אנחנו היושבים בחו"ל, ולמה שלא זכו גם אלה היושבים לפני ה' שם בהר הקדש בירושלים, שהם עובדים את האדמה הקדושה בזעת אפם, ונהנים מיגיע כפם, ומלבד מצות ישוב הארץ הם מקיימים כל המצות התלויות בארץ.

והנה קמו רהבים ושטי כזב, אנשי רשע ובליעל מעוללים עלילות ברשע וחושבים כי את עם ה' אלה ידכאו בשקריותם ונחלתו יענו בפחזותם, ויוציאו שם רע על צדיקים וישרים אלה, לחלל שמם לחרפם ולגדפם, באמרי שקר נמאס כי הם עוברי חוק ומחללי שבתות בפרהסיא והנם כמו הכותים אשר הושיב מלך אשור בערי שומרון תחת בני ישראל, דברים אשר חרפה שברה לבנו לשמעם, וכלמה תכסה פנינו בראותנו, כי אנשים תמימים יטו אוזן קשבת לדברי נבלה ורשע כאלה.

בקולוניות של הנדיב הידוע, אשר אין על עפר משלו בנוגע לחיבת ציון, נשמע זה לפני שנה, כי נמצא איש אחד אשר לא שמר השבת כהלכתו, ויצו הנדיב לגרשהו מנחלתו, וכה טהרו קולוניות הנדיב מחלאת הזאת והם כלם שומרי תורה, אבל מי העיז פניו ואמר על הקולוניות של חובבי ציון מאז נאחזו בארץ ועד כה, שלא ידקדקו אף במצווה קלה כבחמורה? על הקולוניא גדרה הוקם מורה להדריכם בדרך ה', מורה ירא את ה' ובקולו ישמעו, ויתר הקולוניות הנם מאנשים פשוטים, אשר בארץ מולדתם לא ידעו דבר זולתי מלאכתם ותורת ה'.

מסופר בשמו של הרב שמואל מוהליבר זצ"ל את הסיפור דלקמן על אותם תיירים המוציאים את דיבת הארץ רעה בשובם לארצות הגולה:

בעיירה אחת היה צעיר, עשיר מופלג אך גס רוח. ובבית עניים שבאותה עיירה, הייתה בת נאה, פיקחית, מלומדת ובעלת מידות תרומיות. חשקה נפשו של הצעיר לבוא בברית נישואין עם בת ישראל זו ושיגר אליה שדכנים משדכנים שונים, כדי להסדיר פגישה ביניהם, אולם הצעירה עדינת הנפש, לא נענתה לכל ההצעות, עד שאביה התחנן לפניה שתסכים לפחות לפגישה בביתם, ובלבד שלא לבייש את הבחור, שהרי בסופו של דבר אין מפגש כזה מחייבה דבר. נענתה הבת לבקשה, כדי לקיים מצוות כיבוד אב.

ואכן הצעיר הגיע בשבת בבוקר אחר התפילה, ונתקבל בחביבות על ידי האב. לאחר שהייה קלה הופיעה גם ה'כלה' כשראשה פרוע, שמלתה בלוייה וכולה אומרת אי-כבוד. מצא החתן אמתלה לעזוב את הבית והחל לגלות את אוזנם של בני העיירה, כי כל מה שמדברים בשבחה של הנערה, מופרז ומוגזם, ובעצם איננה יפה ומהודרת, אלא כעורה ובעלת מידות מגונות, ולא ידע גס רוח זה – שלא הוא הפוסל אותה, אלא להיפך, היא זו הפוסלת אותו, אך כיוון שעדינת נפש היא, הופיעה בפניו בצורה שתעוררו למצוא בה פסול ופגם.

כך הם הדברים גם לגבי ארץ ישראל – ארץ ישראל היא ארץ חמדה, שנוצרה לעם סגולה, ואין היא מוכנה לקלוט בתוכה אלא אותם אנשים המתאימים והראויים לה מבחינה רוחנית. שעה שמגיע אליה אדם בלתי מתאים, היא מופיעה לפניו בצורה המעוררת אותו להוציא עליה דיבה מבלי שיחוש, שלא הוא הפוסל אותה, אלא להיפך!

כיצד נביא את הגאולה – אם הבנים שמחה

כתוב במדרש ילקוט (שלח רמז תשמג) וזה לשונו: "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא", זה שאמר הכתוב (משלי יח, ח) "דברי נרגן כמתלהמים"... רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי דורש 'דברי נרגן כמתלהמים', כיון שבאו (המרגלים) מתור הארץ, עמדו ופיזרו עצמם בכל שבטי ישראל, כל אחד ואחד בתוך שבטו, והשליך עצמו לארץ בכל פינות וזוויות הבית ובניו ובנותיו באות עליו והיו אומרים לו מה לך מרי? ובעוד שהוא עומד, עושה עצמו נופל לפניו, אומר להם: 'אוי לי עליכם בניו ובנותי וכלותי, היאך האמוריים עתידים לתעתע בכם, היאך הן עתידים לשלוט בכם, מי יוכל לראות פני אחד מהם? אני יודע מה שראיתי'.

מיד הם כולן גועין בבכייה, בניהם ובנותיהם וכלותיהם, עד שהיו השכנות שומעות את הדבר, אף הם היו בוכות, עד שהיתה משפחה למשפחה משמעת, עד שהיה כל השבט בוכה. וכן חבירו מבכה את שבטו וכן כל אחד ואחד עד שנעשו ששים ריבוא חבורה אחת וגעו ונתנו קול בכייתם למרום.

הרי שהמרגלים שהיו הראשים שבישראל, וכל האומה נתנו בטחונם בידם, ושלחום לרגל את הארץ כדי שידעו אך למהר בכניסתם לארץ לירש וליישב את ארץ אבותם, מעלו ובגדו בבטחון זה שכלל ישראל נתן בידם. וזה שאמר משה והוכיח: "ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמור, עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם" - דכל תכלית של שילוח המרגלים היתה כדי לעלות ולירש את הארץ, ולבסוף "ותמרו את פי ה' אלקיכם".

וראה אחי, איך שהשתמשו אז באמצעים חדשים, שהדרך להשתמש בזמנינו כשרוצים לרכוש את לב ההמון לדבר מה שקורים 'תעמולה', והשתמשו בעבודת התעמולה במדה גדולה כל כך, כאשר יסופר במדרש הנ"ל, שכל נשיא הלך בתוך שבטו, ונכנס לתוך ביתו, ועשה עצמו כאדם הנופל מחמת חולשה או צער, עד שנבהלו כל בני המשפחה והקימו אותו, וחזר ונפל.

ושאלו אותו מה לך אבי מה לך מרי? והוא אומר להם, שמחמת דאגה עליהם ועל חייהם ועל כבודן של בנותיהן הוא בחולשה גדולה כל כך, עד שנפל ארצה והתחיל לבכות, עד שהם מבכין עמו, וכה עשו בכל משפחה ומשפחה ומשכונה לשכונה, עד שנעשה כל העדה חבורה אחת, חבורה של בוכים בקול גדול עד למרום.

התמצא תעמולה גדולה מזו אשר גם בזמנינו לא במהרה תמצא כזה. והגיעו לזה על ידי שלא חסו על הטרחא להכנס בתוך בית של כל אחד ואחד מששים ריבוא אנשים ע"י שלוחיהם ושליחי שלוחיהם, ולאיים ולהפחיד את אנשי הבית, עד שגעו כולם כל העדה כחבורה אחת בכייה עצומה עד למרום.

וזה שאמרו ישראל: "אחינו המסו את לבבנו" – על ידי שרגנו באוהל של כל אחד ואחד, וזה ג"כ מה שאמר משה: "ותרגנו באהליכם", וגם דוד אמר (תהלים, קו): "וימאסו בארץ חמדה, וירגנו באהליהם" - דייקא 'באהליהם', היינו ע"י שריגנו באוהל של כל אחד ואחד מהם, על ידי זה עלה בידם להמאיס אצל כל העדה כחבורה אחת את ארץ חמדה.

ועתה אחי, התבונן וראה איך שלא התעצלו אז להשתמש באמצעות שונים של כזבים וערמומיות, ולא חסו על שום טירחא, להטריח ולשלוח באוהל של ששים ריבוא אנשים כדי להתעות את כל העם ולעורר בקרבם שנה ושטנה ומיאוס בארץ חמדה, והשיגו כל זאת ע"י התעמולה העצומה וגדולה שהשתמשו בה, ועלה בידם לעשותם כולה כחבורה אחת נגד ארץ חמדתנו, כדי להשיג מטרתם האנוכית, שבקרב הנשיאים מנהיגי העדה בעת הזאת, וגרמו לנו את הגליות המר שעברו עלינו זה כאלפיים שנה אשר אנו עודנה בקרבה.

כל זאת נגרם לנו מחמת עוון זה של המרגלים, ועדיין לא נשתלם חוב זה, על כן אנו מוכרחין לסבול כל מה שבא עלינו, נמצא דכל זמן שלא נשלם חוב זה אין לצפות שייטיב מעמדנו ח"ו.

והנה איתא במגן אברהם בהלכות חג השבועות (סימן תצד), הטעם שאנו נעורים בליל שבועות הוא כדי לתקן מה שקלקלו אבותינו אז במתן תורה, שהיו ישנים בלילה הזה. והנה, אם על קלקול קל כזה הנהיגו רבותינו לתקן זאת, על אחת כמה וכמה שעלינו לתקן קלקול רב כזה, אשר כל חיינו וכבודנו וכבוד השי"ת וכבוד תורתנו הקדושה וכבוד מלכות בית דוד וכבוד ארצנו הקדושה תלויים בו.

על כן, ברור כשמש לכל הרוצה להודות על האמת, שאין לנו עצה אחרת לצאת ממעמדנו הרע הזה שאנו בו זה כאלפיים שנה, בשביל "החוב בישא" שלוונו אז - עד שנתקן ונשלם חוב זה. ואז כשנקרע שטר חוב זה מעלינו, נצא בעזר השם מהגלות המר הזה ביד רמה, ונשכון כבוד בארצנו הקדושה, וישובו בנים לגבולם בב"א.

והנה כמו גבי תיקון ליל שבועות, שהתיקון הוא שאנו משלימים עתה מה שהיה לנו צריך לעשות אז - להיות נעורים כל הלילה, ולהכין עצמינו בקישוטי כלה ליום המיועד, עת שהקב"ה יבוא בברית אירוסין ונישואין עם כנסת ישראל תחת החופה, שהוא מעמד הר סיני, ויען שהיינו מחסרין אז את זה אנו משלימין עתה זאת בכל שנה ושנה.

כמו כן בתיקון הקלקול של המרגלים ושל כל הדור ההוא, שגרמו לנו חוב רע כל כך, שעלינו לפרוע אותו עד היום הזה - עלינו להשלים את מה שחסרו אז, ובתשלום החסרון ישולם החוב, ויקרע השטר חוב מעלינו. ואז נזכה בעזר השם לישועה הגדולה והנפלאה שעיני כל ישראל מצפין עליה בכליון עינים כל כך.

והנה כתב בספר הקדוש 'מגיד מישרים', למלאך של רבינו הבית יוסף, שגילה למרן הבית יוסף, דכוונת משה רבינו בשילוח המרגלים היתה, שהם יבואו בחזרה ויספרו בשבח ארץ ישראל ומעלותיה, ואז יעוררו בזה בלבבות עם ישראל תשוקה וחמדה וכסיפה לארץ ישראל, עד שיבער בלב אדם הישראלי חשק וחמדה עזה להיכנס לארץ בעת היותר מוקדמת, ועלי ידי אש התשוקה הזאת לארץ ישראל יהיו כדאיים לירש את הארץ, אף שמצד עצמם לא היו כדאיים לזה. זה היה כוונת משה רבינו בשילוח המרגלים.

אבל המרגלים עשו היפך זה, ואדרבא עוד עוררו שנאה ומיאוס בלב האומה לארץ ישראל באמצעות שונות ובפעולה רבה שהשתמשו בזה וכמו שהזכרתי לעיל, נמצא שאם אנו רוצים לתקן זאת מוכרחין אנו להשלים עתה מה שהם חסרו אז, היינו לעשות פעלים לעורר אהבה וחמדה בלבבות עם בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם, להיותם חושקים וחומדים לארץ חמדה של אבותינו, ואש תקוד בקרבם לבוא ולירש את הארץ הקדושה, ויחמדו אליה יותר מכל חמדה שבעולם, זה יהיה התיקון השלם לקלקול הרב הנ"ל, ובזה יפרע החוב הישן שעשינו אז, מראש היותנו לעם, המעמיס עלינו כל כך עד היום הזה בצרות חבולות ושונות ותכופות, עד שכמעט אבדנו וגווענו ותמנו לגווע ח"ו. ובעשותינו תיקון הנ"ל, יופסק החוב, ויקרע השטר חוב מעלינו, ויום הישועה בוא יבוא לנו בהפלאה גדולה ובמעלה יתירה, וזה היום שקווינו לו ונגילה ונשמחה בישועתו, בב"א.

אך צריך לך לדעת אהובי אחי! מה שאמרו חז"ל במדרש (תנחומא בשלח כד), שצדיקים במדה שמקלקלין - בה במדה הם מתקנין. על כן, במדה שהיו משתמשין אז אבותינו לקלקל חשקת ישראל לארץ ישראל, בה במדה מחויבים אנו להשתמש להלהיב לבם, ולהבעיר בקרבם אש החמדה לארץ ישראל, וכמו שעשו אז בהשתדלותם כל העדה כחבורה אחת נגד ארץ ישראל, צריכים אנו עתה לעשות בפעולותינו כל כלל ישראל כחבורה אחת בשביל ארץ ישראל.

וכמו שעשו אז דור של המרגלים עבודה רבה של ארגון תעמולה, מה שקורין עתה משרד התעמולה, כמו כן צריכין אנו להעמיד גם כן מערכת תעמולה שיחדור בכל בית יהודי, ושיפעיל כל נשמה יהודית למען ארץ ישראל ממש כמו שעשו אז המרגלים, וכמו שמספר לנו המדרש הנ"ל באריכות.

אם נעבוד בפעולות כאלה אז יעלה בידינו בעזה"י לעשות את כל כלל ישראל כחבורה אחת בעד ארץ ישראל, ובזה נשלם החוב בישא הנ"ל, ויתקרע השטר, ויתוקן הקלקול, ויסתלק הקטגור ויתגבר הסניגור, ויום הישועה יבוא, ויקוים בנו הפסוק (תהלים צו, יא): "ישמחו השמים ותגל הארץ", כי השמחה יהיה בעליונים ותחתונים אמן כן יהי רצון.

פרק ה. מקור מים חיים – דברי הפוסקים

כיצד יכלו המרגלים ללמוד ממרים

המפרשים הקשו: רש"י בתחילת פרשת שלח [יג, ב] כותב: למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר ע"כ. וקשה הרי מרים דיברה במשה רבינו וכיצד יכלו המרגלים ללמוד מכאן שיש איסור לדבר לשה"ר על דומם שבארץ ישראל?

מבאר הרב אביגדור נבנצל: הנה על הפסוק 'ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה', אומר רש"י: אינו אומר בעבדי משה, אלא בעבדי במשה, בעבדי אף על פי שאינו משה, במשה אפילו אינו עבדי, כדאי הייתם לירא מפניו, וכל שכן שהוא עבדי ועבד מלך מלך, היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם. (רש"י במדבר יב) טענת ה' היא, שאהרן ומרים חייבים היו להבין מסברת עצמם, שאם לא היה משה מלא וגדוש ביראת שמים לקדושה ובענווה יותר מכל האדם אשר על פני האדמה, לא היה ה' בוחר בו להיות עבדו, הן להוציא את העם ממצרים, הן לגלות את שכינתו על ידו, והן לכל יתר התפקידים הגדולים שהוטלו עליו.

הפגיעה במשה, היא למעשה פגיעה בבחירת ה', כאילו בוחר ה' באנשים שאינם ראויים כל כך - וזאת היו המרגלים צריכים ללמוד מפרשת מרים: **הכיצד זה לא יראתם לדבר בארצי ישראל אשר בה בחרתי!** הרי כל ישראל והמרגלים בתוכם - נתנבאו בשירת הים: 'תבאמו ומטעמו בהר נחלתך' (שמות טו, יז) כולם ידעו שארץ ישראל היא הארץ בה בחר ה', ארץ ישראל היא הארץ הטובה אותה הבטיח ה'.

והנה באים המרגלים ואומרים לא היו דברים מעולם, הבחירה בטעות יסודה, הארץ אוכלת יושביה, פירותיה משונים וכו' וכו', הרי זה בדיוק אותו כישלון בו נכשלה מרים.

מרים היתה צריכה להבין שאין ה' בוחר להטיל תפקידים כה גדולים על נביא רגיל, והמרגלים היו צריכים להבין שאין ה' בוחר לייחד שמו הגדול על כבדת ארץ רגילה!

יצר הרע של דיבת הארץ

שאלה: בשנת תרמ"ד בא לפני החפץ חיים יהודי לשאול בעצתו בנוגע לעלייה

לאר"י. אמר הח"ח: דע לך, כי שם, בארץ ישראל, שולט בעוה"ר כוחה של "דיבה

רעה", כפי הנראה דיבתם הרעה של המרגלים, לפיכך, אם תזכה לעלות לארץ

ישראל, עליך להזהר זהירות יתירה מלשון הרע... (ס' הח"ח – חייו ופעלו).

וצריך ביאור, הרי דיברו על ארץ ישראל, ולא בא"י, ולמה נקבע הענין בא"י?

תשובת הג"ר חיים קניבסקי: בחז"ל איתא שהלכו במחשבה רעה, כחזרתם כן ביאתם, וכבר אז חשבו לדבר לשוה"ר. (דרך שיחה ח"א עמ' תכט).

צרות הדור בגלל דיבת הארץ

כתב ר' צבי הירש קלישר (דרישת ציון עמ' 235): הן ידענו כי יש לנו כמה שוטנים לדרך הקודש. הן מעט אנשים מתושבי ארץ הקודש אשר אוהבים את נפשם וחומרם, יותר מאהבה אל נותן לנו הנפש ואל הקודש והמקדש, והמה מן קלי הדעת ואין פחד אלקים לנגד עינם, בחושבם שנגרע להם על ידי זה מן ה'חלוקה', וירבו מחלוקת ויוציאו דיבת הארץ בשביל הנאת עצמם. ועל ידי זה ישנו גם כן כמה שוטנים בחוץ לארץ, אשר היצר יימשכם לשמוע בקול השוטנים אשר יצא עתק מפיהם, ויתעטפו במעטפות אמת וחיתם יהגה ריק, והמה נוגעים בעדותן, וידברו רע על אותן החושקים בעבודת אדמת הקודש.

וקרוב אני לומר שרק בגללם גזירות עצומות כעת בעולם, אשר לא נשמע כמוהו באלפי השנים, היות אויב דבר חרב רעב ויגון דלות ועוני. כי מאז בימים מקדם אם היה הקב"ה מוחץ ביד שמאל היה גם רופא בימינו, וכעת ייאמר לישראל כי בכל צד מחץ מתנים קם, בעוונות הרבים כנודע.

אין זה כי אם מחמת [שלא נותנים צדקה לארץ ישראל מחמת דיבת הארץ רעה]. וכי תאמרו: הלא זה שנים רבות היה כן ולא בא עונש גדול כזה. על זה אשיב אמרי לך, שמאז בעבר חטאו באונס אך כעת אשר נפתחו שערי אורה אשר צדיקים יבואו בו, וישנם צדיקים גדולים בעולם, ורבים ברוסיה ופולין אשר דעת דרכיו במצוות הקודש יחפצו. ואלה המלשינים השיגו חיל בלזות שפתיים, וימאסו בארץ חמדה כעדת מרגלים ועדת סנבלט. שלא זו בלבד שהם מאסו בשביל הנאת עצמן, אלא אף ימאסו ויפעילו בלב כמה מן צדיקי עולם להטותם מן דרך הקודש, וירעו בכל הר קודשו, אוי ואבוי לשמוע כאלה.

ואיתא בזוהר הקדוש (פרשת שלח דף קס"א עמוד א'): "תא חזי כמה עבד ההוא לישנא בישא... כביכול כיוון דאפיקו לשון הרע על ארעא קדישא - כאילו אפיקו עליה (על הקב"ה) בגין כך קינא קודשא בריך הוא על דא... אלמלא בעותיה דמשה.

וכן הופיע רוח קודשו של רבינו מהרש"א בחידושי אגדות (סנהדרין' צ"ט, א') ד"ה "ארבעים שנה אקוט" דהיינו **לדורו של משיח אמר כן**, שלא יקשו לבבם כמריבה וגו', אשר ניסוני אבותיכם וגו' בלשון עבר נאמר על דור המדבר. ועל דור של משיח אמר בלשון להבא 'אקוט בדור' וגו' כפירוש רש"י. **כמעט כנבואה קטנה בפיו של מהרש"א, שבימים הקרובים למשיח יהיו גם כן אנשים כמו בדור המדבר שמאסו בארץ חמדה**, אשר אמר עליהם (תהילים צ"ה י"א) "אם יבואון אל מנוחתי". על כן החרדים אל דבר ה' אל תקשו לבכם למען תזכו אל מנוחת עולם בארץ הקודש סלה.

עיקר המניעות – דבת הארץ

כתב בספר ביאור הליקוטים לר' נחמן טולטשינער זצ"ל (השמטות - ארץ ישראל): אמר ר' אברהם ז"ל על ענין ארץ ישראל, כי בא אצלו במוחו בהיותו בברסלב על ציון מורנ"ת זיע"א, ענין נורא על ארץ ישראל. כי עתה בזה הזמן הנסיון הגדול והמניעה היותר גדולה מדרכי הקדושה כראוי, בודאי היא ארץ ישראל. וכמו שאמר רבינו ז"ל ומובא בליקוטי מוהר"ן סימן כ', כי היום המניעות הגדולות מארץ ישראל הם מוציאי דבת הארץ ולא סכנות הים.

[וז"ל הליקוטי מוהר"ן (תורה כ): א"י היא אחת משלשה דברים שבאים על ידי יסורין (ברכות ה'), ועיקר היסורין הם המונעים הרשעים, מוציאי דבת הארץ. וצריך להכניע מתחלה אלו הרשעים, ולענוש אותם בחרבא וקטלא, ועי"ז יכולין אח"כ לילך לא"י].

וכן היום הנסיון לכל הוא שלא לחלוק כלל חס ושלוה על הנסיעה מכל בני ישראל לארץ ישראל, ושיתפללו היום על הצדיקים שיחשקו לארץ ישראל כראוי כמובא בליקוטי מוהר"ן סימן קנ"ה, וכן להתפלל על אנ"ש היום שישתוקו כולם לארץ ישראל:

תפילה להנצל ממוציאי דבת הארץ

על כך מתפלל ר' נתן בליקוטי תפילות (חלק ראשון - תפילה כ): מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי בצור ירום ממני תנחני, חוס וחמל עלי, יעוררו רחמיך וחסדיך הגדולים עלי, ועזרני וזכני לילה ולבא מהרה לארץ הקדושה, אשר היא מקור קדשתנו כאשר אתה ידעת: אלהינו שכל קדשתנו וטהרתנו וכל יהדותנו תלוי בארץ ישראל, ואי אפשר להיות איש ישראלי באמת, ולילך ולעלות מדרגא לדרגא, כי אם על ידי שזוכין לבוא לארץ ישראל מקום קדשתנו, הארץ אשר בחרת בה מכל הארצות ונתת אותה לעמך ישראל הנבחר מכל העמים לנחלה, ארץ אשר אתה דורש אותה תמיד כמה שכתוב: "ארץ אשר: אלהיך דרש אותה תמיד עיני: אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" ואתה ידעת עצם רבוי המניעות והערבובים והבלבולים המונעים אותנו מזה אשר על ידם אין אנו יכולים לילה ולבוא לארץ ישראל וכבר פלינו ימינו ושנותינו בחוץ לארץ, ואנו מגרשים מארץ החיים, מארץ הקדושה מהסתפח בנחלת, אשר היא חיינו וארץ ימינו, לשבת על האדמה אשר נתן לנו:

רבוננו של עולם, רחם עלינו ברחמיך הרבים ותעורר את לבבנו ואת לבב זרענו וילבב כל עמך בית ישראל שיהיו לנו פסופין וגעגועים גדולים והשתוקקות נמרץ לארץ ישראל ונכסף ונשתוקק תמיד באמת לבוא לארץ ישראל עד אשר תזכנו ברחמיך לבוא לארץ הקדושה במהרה, למען נזכה על ידי זה להתעורר באמת לעבודתך וליראתך:

חוס וְחִמּוּל נָא עָלֵינוּ מֵלֹא רַחֲמִים, שְׁלֹא נִבְלָה יְמֵינוּ, חֹס וְשְׁלוֹם, בְּחוּץ לְאֶרֶץ,
כִּי אַתָּה יְדַעְתָּ אֶת כָּל תְּלֹאוֹתֵינוּ וְחִלְשׁוֹתֵינוּ בְּעַת הַזֹּאת, וְאִין אָנוּ יְכוּלִים
לְשַׁבֵּר רַבּוּי הַמְּנִיעוֹת הָעֲצוּמוֹת הַמוֹנְעִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֶל־פִּי אֲלֹפִים וְרַבּוֹת
מְנִיעוֹת וְעַכּוּבִים אֲשֶׁר קִצְרָה יְדֵינוּ לְשַׁבְּרָם, כִּי אִם בְּכַחַךְ הַגָּדוֹל וּבְחֶסֶדְךָ
הָעֲצוּמִים, וְאִין לָנוּ עַל מִי לְהִשְׁעֵן כִּי אִם עָלֶיךָ אָבִינוּ שְׁבַשְׁמִים חָמַל עַל עַמְּךָ
יִשְׂרָאֵל, וּמָהֵר לְהַבִּיאֵנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל חֵישׁ קַל מְהֵרָה וְתִתֵּן לָנוּ כַּח בְּרַחֲמֶיךָ
הַרְבִּים לְנִצָּחַם אֶת הַמַּלְחָמָה לְשַׁבֵּר וּלְגַרֵּשׁ וּלְבַטֵּל אֶת כָּל מוֹצִיאֵי דַבַּת הָאֶרֶץ
רָעָה, אֲשֶׁר מֵהֶם נִמְשָׁכִים כָּל מִינֵי מְנִיעוֹת וּבִלְבוּלִים מְלִבּוֹא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,
בְּאִפֶּן שְׁנִזְכָּה לְשַׁבֵּר וּלְבַטֵּל כָּל הַמוֹנְעִים וְהַמְעַכְבִּים, וְנִזְכָּה לְבֹא לְשְׁלוֹם לְאֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל חֵישׁ קַל מְהֵרָה:

לספר בשבחה

הגאון מהר"ם פנעט זצ"ל היה אומר: חטא המרגלים עלה על
כל החטאים, אפילו בחטא העגל לא נענשו כמו על חטא
המרגלים. מיידה טובה מרובה ממידת פורענות, כמה זכות נגרם
מן המספר בשבחה וטובה של ארץ ישראל, שעל ידי זה יעורר
אהבתה.

בכל פעם שמזכירים את ארץ ישראל מצווה להזכיר שבחה,
כמו שכתב האבודרהם (בפירושו לברהמ"ז) אנו צריכים לספר
בשבח הארץ כדי שישתוקקו לה הנפשות.

עלינו לתקן את חטא המרגלים, שהוציאו דבה על הארץ,
ותשובת המשקל היא, להגיד ולבשר בעולם כולו - הודה והדרה,
קדושתה וכבודה של הארץ. והלואי שנזכה אחר כל ההפלגות
כולן מצדנו להביע אף חלק אחד מרבכה מהדרת תורתה ועילוי
חכמתה ורוח הקודש שבקרבה.

שפת אמת למהר"ם חגיז

זו היא כוונת הגזירה בכתובים: "אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם
וכל מנאצי לא יראוה" (במדבר יד, כג), להורות לנו גזירה לעתיד, כי יודע
היה הקב"ה כי עתידין להיות מנאצים בכל דור ודור ואנשים שיוציאו דיבת
הארץ רעה, כמו שבעוונותינו עינינו רואות בדור הרע הזה.

לפיכך יצאה הגזירה מלפניו כשם שכל האנשים הרואים את כבודי, אני גוזר
עליהם שלא יהיו רואים את הארץ, כך לדורות הבאים כל מי שיוציא שם רע
על הארץ ילקה בגופו ויכנס בעונש זה, והיינו וכל מנאצי - לעתיד גם כן יהיו
תחת עונש גזירה זו שלא יראוה.

כי המוציא שם רע על הארץ הטובה הנה מורה היותו לא מבני ישראל, דכלום יש בן שיוציא שם רע על אמו שזינתה או שהיא עושה דבר שלא ברצון בעלה. כן הדבר הזה מאחר שיסוד מוסד הוא היות לכל איש ואיש מבני ישראל חלק ונחלה בארץ, אם כן איפה מי שמכחיש באמו מכחיש באביו, וזה ודאי נקרא מנאץ את ד' שעליהם נאמרה קללה זו: "וכל מנאצי לא יראוה".

ודיבה זו [של המרגלים] היתה על ארץ שעדיין לא היתה מקודשת בשם כל ישראל להיות נקראת ארץ ישראל, כי הרי באותו זמן עדיין היתה ארץ כנען, ובאמת כל מה שדיברו רעה לא היה אלא על הגוים יושביה. שכן בתחילה פתחו בזכות הארץ ואמרו: "באנו אל הארץ וגו' וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה", אך נגד הגוים שבה אמרו: "אפס כי עז העם היושב בארץ", ממש דומה בדומה למה שמדברים כהיום קצת מהאנשים החטאים בנפשותם בזה לשונם: הארץ טובה היא אך היא קערת זהב מלאה עקרבים, מהחכמים היושבים בה, שמכריחים את האורח לישא אשה, ומכין ועונשין מן הדין להוציא את ממונם וגוזלים וחומסים את האורחים, וכיוצא מדברים כאלו, הכל כפי העולה על לבם, וכל אחד דן את בני א"י לפי מעשיהם שהם היו עושים אילו היו נמצאים בצרות שבני א"י נמצאים.

ועל אלו תגדל התימה: וכי אפשר שעדיין יהיה ביניהם שורש נחש זה? "חי אני נאום ד' אם אדרוש לכם והעולה על רוחכם היו לא תהיה" - העולה על רוחכם, דהיינו לעלות לארץ ישראל במרכבות ועגלות היו לא תהיה.

גם מה שאתם אומרים מה לנו ולארץ ישראל מאחר שכבר ד' השליך אותנו משם, ומה לנו ולצרה הזאת, שבני ארץ ישראל יהיו יושבים שם ואח"כ יבואו (הגוים) לקחת את ממונינו לפדיון נפשם, על זה ידעו: "חי אני נאום אדני יי: אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם: והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה: והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטיתי אתכם שם פנים אל פנים: כאשר נשפטיתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם נאום אדני יי: (יחזקאל כ, לב-לו), שבאמת פסוק זה מורה שהמשפט הזה אשר לעתיד יהיה נשפט עם בית ישראל הוא על הוצאת דיבת הארץ ויושביה וברותי מכם המורדים והפושעים מארץ מגוריהם אוציא אותם מארץ גלותם ואמיתם.